

**Έκθεση
για την
Οικονομία
και την
Απασχόληση
2017**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΚΥΠΡΟΥ**

Ινστιτούτο Εργασίας Κύπρου ΠΕΟ

Έκθεση για την Οικονομία και την Απασχόληση
2017

Λευκωσία

Δεκέμβριος 2017

Σιμωνίδου 14, (ΕΤΚΑ/ΠΕΟ, 2^{ος} όροφος), 1045 Λευκωσία

Τηλ. 22877673, Φαξ 22877672

Email: info@inek.org.cy

Web: www.inek.org.cy

Η μελέτη εκπονήθηκε από ομάδα συνεργατών του Ινστιτούτου Εργασίας Κύπρου ΠΕΟ με βασικό συντελεστή και επιστημονικό υπεύθυνο τον Ηλία Ιωακείμογλου.

Πίνακας περιεχομένων

Πίνακας διαγραμμάτων, μεθοδολογικών σημειωμάτων και σχημάτων	i
Πρόλογος του προέδρου του Δ.Σ. του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ	v
Εισαγωγή του Γενικού Διευθυντή του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ	vii
Κεφάλαιο 1. Τα Συμπεράσματα της έκθεσης	1
Κεφάλαιο 2. Η Κυπριακή οικονομία κατά το 2016-2017	9
Κεφάλαιο 3. Η προσαρμογή της οικονομίας μετά το μνημόνιο	27
Κεφάλαιο 4. Οι μισθοί, οι τιμές και τα κέρδη	49
Κεφάλαιο 5. Η απασχόληση και η ανεργία	61
Κεφάλαιο 6. Εισοδηματικές ανισότητες και υλική στέρηση	77
Κεφάλαιο 7. Το δημόσιο έλλειμμα, το δημόσιο χρέος και η δημοσιονομική προσπάθεια	87

Πίνακας Διαγραμμάτων, Μεθοδολογικών Σημειωμάτων και Σχημάτων

	Σελ.
Διαγράμματα	
Διάγραμμα 2.1. Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ (2006-2017)	10
Διάγραμμα 2.2. Συναλλαγματική ισοτιμία δολαρίου / ευρώ (2012-2017)	12
Διάγραμμα 2.3. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε εκατομμύρια ευρώ (2008-2017)	13
Διάγραμμα 2.4 Συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ και αντίστοιχη συμβολή της εσωτερικής ζήτησης που απευθύνεται στις εγχώριες επιχειρήσεις (2006-2017)	14
Διάγραμμα 2.5. Αριθμός διανυκτερεύσεων αλλοδαπών περιηγητών (2006-2017)	14
Διάγραμμα 2.6. Συμβολή επένδυσης, κατανάλωσης και εισαγωγών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (2006-2017)	15
Διάγραμμα 2.7. Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (2000-2016)	17
Διάγραμμα 2.8. Οικοδομική δραστηριότητα (2002-2016)	17
Διάγραμμα 2.9. ΑΕΠ, δυνητικό ΑΕΠ και παραγωγικό χάσμα (2006-2017)	18
Διάγραμμα 2.10. Παραγωγικότητα εργασίας (2006-2017)	19
Διάγραμμα 2.11. Δείκτης κερδοφορίας (απόδοση παγίου κεφαλαίου) στον επιχειρηματικό τομέα (2010-2017)	19
Διάγραμμα 2.12. Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου και απόδοση παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα (2010-2017)	21
Διάγραμμα 2.13. Εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα και ποσοστό ανεργίας (2006-2017)	22
Διάγραμμα 2.14. Εισοδηματικό μερίδιο των κερδών και λόγος προϊόντος / κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα (2006-2017)	22
Διάγραμμα 2.15. Ακαθάριστες και καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (2006-2017)	23
Διάγραμμα 2.16. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και ικανότητα χρηματοδότησης επενδύσεων (2006-2017)	24
Διάγραμμα 2.17. Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου και δείκτης ικανότητας χρηματοδότησης των επενδύσεων (2006-2017)	24
Διάγραμμα 2.18. Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου και παραγωγικό χάσμα (2006-2017)	25
Διάγραμμα 3.1. Τιμή αργού πετρελαίου (2012-2017)	28
Διάγραμμα 3.2. Παραγωγικό χάσμα (2000-2017)	30
Διάγραμμα 3.3. Μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά την τριετία 2016-2018 και παραγωγικό χάσμα 2018 στην ΕΕ-15.	30
Διάγραμμα 3.4. Η δημοσιονομική προσπάθεια και οι ετήσιες μεταβολές της (2008-2017)	32
Διάγραμμα 3.5. Η δημοσιονομική προσπάθεια και οι ετήσιες μεταβολές του ΑΕΠ (2010-2017)	32
Διάγραμμα 3.6. Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (2006-2017)	33
Διάγραμμα 3.7. Αγοραστική δύναμη συνόλου μισθών και ιδιωτική κατανάλωση (2006-2017)	34
Διάγραμμα 3.8. Ιδιωτική κατανάλωση και ΑΕΠ (2006-2017)	34
Διάγραμμα 3.9. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών και εσωτερική ζήτηση (2006-2017)	35

	Σελ.
Διάγραμμα 3.10. Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (2006-2017)	36
Διάγραμμα 3.11. Διείσδυση των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην εσωτερική αγορά (2008-2017)	36
Διάγραμμα 3.12. ΑΕΠ και αριθμός απασχολούμενων (2006-2017)	37
Διάγραμμα 3.13. Ποσοστό ανεργίας (2006-2017)	37
Διάγραμμα 3.14. Ετήσιες μεταβολές της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού (2005-2017)	38
Διάγραμμα 3.15. Ετήσιες μεταβολές του μέσου χρηματικού μισθού και ποσοστό ανεργίας (2006-2017)	39
Διάγραμμα 3.16. Ετήσιες % μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας (2006-2017)	40
Διάγραμμα 3.17. Ετήσιες % μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας (2006-2017)	40
Διάγραμμα 3.18. Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και μοναδιαίο κόστος εργασίας (2006-2017)	41
Διάγραμμα 3.19. Τιμές Κυπριακών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και αντίστοιχες τιμές ΕΕ-28 (2006-2017)	41
Διάγραμμα 3.20. Αποπληθωριστής του ΑΕΠ και μοναδιαίο κόστος εργασίας (2006-2017)	42
Διάγραμμα 3.21. Αποπληθωριστής του ΑΕΠ και τιμές εισαγωγών (2006-2017)	42
Διάγραμμα 3.22. Όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και μοναδιαίο κόστος εργασίας (2006-2017)	44
Διάγραμμα 3.23. Χρηματικός και πραγματικός μισθός (2006-2017)	44
Διάγραμμα 3.24. Εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ (2006-2017)	47
Διάγραμμα 3.25. Όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (2006-2017)	47
Διάγραμμα 3.26. Εξαγωγική επίδοση της Κύπρου(2006-2017)	48
Διάγραμμα 4.1. Μέσος χρηματικός μισθός (2006-2017)	50
Διάγραμμα 4.2. Ετήσιες μεταβολές του μέσου χρηματικού μισθού και ποσοστό απασχόλησης (2006-2017)	50
Διάγραμμα 4.3. Μικτές αποδοχές ανά απασχολούμενο στις χώρες της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη και στην Ιρλανδία (1995-2017)	52
Διάγραμμα 4.4. Ετήσιες μικτές αποδοχές ανά απασχολούμενο σε επιλεγμένες χώρες της ΕΕ (2017)	52
Διάγραμμα 4.5. Αγοραστική δύναμη μικτών αποδοχών ανά απασχολούμενο στις χώρες της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη, και στην Ιρλανδία (1995-2017)	53
Διάγραμμα 4.6. Αγοραστική δύναμη μέσου χρηματικού μισθού (2006-2017)	54
Διάγραμμα 4.7. Εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας % του ΑΕΠ και ποσοστό Απασχόλησης (2006-2017)	55
Διάγραμμα 4.8α. Συσχέτιση ποσοστού ανεργίας και εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας % του ακαθάριστου προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα (2008-2017)	56
Διάγραμμα 4.8β. Συσχέτιση ποσοστού ανεργίας και εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας % του ΑΕΠ στο σύνολο της οικονομίας (2010-2017)	56
Διάγραμμα 4.9. Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις χώρες χαμηλού κόστους εργασίας της ΕΕ-15 (2009-2017)	57
Διάγραμμα 4.10. Σύγκριση μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Κύπρο με το αντίστοιχο μέγεθος στους 36 κυριότερους εμπορικούς εταίρους (2005-2017)	58
Διάγραμμα 4.11. Εισοδήματα εργασίας και κεφαλαίου προ φόρων (2006-2017)	58

	Σελ.
Διάγραμμα 4.12α. Καθοριστικοί παράγοντες του μέσου περιθωρίου κέρδους με βάση το κόστος εργασίας (2006-2017)	59
Διάγραμμα 4.12β. Μέσο περιθώριο κέρδους υπολογισμένο με βάση το κόστος εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα (2006-2017)	59
Διάγραμμα 4.13. Εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου % του ΑΕΠ (2006-2017)	60
Διάγραμμα 5.1. ΑΕΠ και αριθμός απασχολουμένων, ετήσιες % μεταβολές (2006-2017)	62
Διάγραμμα 5.2. Ετήσιες % μεταβολές αριθμού απασχολουμένων (2006-2017)	63
Διάγραμμα 5.3. Ποσοστό ανεργίας (2006-2017)	64
Διάγραμμα 5.4. Εργατικό δυναμικό και αριθμός απασχολουμένων (2006-2017)	65
Διάγραμμα 5.5. Ποσοστό ανεργίας, εργατικό δυναμικό και αριθμός απασχολουμένων (2006-2017)	66
Διάγραμμα 5.6. Αριθμός απασχολουμένων και ισοδύναμος αριθμός απασχολουμένων με πλήρες ωράριο (2008-2017)	67
Διάγραμμα 5.7. Ποσοστό ανεργίας, επαυξημένο ποσοστό ανεργίας και ποσοστό ανεργίας και υποαπασχόλησης (2008-2017)	71
Διάγραμμα 5.8. Σύνθεση των ανέργων, των αποθαρρημένων και των ακούσια μερικώς απασχολουμένων (σύνθεση δείκτη U6, 2008-2017)	71
Διάγραμμα 5.9. Προσωρινή απασχόληση, ακούσια μερική απασχόληση, αποθαρρημένοι άνεργοι και εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό (σε χιλιάδες άτομα) και μακροχρόνια ανεργία % της συνολικής ανεργίας (2008-2017)	73
Διάγραμμα 5.10. Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων μεταξύ δευτέρου τριμήνου 2017 και τέταρτου τριμήνου 2014	74
Διάγραμμα 5.11. Αριθμός απασχολουμένων ανά επαγγελματική κατηγορία (2012-2017)	75
Διάγραμμα 6.1. Διανομή του εισοδήματος σε τεταρτημόρια (2016)	78
Διάγραμμα 6.2. Δείκτης ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος (S80/S20, 2016)	78
Διάγραμμα 6.3. Μεταβολή του δείκτη εισοδηματικών ανισοτήτων Gini ανά χώρα μεταξύ 2009 και 2016	79
Διάγραμμα 6.4. Δείκτης εισοδηματικών ανισοτήτων Gini το 2009 και το 2016 ανά χώρα.	80
Διάγραμμα 6.5. Συσχέτιση του δείκτη Gini μεταξύ των ετών 2009 και 2016.	81
Διάγραμμα 6.6. Ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (2008 – 2016)	82
Διάγραμμα 6.7. Ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης (2008 – 2016)	82
Διάγραμμα 6.8. Δείκτης κοινωνικής δικαιοσύνης (2017)	83
Διάγραμμα 6.9. Δείκτης κοινωνικής δικαιοσύνης (2017) σε συνάρτηση με το επίπεδο του ΑΕΠ	84
Διάγραμμα 7.1. Ισοζύγιο και πρωτογενές ισοζύγιο του Δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (2008-2017)	88
Διάγραμμα 7.2. Διαρθρωτικό ισοζύγιο του δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (2008-2017 και πρόβλεψη 2018)	89
Διάγραμμα 7.3. Δημόσιες δαπάνες 2017 ως ποσοστό του ΑΕΠ	90
Διάγραμμα 7.4. Δημόσια έσοδα 2017 ως ποσοστό του ΑΕΠ	91
Διάγραμμα 7.5. Έσοδα και δαπάνες του δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (2008-2017)	91
Διάγραμμα 7.6. Πληρωμές τόκων από το Κυπριακό δημόσιο ως ποσοστό του ΑΕΠ (1998-2017).	92
Διάγραμμα 7.7. Πληρωμές τόκων από το δημόσιο στην Κύπρο και ανά χώρα της ΕΕ-15 ως ποσοστό του ΑΕΠ (2017)	92

Διάγραμμα 7.8. Δημόσιο χρέος της Κύπρου ως ποσοστό του ΑΕΠ (1995-2017)	Σελ. 93
Διάγραμμα 7.9. Δυναμική του δημοσίου χρέους (snowball effect), ποσοστό αύξησης του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ (1995-2017)	94
Διάγραμμα 7.10. Δημόσιο χρέος ανά χώρα ως ποσοστό του ΑΕΠ (2017)	95
Διάγραμμα 7.11. Διαρθρωτικό πρωτογενές πλεόνασμα και κυκλική συνιστώσα του πλεονάσματος ως ποσοστό του ΑΕΠ (2015-2016 και πρόβλεψη 2017-2018).	95
Διάγραμμα 7.12. Δημοσιονομική προσπάθεια ως ποσοστό του ΑΕΠ (2008 - 2017)	96

Μεθοδολογικά σημειώματα

Μεθοδολογικό Σημείωμα 1. Δείκτες κερδοφορίας	20
Μεθοδολογικό Σημείωμα 2. Ορισμοί των διαφόρων μορφών του μισθού	51
Μεθοδολογικό Σημείωμα 3. Αποθάρρυνση, πρόσθετοι εργαζόμενοι και ποσοστό ανεργίας	64
Μεθοδολογικό Σημείωμα 4. Ορισμοί κατηγοριών εργατικού δυναμικού	70

Σχήματα

Σχήμα 1. Ο ενάρτετος κύκλος Απασχόλησης-Μισθών-Ιδιωτικής Κατανάλωσης-ΑΕΠ-Απασχόλησης κατά την τριετία 2015-2017	46
---	----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ Δ.Σ. ΤΟΥ ΙΝΕΚ-ΠΕΟ

Από το πρώτο τρίμηνο του 2015 η Κυπριακή οικονομία εισήλθε σε φάση ανάκαμψης του ΑΕΠ η οποία συνεχίστηκε και κατά το 2016-2017.

Παρόλα αυτά, τα μεγάλα προβλήματα παραμένουν,

- από τα κόκκινα δάνεια για τα οποία αναμένεται οι τράπεζες να αυξήσουν τις πιέσεις τους προς τα νοικοκυριά,
- μέχρι τις χαμηλές επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο, που ακόμη και τώρα που παρουσιάζουν λογιστική αύξηση αφορούν σε μεγάλο βαθμό κατοικίες, εγγραφές πλοίων στην Κυπριακή σημαία και ιδιωτικά αυτοκίνητα (δηλαδή επενδύσεις που δεν αυξάνουν το παραγωγικό δυναμικό της χώρας και για αυτό εξάλλου δεν έχουμε αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας),
- μέχρι το εμπορικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών που διευρύνεται παράλληλα με την αύξηση της παραγωγής, ήδη είναι το υψηλότερο στην Ευρώπη των 28 (ως ποσοστό του ΑΕΠ) και σε δυο ακόμη χρόνια θα έχει φτάσει στο προβληματικό επίπεδο του 7% του ΑΕΠ (πρόβλεψη υπηρεσιών Ευρωπαϊκής Επιτροπής),
- την μετανάστευση ειδικευμένου εργατικού δυναμικού που μαζί με την στασιμότητα του παραγωγικού συστήματος απομακρύνει τις προοπτικές να έχουμε μακροχρόνια υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης,
- τον μέσο ονομαστικό μισθό που διατηρείται στάσιμος εδώ και τρία χρόνια,
- την μείωση του ποσοστού ανεργίας που υποκρύπτει την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας, με την διατήρηση της μερικής και πρόσκαιρης απασχόλησης σε υψηλά επίπεδα, την μετανάστευση ειδικευμένου προσωπικού που αντισταθμίζεται, ποσοτικά αλλά όχι ποιοτικά, από την εισροή λιγότερο ειδικευμένου εργατικού δυναμικού,
- που αποκρύπτει ακόμα ότι κατά το 2017 ένα στα πέντε άτομα που επιθυμούσαν να εργαστούν παρέμεναν σε κατάσταση ανεργίας ή υποαπασχόλησης ή αποθαρρημένοι στις παρυφές του εργατικού δυναμικού,
- την αύξηση της απασχόλησης σε θέσεις ανειδίκευτης ή λιγότερη ειδικευμένης εργασίας,
- την αποθάρρυνση πολλών ανέργων που απογοητευμένοι ακόμη δεν παρουσιάζονται στην αγορά εργασίας επειδή πιστεύουν ότι δεν θα μπορέσουν να απασχοληθούν (παρά την επιστροφή στην αγορά εργασίας μιας μερίδας των αποθαρρημένων από το 2016 και μετά),
- την καθήλωση του δυνητικού ρυθμού ανάπτυξης στη ζώνη 1%-2% ετησίως (που είναι ο μέγιστος ρυθμός με τον οποίο μπορούμε να αναπτυσσόμαστε ως χώρα χωρίς να ξεφεύγουμε σε ανισορροπίες για τις οποίες θα κληθούμε μετά να πληρώσουμε υψηλό τίμημα),
- το ρεκόρ που προβλέπεται να έχουμε κατά το επόμενο έτος ότι θα έχουμε εξαντλήσει, περισσότερο από κάθε άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα περιθώρια που διαθέτουμε για να μην οδηγηθούμε σε μακροοικονομικές ανισορροπίες (στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, στις τιμές κλπ αφού το τρέχον ΑΕΠ θα ξεπερνάει το δυνητικό ΑΕΠ),
- την διατήρηση του ποσοστού των εργαζομένων που επιθυμούν να εργάζονται με πλήρες ωράριο αλλά είναι περιορισμένοι σε θέσεις μερικής απασχόλησης, στα υψηλά επίπεδα που είχαμε και πριν το 2015, στα χρόνια της όξυνσης της κρίσης,

- την κατάληψη, από την Κύπρο, μιας από τις πρώτες θέσεις στην κατάταξη των χωρών με κριτήριο το μέγεθος της αναδιανομής του εισοδήματος που πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης σε βάρος του κόσμου της εργασίας,
- το γεγονός ότι το 25% των πιο εύπορων στην Κύπρο ιδιοποιήθηκε το 2016 το μισό περίπου εισόδημα της χώρας και το 25% των λιγότερο εύπορων το ένα δέκατο,
- την απειλή του ενός πέμπτου των μισθωτών με φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό το 2016 (έναντι ενός ογδόου το 2009),
- την παραμονή του 13% του πληθυσμού σε κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης (ένα μέγεθος που καταγράφει η Eurostat),
- το γεγονός ότι στην κατάταξη των 28 χωρών της ΕΕ με κριτήριο 44 δείκτες κοινωνικής δικαιοσύνης η Κύπρος καταλαμβάνει την 21η θέση.

Όσο για τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ που είχαμε τα τελευταία χρόνια, εξηγούνται από το γεγονός ότι στο τέλος της ύφεσης που περάσαμε, η οικονομία ξεκίνησε από πολύ χαμηλό σημείο και είχε αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό να βάλει σε λειτουργία. Αυτό όμως το δυναμικό εξαντλήθηκε, και από εδώ και πέρα, η παραπέρα ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο με επενδύσεις που θα μεγεθύνουν το διαθέσιμο παραγωγικό δυναμικό.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, λέμε λοιπόν, ότι δεν πρέπει να συγχέουμε την ανάκαμψη του ΑΕΠ κατά την τελευταία τριετία με το τέλος της κρίσης, ούτε με την άνοδο της γενικής ευημερίας διότι δεν βελτιώνεται η κατάσταση όλων των κοινωνικών τάξεων.

Η φετινή έκθεση αναδεικνύει, εκτός από τα παραπάνω ζητήματα, τον πραγματικό χαρακτήρα της ανάκαμψης της οικονομίας που πραγματοποιήθηκε κατά την τελευταία τριετία, δηλαδή ότι η οικονομία αναπτύχθηκε μέχρι εδώ κάνοντας χρήση και εξαντλώντας, μέσα σε τρία τρία χρόνια, το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό, οπότε βρίσκεται τώρα αντιμέτωπη με το πρόβλημα με ποιο τρόπο θα οδηγηθεί σε μακροχρόνια ανάκαμψη της παραγωγής και της απασχόλησης χωρίς όμως, αυτή τη φορά, να οδηγηθεί σε περιπέτειες.

Η έκθεση του ΙΝΕΚ ΠΕΟ δείχνει επίσης, με την ανάλυση των στοιχείων, ότι έχει παρέλθει ο καιρός που οι αυξήσεις του ΑΕΠ μετατρέπονταν σχεδόν αυτόματα σε βελτίωση των αποδοχών της εργασίας, ή με άλλα λόγια ότι η μεγέθυνση του ΑΕΠ έχει αποσυνδεθεί, σε μεγάλο βαθμό, από την βελτίωση της κατάστασης των εργαζόμενων τάξεων μέσω των διαρθρωτικών αλλαγών που έχει επιβάλλει η νεοφιλελεύθερη πολιτική στις αγορές εργασίας. Αυτός είναι ο λόγος που μετράμε στο εξής την βελτίωση της θέσης των εργαζόμενων με μεγέθη που αναφέρονται απευθείας στην κατάστασή τους: απασχόληση, ανεργία, μισθός, διανομή του εισοδήματος, ποσοστό των εργαζομένων που βρίσκεται σε κατάσταση υλικής στέρησης, εργαζόμενοι φτωχοί, μερική απασχόληση, πρόσκαιρη απασχόληση, αδήλωτη εργασία κλπ. Είναι επίσης αυτός ο λόγος για τον οποίο πρέπει, μέσα σε αυτή τη συγκυρία, να ενισχύσουμε κάθε μορφής αυτονομία, οργανωτική επάρκεια και αγωνιστικότητα των συνδικάτων μας.

Πάμπης Κυρίτης
 Πρόεδρος Δ.Σ. ΙΝΕΚ-ΠΕΟ
 Γενικός Γραμματέας ΠΕΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΙΝΕΚ-ΠΕΟ

Η ανάκαμψη της Κυπριακής οικονομίας κατά τη διετία 2015-2016 συνεχίστηκε κατά το 2017 χάρη σε ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες, όπως η μεταφορά τουριστικών ρευμάτων από επισφαλείς σε ασφαλείς προορισμούς της Μεσογείου, η διατήρηση των τιμών του πετρελαίου σε χαμηλά επίπεδα και της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ σε σχετικά ευνοϊκά επίπεδα (παρά την μέχρι στιγμής ανατίμηση του), η συνέχιση της χαλάρωσης της δημοσιονομικής προσπάθειας και ο αποπληθωρισμός που αύξησε τα πραγματικά εισοδήματα.

Ωστόσο, οι δυσμενείς και σοβαρές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της πολιτικής της τρόικας στην Κύπρο κατά τα έτη 2012-2014 δεν ανατράπηκαν παρά μόνο κατά ένα μικρό μέρος χάρη στην τριετή ανάκαμψη της οικονομίας. Η κατάσταση των εργαζόμενων τάξεων, η φτώχεια, η υλική στέρση και οι εισοδηματικές ανισότητες, βελτιώθηκαν κατά τι, αφήνοντας όμως άθικτες στο μεγαλύτερο μέρος τους τις ζημιές που υπέστηκαν οι λαϊκές τάξεις στη διάρκεια της ύφεσης. Αυτό βεβαίως έγινε με ευθύνη της ασκούμενης πολιτικής. Επιπλέον με την πολιτική αυτή παραμένει σκοτεινός ο ορίζοντας των μακροπρόθεσμων προοπτικών της οικονομίας, παρόλο που στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια η άρχουσα τάξη είναι ικανή κατά τα επόμενα έτη να παρουσιάσει βραχυπρόθεσμες επιτυχίες που θα υπονομεύουν όμως τις μακροπρόθεσμες προοπτικές – τέτοια ιστορικά παραδείγματα ανευθυνότητας δεν λείπουν.

Η τριετία της ανάκαμψης βασίστηκε στην εξάντληση του υπάρχοντος παραγωγικού δυναμικού και η πτώση των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, που μόλις πρόσφατα φάνηκε να ανατρέπεται με την μεγάλη άνοδο κυρίως στις κατασκευές κατοικιών και τις αγορές αυτοκινήτων σαλούν, δημιούργησε δυσμενείς συνθήκες για την συνέχιση της ανάκαμψης χωρίς επανεμφάνιση δυσμενών ανισοροπιών στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και στις τιμές.

Η ανάκαμψη του ΑΕΠ κατά το 2015-2017, όσην ευφορία και αν προκαλεί στους επιτελείς της κυβέρνησης και αλλού, δεν μπορεί να αποκρύψει τα προβλήματα που χρονίζουν, ούτε τα οξυμένα κοινωνικά προβλήματα ανεργίας, υποαπασχόλησης, φτώχειας, κοινωνικού αποκλεισμού, εισοδηματικών ανισοτήτων κλπ που η ετήσια έκθεση του ΙΝΕΚ αναδεικνύει. Ούτε η ανάκαμψη πρέπει να αποκρύπτει ότι εάν οι μακροχρόνιοι ρυθμοί ανάπτυξης είναι μικροί, όπως δείχνουν οι υπολογισμοί των διεθνών οργανισμών, τότε προδιαγράφεται ένα δύσκολο μέλλον για τις εργαζόμενες τάξεις, τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα και τους ανέργους. Πιστεύουμε ότι η έκθεσή μας προσφέρει, με πλήρως αντικειμενικό τρόπο, και ορθή, μη-επιλεκτική χρήση των στατιστικών στοιχείων, αρκετό υλικό σχετικά με όλες τις παραπάνω πλευρές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Υπογραμμίζουμε, σε συνέχεια της περυσινής έκθεσής μας, και σε αντίθεση με την ευφορία που διαχέουν η κυβέρνηση και αρκετά από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ότι η μείωση του συνήθως χρησιμοποιούμενου ποσοστού ανεργίας, δεν επαρκεί για μια αντικειμενική περιγραφή της κατάστασης στην αγορά εργασίας, και ότι μόνο κάνοντας χρήση μιας δέσμης ποσοτικών δεικτών της αγοράς εργασίας μπορούμε να δώσουμε πληρέστερη και πλησιέστερη στην πραγματικότητα, περιγραφή των πιο κρίσιμων ζητημάτων που επηρεάζουν την καθημερινή ζωή και την ευημερία της πλειοψηφίας του λαού μας. Έτσι, εκτός από το συνήθως χρησιμοποιούμενο ποσοστό ανεργίας, και βασισμένοι σε επικυρωμένα, διεθνώς χρησιμοποιούμενα μεθοδολογικά εργαλεία, παρουσιάζουμε στην έκθεση και συμπληρωματικούς δείκτες, που εκτός από την ανεργία αναφέρονται στους αποθαρρημένους ανέργους που δεν αναζητούν πλέον εργασία παρόλο που θα ήθελαν να εργάζονται, στην

ακούσια μερική απασχόληση (δηλαδή όσους εργάζονται με μερική απασχόληση αναγκαστικά και θα επιθυμούσαν να εργαστούν με πλήρες ωράριο), στους μακροχρόνιους άνεργους κ.ά.

Η έκθεσή μας, όπως κάθε χρονιά, ασχολείται και με μακροοικονομικά ζητήματα, αφού αυτά αποτελούν την βάση για να κατανοήσουμε όσα συμβαίνουν στην αγορά εργασίας. Μια από τις βασικές διαπιστώσεις είναι ότι η ανάκαμψη της τριετίας 2015-2017 δεν προήλθε από τα δήθεν επιτεύγματα της πολιτικής της τρόικας και του νεοφιλελευθερισμού, αλλά αντιθέτως, ένας από τους σημαντικούς παράγοντες της ανάκαμψης ήταν και η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, μιας προσπάθειας που όταν εντάθηκε (2013-2014) καταβαράθρωσε την οικονομία σε βαθιά ύφεση. Η ανάκαμψη της τριετίας 2015-2017 οφειλόταν επίσης και στις ευνοϊκές τιμές του πετρελαίου και τις σχετικά ευνοϊκές συναλλαγματικές ισοτιμίες. Η συνέχιση της χαλάρωσης της δημοσιονομικής προσπάθειας κατά τα αμέσως επόμενα έτη, μπορεί να παραγάγει ευνοϊκά αποτελέσματα, υπό την προϋπόθεση όμως ότι θα συνοδευτεί με άμεσα και ουσιαστικά μέτρα και για την ενίσχυση των παραγωγικών ικανοτήτων της χώρας, που διασφαλίζονται όχι μόνο με την ένταση της επενδυτικής προσπάθειας αλλά και την υποκίνηση του εργατικού δυναμικού με συμμετοχή στα οφέλη της ανάπτυξης ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας.

Η Έκθεση για την Οικονομία και την Απασχόληση του 2017 είναι όπως πάντα το αποτέλεσμα μίας συλλογικής προσπάθειας των συνεργατών του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ, ωστόσο η έκθεση και αυτή τη χρονιά φέρει το ιδιαίτερο στίγμα του πολύ καλού φίλου Ηλία Ιωακείμογλου που είχε την επιστημονική ευθύνη.

Θέλουμε να πιστεύουμε ότι και η φετινή έκθεση πετυχαίνει τους δύο βασικούς της στόχους που είναι αφενός η συμβολή σε ένα ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό προβληματισμό για την αναγκαιότητα χάραξης μίας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής που, όσο κοινότυπό και αν ακούγεται, θα θέτει στο επίκεντρο της τον εργαζόμενο άνθρωπο και τις σύγχρονες ανάγκες του και αφετέρου η απόδοση στο συνδικαλιστικό κίνημα και στην ΠΕΟ ειδικότερα ενός αναλυτικού, επιστημονικά τεκμηριωμένου πλαισίου υποστήριξης των θέσεων και των αγωνιστικών της δράσεων.

Παύλος Καλοσυνάτος
Γενικός Διευθυντής ΙΝΕΚ-ΠΕΟ

Κεφάλαιο 1.

Τα συμπεράσματα της
έκθεσης

1. Η ανάκαμψη της οικονομίας της διετίας 2015-2016 συνεχίστηκε κατά το 2017 αφενός μεν επειδή διατηρήθηκαν ευνοϊκές οι εξωτερικές συνθήκες (δηλαδή η εκτροπή των τουριστικών ρευμάτων της Μεσογείου προς ασφαλείς προορισμούς και η διατήρηση των χαμηλών τιμών του πετρελαίου) αφετέρου δε επειδή συνεχίστηκε η χαλάρωση της περιοριστικής δημοσιονομικής προσπάθειας και ο αποπληθωρισμός ενίσχυσε την αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων, την ιδιωτική κατανάλωση και μέσω αυτής το ΑΕΠ και την απασχόληση.
2. Η ανάκαμψη του 2015:1-2017:2 οδήγησε σε πλήρη χρησιμοποίηση του παραγωγικού δυναμικού που ήταν αχρησιμοποίητο κατά τα προηγούμενα έτη.
3. Επρόκειτο για την φάση εκείνη κατά την οποία οι επιχειρήσεις αντέδρασαν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας που είχε προηγηθεί, αφενός μειώνοντας τις τιμές τους και αφετέρου αυξάνοντας τα περιθώρια κέρδους τους, και βελτίωσαν έτσι την ανταγωνιστικότητά τους (άρα και την εξωτερική ζήτηση) και την αγοραστική δύναμη των ονομαστικών μισθών (άρα την εσωτερική ζήτηση).
4. Σε αυτή την διαδικασία συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό και η διατήρηση της τιμής του πετρελαίου σε χαμηλά επίπεδα. Η οικονομία δεν θα μπορεί στο εξής να ωφελείται μειώσεων των τιμών του πετρελαίου ενώ ταυτοχρόνως η ανατίμηση του ευρώ θα θίξει την ανταγωνιστικότητα τιμής που επηρεάζει τις εξαγωγές. Αυτό συνεπάγεται ότι η ώθηση που δέχθηκε η αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών κατά το 2015 και το 2016, χάρη στις χαμηλότερες τιμές πετρελαίου, βαθμιαία εξαντλείται και θα εκλείψει κατά το 2018. Επομένως, μειώνονται βαθμιαία οι ωφέλειες που επέφερε η μείωση της τιμής του πετρελαίου, και παράλληλα μειώνεται η ευνοϊκή επίπτωση που είχε για την οικονομία η χαμηλότερη συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ έναντι των νομισμάτων των χωρών με τις οποίες η Κύπρος διατηρεί ισχυρές οικονομικές σχέσεις.
5. Το τέλος της διαδικασίας του *ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού* και της ανοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου, σηματοδοτεί η επανεμφάνιση των μικρών αλλά υπαρκτών αυξήσεων των τιμών.
6. Στην διάρκεια της ανοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου των ετών 2015-2017, δεν λύθηκαν σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα, τα οποία είτε υπήρχαν ήδη κατά τον χρόνο έναρξης της κρίσης είτε δημιουργήθηκαν από την ίδια την διαχείρισή της.
7. Κατά τη διάρκεια της τρέχουσας ανάκαμψης, η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε υποστηριζόμενη, πρώτον, από την αύξηση της απασχόλησης, δεύτερον, από την αύξηση των πραγματικών μισθών που προκαλούσε ο αποπληθωρισμός, τρίτον, από την άντληση χρημάτων από τις αποταμιεύσεις, και τέταρτον, από την μη-εξυπηρέτηση ενός σημαντικού μεριδίου του ιδιωτικού χρέους. Κατά τα επόμενα έτη, η ιδιωτική κατανάλωση αναμένεται να επιβραδυνθεί καθώς έκλεισε ο κύκλος του αποπληθωρισμού (και των επακόλουθων αυξήσεων της αγοραστικής δύναμης των ονομαστικών μισθών), το τραπεζικό σύστημα πιθανότατα θα εντείνει τις απαιτήσεις του από τα νοικοκυριά για αυξημένες πληρωμές εξυπηρέτησης του χρέους τους, και είναι αρκετά πιθανό να επιταχυνθεί η ανασύσταση των ιδιωτικών αποταμιεύσεων που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ασφάλειας των νοικοκυριών (ενώ η μείωση των αποταμιεύσεων έως τώρα τροφοδοτούσε την ιδιωτική κατανάλωση).
8. Ο δυνητικός ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ αναμένεται να κινηθεί σε χαμηλότερα επίπεδα (μεταξύ 1% και 2%) επειδή οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας έχουν καθηλωθεί σε χαμηλά επίπεδα και δεν αναμένεται να παρουσιάσουν σημαντικές αυξήσεις.

9. Μέχρι το καλοκαίρι του 2016, η συσσώρευση κεφαλαίου παρέμεινε αρνητική (δηλαδή οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ήταν αρνητικές) με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού. Εν συνεχεία οι καθαρές επενδύσεις αυξήθηκαν θεαματικά, αντανakλώντας όμως σε μεγάλο βαθμό την μεγέθυνση των εισαγωγών μεταφορικών μέσων (πλοίων και αυτοκινήτων σαλούν) καθώς και την ανάκαμψη της οικοδομικής δραστηριότητας, δηλαδή δύο στοιχείων των παγίων επενδύσεων με αμφίβολη επίπτωση στην παραγωγική ικανότητα της χώρας.
10. Το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι ήδη εξαιρετικά ελλειμματικό στο επίπεδο παραγωγής και ζήτησης που βρίσκεται σήμερα η οικονομία έτσι ώστε η συνέχιση της ανάκαμψης θα προκαλέσει εκ νέου μεγάλο έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο, το οποίο οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι θα ανέλθει στα πολύ υψηλά και μη διατηρήσιμα επίπεδα περίπου -6% του ΑΕΠ κατά το 2018 και -7% κατά το 2019 (εκτός εάν ο κυπριακός τουρισμός κατορθώσει να αυξήσει ταχύτατα το παραγωγικό του δυναμικό και να επιτύχει εντυπωσιακή άνοδο των εξαγωγών χάρη σε ευνοϊκούς εξωγενείς παράγοντες).
11. Τα υψηλά επίπεδα του ιδιωτικού χρέους και των μη-εξυπηρετούμενων δανείων, καθώς και το ύψος του δημόσιου χρέους αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη των επομένων ετών. Το χρέος των νοικοκυρών ως ποσοστό του εισοδήματός τους, παραμένει μακρόθεν το υψηλότερο στην περιοχή του ευρώ, και η μείωσή του θα έχει αναγκαστικά υφεσιακά αποτελέσματα. Τα προβλήματα των κόκκινων δανείων βρίσκονται μόνο στην απαρχή της λύσης τους.
12. Ο μέσος ονομαστικός μισθός (στο σύνολο της οικονομίας) παραμένει στάσιμος και η αγοραστική δύναμή του αυξήθηκε μόνο χάρη στον αποπληθωρισμό, του οποίου ο κύκλος έκλεισε. Θα τεθεί όμως έτσι εκτός λειτουργίας ένας από τους κινητήρες της οικονομικής μεγέθυνσης των προηγούμενων ετών επειδή η αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών είναι βασική συνιστώσα της ιδιωτικής κατανάλωσης που δίνει ώθηση στις αυξήσεις του ΑΕΠ.
13. Η ικανότητα της Κυπριακής οικονομίας να αναπτύσσεται μακροχρονίως ισορροπημένα (χωρίς δηλαδή να επανεμφανιστούν σοβαρές μακροοικονομικές ανισορροπίες) είναι ρυθμοί της τάξης του 1,5% έως 2,0% ετησίως (εκτιμήσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου). Εξαιρεση αποτέλεσαν τα δύο πρώτα έτη αμέσως μετά από το τέλος της ύφεσης, επειδή η εκκίνηση της ανάκαμψης έγινε από πολύ χαμηλό σημείο στο οποίο υπήρχε άφθονο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό και επειδή η διαδικασία του αποπληθωρισμού βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη. Ήδη, όμως, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η κυπριακή οικονομία χρησιμοποιεί πλέον πλήρως το παραγωγικό της δυναμικό. Κατά το 2018, μεταξύ των 16 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Κύπρος θα είναι η χώρα με το μεγαλύτερο παραγωγικό χάσμα (διαφορά τρέχοντος ΑΕΠ από το δυνητικό ΑΕΠ). Θα είναι δηλαδή η χώρα η οποία θα έχει εξαντλήσει περισσότερο από κάθε άλλη τα περιθώρια που διαθέτει για να μην οδηγηθεί σε μακροοικονομικές ανισορροπίες. Οι αυξήσεις των τιμών θα επανεμφανιστούν και υπάρχει αυξημένος κίνδυνος, κάθε περαιτέρω μεγέθυνση του ΑΕΠ που θα υπερβαίνει τον δυνητικό ρυθμό ανάπτυξης να αυξάνει υπέρμετρα το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, του οποίου η πορεία ελέγχεται πλέον, όχι μόνον από τις αγορές αλλά και από τον νέο θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
14. Αυξημένη αισιοδοξία προκαλεί το γεγονός ότι η πραγματικότητα υπερέβη κατά την διετία της ανάκαμψης όλες τις προβλέψεις σύμφωνα με τις οποίες ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ δεν θα υπερβαίνο το 2% παρά μόνον κατά το 2018. Ωστόσο, υπέρβαση της κρίσης δεν θα υπάρχει για όσο καιρό οι διαρθρωτικές αδυναμίες της Κυπριακής οικονομίας θα περιορίζουν

τις μακροχρόνιες δυνατότητες ισορροπημένης ανάπτυξης της Κυπριακής οικονομίας σε ετήσιους ρυθμούς που θα κινούνται κάτω από το 2%.

15. Ο μακροχρόνιος ρυθμός ισορροπημένης ανάπτυξης εξαρτάται και από εξωγενείς, και επομένως αστάθμητους, παράγοντες (που δεν αναφέρονται στις ενδογενείς δυνάμεις της οικονομίας), όπως η ανάπτυξη των ενεργειακών πόρων, οι αναπτυξιακές επιδόσεις των εμπορικών εταιριών της Κύπρου, οι συναλλαγματικές ισορροπίες, οι όροι με τους οποίους θα λυθεί το Κυπριακό ζήτημα κλπ. Μεταξύ αυτών των εξωτερικών συνθηκών, στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια θα αναλάβει σημαντικό ρόλο η νομισματική πολιτική της ευρωζώνης. Εάν παραμείνει χαλαρή ώστε να ευνοεί την υποτίμηση της νομισματικής ισοτιμίας του ευρώ, και εάν υπάρξει κάποια χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, θα ευνοηθούν οι αναπτυξιακές τάσεις πανευρωπαϊκά.
16. Στη σημερινή συγκυρία έχει ιδιαίτερη σημασία για την Κύπρο η ισοτιμία του ευρώ έναντι του δολαρίου, η οποία ήδη είχε ευνοϊκές επιπτώσεις στον εξαγωγικό τομέα κατά την προηγούμενη περίοδο αλλά παρουσιάζει από τους πρώτους μήνες του 2017 ανατίμηση, όχι μόνον έναντι του αμερικανικού νομίσματος αλλά και έναντι νομισμάτων που είναι συνδεδεμένα με αυτό. Εάν συνεχιστεί ή έστω διατηρηθεί η ανατίμηση, η Κύπρος θα υποστεί επιζήμια υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας επειδή η ισοτιμία δολαρίου-ευρώ στην οποία μπορεί να διατηρεί ισορροπημένο το εξωτερικό της ισοζύγιο και να έχει σταθερό πληθωρισμό (συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας) είναι σημαντικά χαμηλότερη από την σημερινή. Με βάση τις σχετικές εκτιμήσεις του CEPII, μέχρι στιγμής η αρνητική επίπτωση στην Κυπριακή ανταγωνιστικότητα από την ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου εμφανίζεται με αύξηση κατά 5% της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας της Κύπρου, τείνοντας να ακυρώσει ένα μεγάλο μέρος από την μείωση που επιτεύχθηκε μέσω της επώδυνης, για τις εργαζόμενες τάξεις, διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης των προηγούμενων ετών: Ο αποπληθωρισμός στη διάρκεια της κρίσης οδήγησε σε υποτίμηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (REER) που μείωσε κατά περίπου 10% τις τιμές καταναλωτή, εκ των οποίων το ήμισυ τείνει να ακυρωθεί από την υποτίμηση του δολαρίου.
17. Η μειωμένη τιμή του πετρελαίου, αποδείχθηκε εξαιρετικά επωφέλης για την Κυπριακή οικονομία κατά την διετία 2015-2016 διότι βελτίωσε το εμπορικό ισοζύγιο, μείωσε σημαντικά τους πόρους που διαθέτει η χώρα για την αγορά πρώτων υλών από το εξωτερικό, αύξησε τα περιθώρια κέρδους των επιχειρήσεων και το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών ευνοώντας τον αποπληθωρισμό. Μια ενδεχόμενη περαιτέρω αύξηση της τιμής του πετρελαίου θα αναιρέσει εν μέρει τα πλεονεκτήματα αυτά κατά βαθμό ανάλογο του μεγέθους της.
18. Εάν η Κυπριακή οικονομία αναπτυσσόταν κατά τα επόμενα έτη με τους ίδιους υψηλούς ρυθμούς, θα μπορούσε να επιστρέψει σύντομα στο ΑΕΠ του 2011. Αυτό όμως θα γινόταν με αντίτιμο την επανεμφάνιση σοβαρών μακροοικονομικών ανισορροπιών για τις οποίες θα χρειαζόταν εκ νέου διόρθωση με την εφαρμογή νέων περιοριστικών πολιτικών επειδή δεν υπάρχει πλέον διαθέσιμο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό (εκτιμήσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής) ή εάν υπάρχει αρκεί μόνο για ένα ακόμη έτος (εκτιμήσεις ΔΝΤ).
19. Γνωρίζουμε, χάρη σε ιστορικά παραδείγματα, όπως αυτό της Ελλάδας των ετών 2004 έως 2008, ότι δεν είναι αδύνατο για μια κυβέρνηση, παρά τους ορατούς κινδύνους μιας υπερθέρμανσης της οικονομίας και εμφάνισης σοβαρών μακροοικονομικών ανισορροπιών, και αποφασίζοντας με κριτήρια στενού πολιτικού οφέλους, να επιμείνει στην ενίσχυση της οικονομικής μεγέθυνσης ευνοώντας την εμφάνιση ανισορροπιών. Ελπίζουμε ότι θα ληφθούν

άμεσα μέτρα για την αναβάθμιση και την επέκταση του παραγωγικού συστήματος ώστε η μεγέθυνση του ΑΕΠ να μην δημιουργεί προϋποθέσεις υπερθέρμανσης της οικονομίας και μακροοικονομικών ανισορροπιών.

20. Για την εκτίμηση της μακροοικονομικής κατάστασης, κρίσιμη σημασία έχει το δυνητικό προϊόν ή δυνητικό ΑΕΠ, το οποίο είναι το μέγιστο προϊόν που μπορεί να επιτύχει μια χώρα χωρίς να δημιουργούνται μακροοικονομικές ανισορροπίες όπως αύξηση του πληθωρισμού, ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, και μη βιώσιμα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού. Έτσι, το δυνητικό ΑΕΠ είναι ένα άνω όριο το οποίο βεβαίως το ΑΕΠ μπορεί να υπερβαίνει. αλλά μόνο πρόσκαιρα επειδή αυτό οδηγεί σε μακροοικονομικές ανισορροπίες των οποίων η διόρθωση απαιτεί εν συνεχεία περιοριστική υφεσιακή πολιτική, μερικές φορές επώδυνη, ιδιαίτερα για τις εργαζόμενες τάξεις οι οποίες συνήθως καλούνται να φέρουν τα βάρη της εκάστοτε πολιτικής λιτότητας. Στην Κύπρο, κατά την τελευταία διετία 2016-2017 υπήρξε αύξηση της παραγωγής που οδήγησε το τρέχον ΑΕΠ στο ύψος του δυνητικού ΑΕΠ. Εφόσον θα συνεχιστεί η παρούσα ανάκαμψη κατά το επόμενο έτος, προβλέπεται από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι το ΑΕΠ θα υπερβεί το δυνητικό ΑΕΠ περίπου κατά 3.0%. Σε αυτήν την περίπτωση κάθε επιπλέον αύξηση του ΑΕΠ θα έπρεπε να περιμένουμε ότι θα συνοδεύεται από αύξηση των εισαγωγών και συνακόλουθη διεύρυνση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και από την επανεμφάνιση των διαδοχικών αυξήσεων των εγχώριων τιμών, ιδιαίτερα εάν αυτές ενισχυθούν από άνοδο των τιμών του πετρελαίου. Με δεδομένο ότι τα υψηλά ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών δεν είναι πλέον ανεκτά, ούτε από τις χρηματοπιστωτικές αγορές ούτε από τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μια πορεία διεύρυνσής τους μπορεί να δημιουργήσει αρνητικές προσδοκίες για την πορεία της Κυπριακής οικονομίας και να προκαλέσει ανεπιθύμητες αντιδράσεις. Μια σημαντική επίπτωση της ανόδου του ΑΕΠ πάνω από το δυνητικό ΑΕΠ είναι ότι οι αυξήσεις των τιμών θα μειώσουν την αγοραστική δύναμη των ονομαστικών μισθών, εάν αυτοί παραμείνουν αμετάβλητοι. Αυτό θα έχει ευρύτερες επιπτώσεις, επειδή η ανάκαμψη βασίστηκε, περίπου μέχρι το φθινόπωρο του 2016, μεταξύ άλλων και στην αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών που προκαλούσε ο αποπληθωρισμός. Για να μην υπάρξει επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, που είναι λογικό να περιμένουμε κατά την επόμενη διετία εξαιτίας της ανόδου του ΑΕΠ πάνω από το δυνητικό ΑΕΠ (δηλαδή της αυξημένης εσωτερικής ζήτησης πάνω από τις αντοχές της εγχώριας παραγωγικής ικανότητας), θα πρέπει να υπάρξει ικανή αύξηση των Κυπριακών εξαγωγών κατά το 2018 οφειλόμενη είτε σε εξωγενείς παράγοντες, όπως η ευνοϊκή γεωπολιτική κατάσταση, είτε σε επανεμφάνιση της διολίσθησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων (με αντιστροφή δηλαδή της σημερινής ανοδικής τάσης), είτε στην μείωση των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγικών επιχειρήσεων ώστε να διατηρήσουν τις τιμές τους σε ανταγωνιστικά επίπεδα.
21. Η διαδικασία της προσαρμογής της οικονομίας στη διάρκεια της κρίσης, έχει οδηγήσει σε πολύ μικρές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας της τάξης του 1% για το σύνολο της δεκαετίας. Πρόκειται για τόσο μικρές αυξήσεις που μπορούμε να θεωρήσουμε ότι βρίσκονται μέσα στα όρια του στατιστικού λάθους. Έτσι, το σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας είναι παραπλήσιο με αυτό του 2008, παραμένει δηλαδή πρακτικά αμετάβλητο. Αυτή η δυσμενής εξέλιξη, μαζί με την μείωση του εργατικού δυναμικού κατά περίπου 3% στη διάρκεια της κρίσης έχει οδηγήσει σε πτώση το *δυνητικό ΑΕΠ*. Η απουσία μακροχρόνιας αυξητικής τάσης της παραγωγικότητας σχετίζεται με το γεγονός ότι η οικονομία εισήλθε από την αρχή της κρίσης σε φάση αποεπένδυσης, η οποία διέκοψε την μεταφορά της τεχνολογικής και οργανωτικής προόδου στις παραγωγικές

διαδικασίες. Βεβαίως, υπάρχει πρόσφατη αύξηση των επενδύσεων, η οποία όμως αφορά κυρίως σε μη παραγωγικές επενδύσεις (κατοικίες και ιδιωτικά αυτοκίνητα).

22. Η αναδιανομή του εισοδήματος από την εργασία στο κεφάλαιο επιβεβαιώνεται, τόσο από την άνοδο του μέσου περιθωρίου κέρδους, το οποίο παραμένει σε επίπεδα σαφώς υψηλότερα από την προ κρίσης περίοδο παρά την πρόσφατη μικρή υποχώρησή του, όσο και από την αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου του κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ.
23. Όσον αφορά τον αποπληθωρισμό, η πτώση των τιμών των εξαγωγών δεν είναι τόσο ένα επίτευγμα της πολιτικής της μείωσης του κόστους εργασίας αλλά κυρίως μια επίπτωση της μείωσης της τιμής των εισαγωγών και ιδιαίτερα του πετρελαίου. Σε μικρότερο βαθμό, το ίδιο ισχύει και για τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ, δηλαδή για τις τιμές της εγχώριας παραγωγής: η πτώση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ εκκίνησε ενάμιση έτος μετά από την αντίστοιχη εκκίνηση της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας και ήταν συνολικά περιορισμένη, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα περιθώρια κέρδους.
24. Η αύξηση του ΑΕΠ κατά την τριετία της ανάκαμψης ανήλθε σωρευτικά σε 8,5%, και οδήγησε σε σχεδόν ισόποση αύξηση της απασχόλησης (7,5%).
25. Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων στη διάρκεια του 2016-2017 συνέβαλε στην μείωση που παρουσίασε το ποσοστό ανεργίας. Ωστόσο, η αντίστοιχη μείωση του 2015 δεν προήλθε από την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων αλλά και από την συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού (αποθάρρυνση ανέργων και μετανάστευση).
26. Μετά την εφαρμογή του προγράμματος μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκε, έχει επέλθει διαρθρωτική μετατόπιση στην σχέση μεταξύ ποσοστού ανεργίας και μεριδίου της εργασίας, με την έννοια ότι *οι δυνάμεις της εργασίας, για το ίδιο ποσοστό ανεργίας, επιτυγχάνουν τώρα μικρότερο μερίδιο της εργασίας*. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι τροποποιημένες θεσμικές συνθήκες που προέκυψαν από την εφαρμογή του μνημονίου λειτουργούν υπέρ των επιχειρήσεων αποδυναμώνοντας την διαπραγματευτική ισχύ των μισθωτών.
27. Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων συμβάλλει στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης και του ΑΕΠ, και ανήκει σε έναν πολλαπλασιαστή όπου η αρχική ώθηση που δέχτηκε το ΑΕΠ προκαλεί αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, που αποκτούν εισόδημα το οποίο δαπανούν και δίνουν έτσι μια νέα ώθηση στην αύξηση του προϊόντος κ.ο.κ. Αυτός ο χρηστός κύκλος απασχόλησης-ΑΕΠ έχει τεθεί σε λειτουργία κατά την τελευταία διετία και το ανώτατο όριο του είναι το δυνητικό ΑΕΠ πέραν του οποίου αναμένεται να εμφανιστούν μακροοικονομικές ανισορροπίες.
28. Η μείωση του ποσοστού ανεργίας υποκρύπτει το γεγονός ότι η κατάσταση στην αγορά εργασίας παραμένει δυσμενής για τον κόσμο της εργασίας. Το ποσοστό ανεργίας και υποαπασχόλησης (μεθοδολογία Bureau of Labor Statistics των ΗΠΑ), το οποίο ενδιαφέρει τους εργαζόμενους από την άποψη της οικονομικής δυσπραγίας την οποία υφίστανται λόγω της κρίσης, είναι κατά πολύ υψηλότερο από το τρέχον ποσοστό ανεργίας: Κατά την διετία 2013-2014, ένα στα τέσσερα άτομα που συμμετείχαν στο εργατικό δυναμικό ή βρίσκονταν στις παρυφές του, ήταν άτομα που επεδίωκαν ή επιθυμούσαν να εργαστούν και αναγκάζονταν να βρίσκονται σε κατάσταση ανεργίας ή υποαπασχόλησης. Κατά το 2017, παρέμεναν σε κατάσταση ανεργίας ή υποαπασχόλησης ένα στα πέντε άτομα που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό ή βρίσκονται στις παρυφές του και επιδιώκουν ή επιθυμούν να εργαστούν (έναντι ενός στα τέσσερα άτομα το 2013-2014).

29. Η ακούσια υποαπασχόληση (δηλαδή η ακούσια μερική απασχόληση) παρουσίασε στη διάρκεια της κρίσης αύξηση της τάξης των 26 χιλιάδων μισθωτών αλλά παρουσίασε βελτίωση με την ανάκαμψη της οικονομίας (2015:1-2017:2).
30. Η ακούσια υποαπασχόληση και οι αποθαρρημένοι άνεργοι είναι δύο μερίδες του εργατικού δυναμικού που υπήρχαν μεν πριν το 2008 αλλά ως οριακές περιπτώσεις. Στη διάρκεια της κρίσης αναδείχθηκαν σε σημαντικές μερίδες του εργατικού δυναμικού οι οποίες τοποθετούνται στην ενδιάμεση ζώνη που βρίσκεται μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα περίπου 1/5 του εργατικού δυναμικού να βρίσκεται σε κατάσταση ανεργίας, αποθάρρυνσης και μη ηθελημένης υποαπασχόλησης. Η μακροχρόνια ανεργία, μετά τη ραγδαία άνοδό της, που άρχισε το 2008, έχει σταθεροποιηθεί από το 2014 περίπου στο 45% της συνολικής ανεργίας. Ένα μέρος του αποθαρρημένου εργατικού δυναμικού της χώρας το οποίο δεν καταγράφεται ως τέτοιο, περιλαμβάνεται στην μεταναστευτική ροή από την Κύπρο προς το εξωτερικό.
31. Ενώ η μετανάστευση Κυπρίων φαίνεται να αφορά, σε μεγάλο βαθμό, νέους μορφωμένους, εκπαιδευμένους ή με δεξιότητες, η εισροή πιθανότατα αφορά λιγότερο ειδικευμένους εργαζόμενους. Συνηγορεί σε αυτήν την εκτίμηση το γεγονός ότι οι αυξήσεις της απασχόλησης που πραγματοποιήθηκαν στην Κύπρο, κατά την τρέχουσα ανάκαμψη, αφορούσαν σε επαγγέλματα μεσαίας και χαμηλής ειδίκευσης, σε υπάλληλους γραφείου, υπηρεσιών και πωλήσεων, ενώ υπήρξε μείωση των εργαζομένων σε επιστημονικά επαγγέλματα (αλλά και στα επαγγέλματα ειδικευμένων εργατών).
32. Για τους Κυπρίους που μεταναστεύουν, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι εγκαταλείπουν τη χώρα επειδή είναι αποθαρρημένοι και επομένως η εκροή εργατικού δυναμικού ακυρώνει εν μέρει την μείωση που παρουσιάζουν οι δείκτες ανεργίας. Με απλούστερη διατύπωση, η μείωση που παρουσιάζεται στους δείκτες ανεργίας, ανάγεται μεταξύ άλλων και στην μετανάστευση εργατικού δυναμικού.
33. Κατά το 2016 (τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία) το 25% των πιο εύπορων πολιτών ιδιοποιήθηκε το 47% του εισοδήματος. Στην άλλη άκρη της κατάταξης, το 25% των λιγότερο εύπορων ιδιοποιήθηκε μόλις το 11% του εισοδήματος. Το 50% του πιο εύπορου πληθυσμού ιδιοποιήθηκε το 72% του εισοδήματος, ενώ το 50% των λιγότερο εύπορων μόλις το 28% του εισοδήματος.
34. Στην κατάταξη των χωρών ανάλογα με την ένταση της αναδιανομής υπέρ των πλουσιότερων, η Κύπρος μοιράζεται μία από τις πρώτες θέσεις. Το εισόδημα των 20% πιο πλούσιων ανερχόταν πριν την κρίση σε 4,5 φορές το αντίστοιχο εισόδημα των 20% πιο φτωχών. Η αναλογία αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης και ανερχόταν σε 5,5 κατά το 2016.
35. Οι εισοδηματικές ανισότητες στην Κύπρο κατά το 2009 είχαν μια ενδιάμεση (14η) θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2016, αντιθέτως, η Κύπρος καταλάμβανε την ένατη θέση υψηλότερης εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ των 28 χωρών της ΕΕ.
36. Το 17,5% των μισθωτών επαπειλούνταν από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό το 2016 έναντι 13,0% το 2009. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι υπάρχει και στην Κύπρο, όπως και στις περισσότερες άλλες χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, μια ιδιαίτερη κατηγορία εργαζόμενων φτωχών, οι οποίοι, μολοντί εργαζόμενοι βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας επειδή οι αμοιβές τους είναι χαμηλές.

37. Κατά το 2016, βρισκόταν σε κατάσταση *σοβαρής υλικής στέρησης* το 12,5% του πληθυσμού, έναντι 9% το 2008. Η υλική στέρηση είναι κατάσταση που αφορά σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό όσους συμπλήρωσαν κατά μέγιστο την δευτεροβάθμια εκπαίδευση τριών ετών.
38. Ο Δείκτης Κοινωνικής Δικαιοσύνης του Bertelsmann Stiftung κατασκευάζεται με βάση 44 επιμέρους δείκτες που αναφέρονται στην αγορά εργασίας, την φτώχεια και την υλική στέρηση, την πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην υγεία, την κοινωνική συνοχή κ.ά. Στην κατάταξη των 28 χωρών της ΕΕ με βάση τον Δείκτη Κοινωνικής Δικαιοσύνης, η Κύπρος καταλαμβάνει την 21η χειρότερη θέση.
39. Το πρωτογενές ισοζύγιο του δημοσίου, που είναι το ισοζύγιο πριν από τις πληρωμές των τόκων, ως ποσοστό του ΑΕΠ παρέμεινε αρνητικό από το 2009 έως και το 2014. Από το 2015 έχει καταστεί θετικό και ανήλθε κατά το 2017 σε 3,5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.
40. Το πρωτογενές ισοζύγιο του δημοσίου δεν περιλαμβάνει τους τόκους πλην όμως περιλαμβάνει ένα τμήμα που μεταβάλλεται ανάλογα με τις διακυμάνσεις της παραγωγής κατά τις διάφορες φάσεις του οικονομικού κύκλου. Το τμήμα αυτό, αποτελεί την συγκυριακή (ή κυκλική) συνιστώσα του ισοζυγίου, έχει πρόσκαιρο και ευμετάβλητο χαρακτήρα και συσκοτίζει τις μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες τάσεις μεταβολής του πρωτογενούς δημοσιονομικού ισοζυγίου. Πολύ συχνά, αν όχι πάντα, αποτελεί την αιτία αδικαιολόγητης αισιοδοξίας, διότι πίσω από τις συγκυριακές ικανοποιητικές επιδόσεις του τρέχοντος ισοζυγίου μπορεί να αποκρύπτονται διαρθρωτικές αδυναμίες. Εκτός από την κυκλική συνιστώσα του ισοζυγίου, συσκοτίζουν το τρέχον ισοζύγιο και τα έκτακτα έσοδα ή έξοδα που πραγματοποιούνται από το δημόσιο εφάπαξ για ειδικούς σκοπούς, και ως εκ τούτου δεν πρόκειται να επαναληφθούν στο μέλλον. Επομένως, προκειμένου να καταγράψει το δημοσιονομικό ισοζύγιο την κατεύθυνση και την πορεία της δημοσιονομικής πολιτικής, είναι χρήσιμο να εξαλειφθούν οι στρεβλώσεις στην εικόνα του δημοσιονομικού ισοζυγίου που δημιουργούνται, αφενός από τα έσοδα και τα έξοδα που σχετίζονται με τις οικονομικές διακυμάνσεις, και αφετέρου από τα έκτακτα, εφάπαξ έσοδα ή έξοδα. Για τον λόγο αυτό, καλό είναι να τα αφαιρούμε αυτά από το ισοζύγιο και να υπολογίζουμε το *διαρθρωτικό πρωτογενές ισοζύγιο*. Το ισοζύγιο αυτό, στην περίπτωση της τρέχουσας ανάκαμψης της οικονομίας, υπολογισμένο πριν από τη πληρωμή των τόκων, παρουσιάζει συνεχή μείωση από το 2015 έως σήμερα και θα προσεγγίσει πλέον μηδενικά επίπεδα κατά το 2018.
41. Η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, εάν συνεχιστεί κατά το 2019 πιθανότατα θα οδηγήσει σε διαρθρωτικό έλλειμμα. Το έλλειμμα αυτό θα καλυφθεί ίσως από τα καθαρά έσοδα που προκαλεί η ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου.

Κεφάλαιο 2.

Η κυπριακή οικονομία
κατά το 2016-2017

Κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2017, η Κύπρος έφτασε στο υψηλότερο σημείο της ανάκαμψης που είχε ως σημείο εκκίνησης το πρώτο τρίμηνο του 2015. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2.1, οι ρυθμοί μεγέθυνσης του ΑΕΠ υπερέβησαν τους αντίστοιχους ρυθμούς που είχαν επιτευχθεί στην σύντομη ανάκαμψη του 2010-2011. Στη διάρκεια του 2017, η ετήσια αύξηση του προϊόντος κατά το 2017 αναμένεται να ανέλθει σε 3,5% έναντι 3,0% το 2016.

Έτσι, η ανάκαμψη του 2015:Q1-2017:Q2 οδήγησε σε βαθμιαία χρησιμοποίηση του παραγωγικού δυναμικού που ήταν αχρησιμοποίητο κατά τα προηγούμενα έτη, και απετέλεσε την τελική φάση της διαδικασίας προσαρμογής¹ της οικονομίας μετά από το σοκ που δέχθηκε κατά τα προηγούμενα έτη με την εφαρμογή των μεγάλων διαρθρωτικών αλλαγών και αναδιαρθρώσεων. Επρόκειτο για την φάση εκείνη κατά την οποία οι επιχειρήσεις αντέδρασαν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, που είχε προηγηθεί, μειώνοντας τις τιμές τους, και βελτιώνοντας έτσι αφενός μεν την ανταγωνιστικότητά τους (άρα και την εξωτερική ζήτηση) και αφετέρου την αγοραστική δύναμη των ονομαστικών μισθών (άρα και την εσωτερική ζήτηση). Σε αυτή την διαδικασία συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό και η διατήρηση της τιμής του πετρελαίου σε χαμηλά επίπεδα. Το τέλος αυτής της διαδικασίας, της διαδικασίας του ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού, και της ανοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου, σηματοδοτεί η επανεμφάνιση των μικρών αλλά υπαρκτών αυξήσεων των τιμών, δηλαδή το τέλος του αποπληθωρισμού.

Επιπλέον, στην διάρκεια της ανοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου των ετών 2015-2017, δεν λύθηκαν σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα, τα οποία είτε υπήρχαν ήδη κατά τον χρόνο έναρξης της κρίσης είτε δημιουργήθηκαν από την ίδια την διαχείρισή της. Για τα επόμενα έτη μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

Κατά τη διάρκεια της τρέχουσας ανάκαμψης, η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε υποστηριζόμενη, πρώτον, από την αύξηση της απασχόλησης, δεύτερον, από την αύξηση των πραγματικών μισθών που προκαλούσε ο αποπληθωρισμός, τρίτον, από την άντληση χρημάτων από τις αποταμιεύσεις, και τέταρτον, από την μη-εξυπηρέτηση ενός σημαντικού μεριδίου του ιδιωτικού χρέους. Κατά τα επόμενα έτη, η ιδιωτική κατανάλωση αναμένεται να επιβραδυνθεί

¹ Πρόκειται για την διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης, γνωστής παλαιότερα ως διαδικασία ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού (Carlin & Soskice 2006, Blanchard & Muet, 1999, Ιωακείμογλου 2012).

καθώς έκλεισε ο κύκλος του αποπληθωρισμού (και των επακόλουθων αυξήσεων της αγοραστικής δύναμης των ονομαστικών μισθών) και το τραπεζικό σύστημα πιθανότατα θα εντείνει τις απαιτήσεις του από τα νοικοκυριά για αυξημένες πληρωμές εξυπηρέτησης του χρέους τους.

Ο δυνητικός ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ αναμένεται να κινηθεί σε χαμηλότερα επίπεδα (μεταξύ 1% και 2%) επειδή οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, που έχουν καθυλθθεί σε χαμηλά επίπεδα, δεν αναμένεται να παρουσιάσουν σημαντικές αυξήσεις.

Μέχρι το καλοκαίρι του 2016, η συσσώρευση κεφαλαίου παρέμεινε αρνητική (δηλαδή οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ήταν αρνητικές) με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού. Εν συνεχεία οι καθαρές επενδύσεις αυξήθηκαν θεαματικά, αντανakλώντας όμως σε μεγάλο βαθμό την μεγέθυνση των εισαγωγών μεταφορικών μέσων (πλοίων και αυτοκινήτων σαλούν) καθώς και την ανάκαμψη της οικοδομικής δραστηριότητας², δηλαδή δύο στοιχείων των παγίων επενδύσεων με αμφίβολη επίπτωση στο παραγωγικό δυναμικό, την παραγωγική ικανότητα της χώρας.

Το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι ήδη εξαιρετικά ελλειμματικό στο επίπεδο παραγωγής και ζήτησης που βρίσκεται σήμερα η οικονομία έτσι ώστε η συνέχιση της ανάκαμψης θα προκαλέσει εκ νέου μεγάλο έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο, το οποίο οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι θα ανέλθει στα πολύ υψηλά επίπεδα περίπου -6% του ΑΕΠ κατά το 2018 και -7% κατά το 2019 (εκτός εάν ο κυπριακός τουρισμός κατορθώσει να αυξήσει ταχύτατα το παραγωγικό του δυναμικό και να επιτύχει εντυπωσιακή άνοδο των εξαγωγών χάρη σε ευνοϊκούς εξωγενείς παράγοντες).

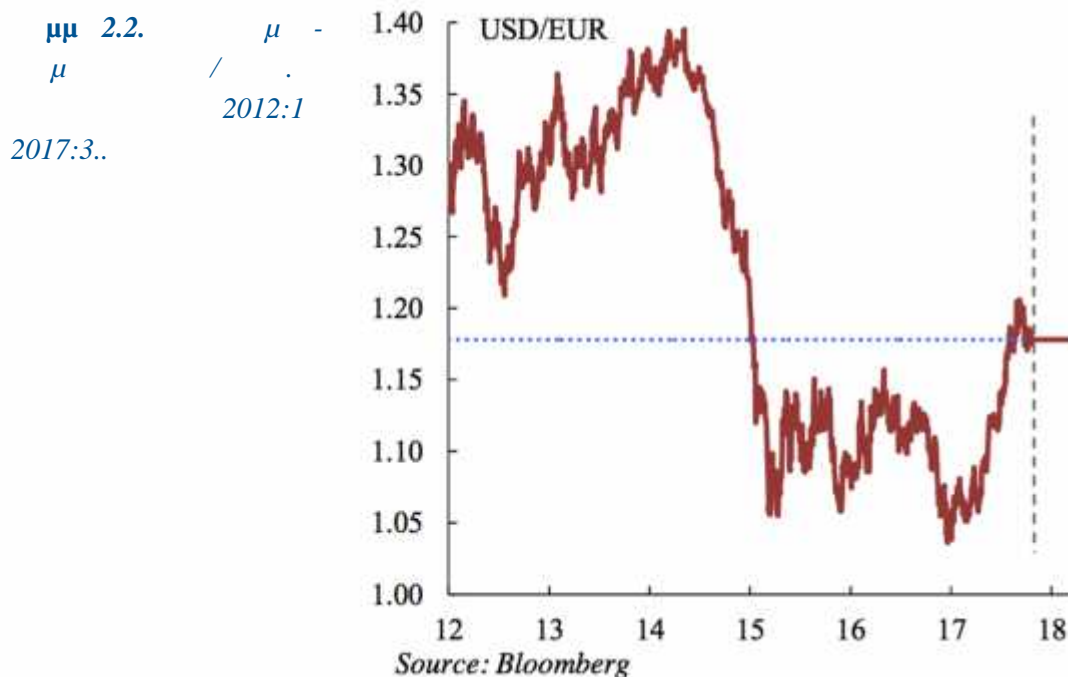
Τα υψηλά επίπεδα του ιδιωτικού χρέους και των μη-εξυπηρετούμενων δανείων, καθώς και το ύψος του δημόσιου χρέους αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη των επομένων ετών. Το χρέος των νοικοκυρών ως ποσοστό του εισοδήματός τους, παραμένει μακρόθεν το υψηλότερο στην περιοχή του ευρώ, και η μείωσή του θα έχει αναγκαστικά υφεσιακά αποτελέσματα. Τα προβλήματα των κόκκινων δανείων βρίσκονται μόνο στην απαρχή της λύσης τους. Ο μέσος ονομαστικός μισθός (στο σύνολο της οικονομίας) παραμένει στάσιμος και η αγοραστική δύναμή του αυξήθηκε μόνο χάρη στον αποπληθωρισμό, του οποίου ο κύκλος έκλεισε. Θα τεθεί όμως έτσι εκτός λειτουργίας ένας από τους σημαντικούς κινητήρες της οικονομικής μεγέθυνσης των προηγούμενων ετών επειδή η αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών είναι βασική συνιστώσα της ιδιωτικής κατανάλωσης που δίνει ώθηση στις αυξήσεις του ΑΕΠ.

Η ύπαρξη αυτών των διαρθρωτικών προβλημάτων, που δεν μπορούν να λυθούν παρά μόνον σε ορίζοντα πενταετίας ή δεκαετίας, υπονομεύουν την ικανότητα της Κυπριακής οικονομίας να αναπτύσσεται μακροχρονίως ισορροπημένα (χωρίς δηλαδή να επανεμφανιστούν σοβαρές μακροοικονομικές ανισορροπίες) με ρυθμούς που θα υπερβαίνουν το 1,5% έως 2,0% ετησίως (αναθεωρημένες εκτιμήσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου). Εξαιρεση αποτέλεσαν τα δύο πρώτα έτη αμέσως μετά από το τέλος της ύφεσης, επειδή η εκκίνηση της ανάκαμψης έγινε από πολύ χαμηλό σημείο στο οποίο υπήρχε άφθονο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό και επειδή η διαδικασία του αποπληθωρισμού βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη. Ήδη, όμως, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η κυπριακή οικονομία χρησιμοποιεί πλέον πλήρως το παραγωγικό της δυναμικό και οι αυξήσεις των τιμών θα επανεμφανιστούν. Επίσης, υπάρχει αυξημένος κίνδυνος, κάθε περαιτέρω μεγέθυνση του ΑΕΠ που θα υπερβαίνει τον δυνητικό ρυθμό ανάπτυξης να αυξάνει υπέρμετρα το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, του οποίου η πορεία ελέγχεται πλέον, όχι μόνον από τις αγορές αλλά και από τον νέο θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

² Μετά από μείωση της τάξης του 30%, οι τιμές των κατοικιών σταθεροποιήθηκαν δημιουργώντας έτσι μια από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις για την ανάκαμψη του κλάδου.

Αυξημένη αισιοδοξία προκαλεί το γεγονός ότι η πραγματικότητα υπερέβη κατά την διετία της ανάκαμψης όλες τις προβλέψεις σύμφωνα με τις οποίες ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ δεν θα υπερέβαινε το 2% παρά μόνον κατά το 2018. Ωστόσο, υπέρβαση της κρίσης δεν θα υπάρχει για όσο καιρό οι διαρθρωτικές αδυναμίες της Κυπριακής οικονομίας θα περιορίζουν τις μακροχρόνιες δυνατότητες ισορροπημένης ανάπτυξης της Κυπριακής οικονομίας σε ετήσιους ρυθμούς που θα κινούνται κάτω από το 2%. Ο μακροχρόνιος ρυθμός ισορροπημένης ανάπτυξης εξαρτάται και από εξωγενείς, και επομένως αστάθμητους, παράγοντες (που δεν αναφέρονται στις ενδογενείς δυνάμεις της οικονομίας), όπως η ανάπτυξη των ενεργειακών πόρων, οι αναπτυξιακές επιδόσεις των εμπορικών εταιρών της Κύπρου, οι συναλλαγματικές ισορροπίες, οι όροι με τους οποίους θα λυθεί το Κυπριακό ζήτημα κλπ. Μεταξύ αυτών των εξωτερικών συνθηκών, στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια θα αναλάβει σημαντικό ρόλο η νομισματική πολιτική της ευρωζώνης. Εάν παραμείνει χαλαρή ώστε να ευνοεί την υποτίμηση της νομισματικής ισοτιμίας του ευρώ, και εάν υπάρξει κάποια χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, θα ευνοηθούν οι αναπτυξιακές τάσεις πανευρωπαϊκά.

Στη σημερινή συγκυρία, έχει ιδιαίτερη σημασία για την Κύπρο, και η ισοτιμία του ευρώ έναντι του δολαρίου (διάγραμμα 2.2), η οποία είχε ευνοϊκές επιπτώσεις στον εξαγωγικό τομέα κατά την προηγούμενη περίοδο, πλην όμως, παρουσιάζει από το τους πρώτους μήνες του 2017 ανατίμηση έναντι του αμερικανικού νομίσματος και άλλων νομισμάτων που είναι συνδεδεμένα με αυτό ή επηρεάζονται άμεσα. Εάν συνεχιστεί ή έστω διατηρηθεί η ανατίμηση, η Κύπρος θα υποστεί επιζήμια υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας επειδή η ισοτιμία δολαρίου-ευρώ στην οποία μπορεί να διατηρεί ισορροπημένο το εξωτερικό της ισοζύγιο και να έχει σταθερό πληθωρισμό (συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας) είναι σημαντικά χαμηλότερη

από την σημερινή. Με βάση τις σχετικές εκτιμήσεις του CEPII³, μέχρι στιγμής η αρνητική επί-

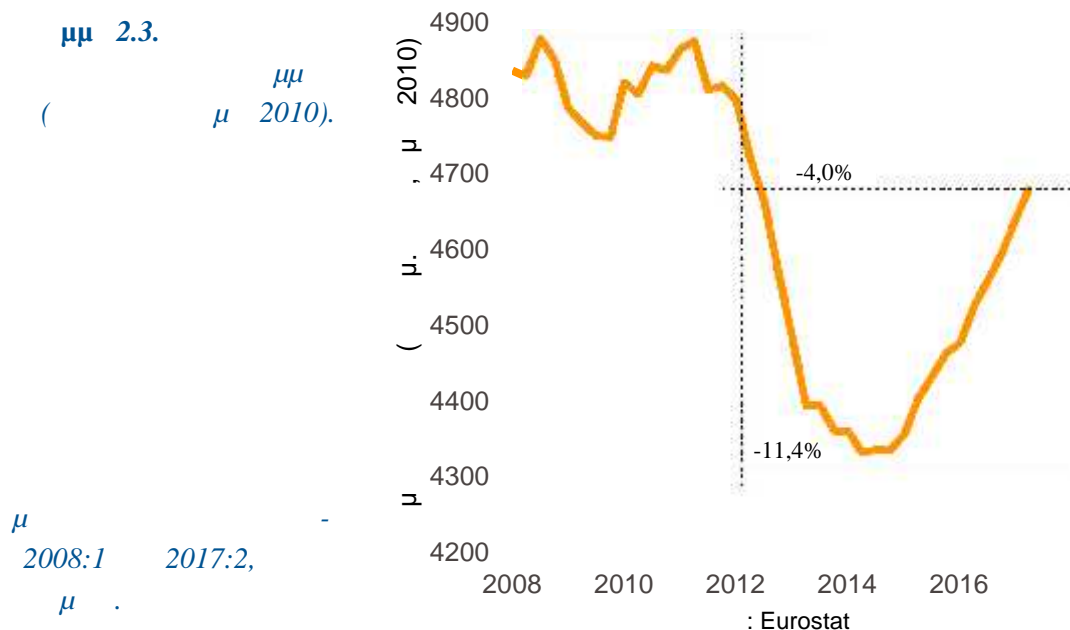
³ Πρόκειται για την *συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας* (equilibrium exchange rate), η οποία σύμφωνα με εκτιμήσεις του Centre d'études prospectives et d'informations internationales CEPII) ανέρχεται σε 0,9 δολάρια ανά ευρώ έναντι περίπου 1,2 που είναι η τρέχουσα ισοτιμία. Αυτό θα απαιτούσε μια υποχώρηση της τάξης του 15% στην σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία της Κύπρου ώστε η τρέ-

πτωση στην Κυπριακή ανταγωνιστικότητα από την ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου εμφανίζεται με αύξηση κατά 5% της *πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας* της Κύπρου, τείνοντας να ακυρώσει ένα μεγάλο μέρος από την μείωση που επιτεύχθηκε μέσω της επώδυνης, για τις εργαζόμενες τάξεις, διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης των προηγούμενων ετών: Ο αποπληθωρισμός στη διάρκεια της κρίσης οδήγησε σε υποτίμηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (REER) που μείωσε κατά περίπου 10% τις τιμές καταναλωτή, εκ των οποίων το ήμισυ τείνει να ακυρωθεί από την υποτίμηση του δολαρίου.

Η μειωμένη τιμή του πετρελαίου, αποδείχθηκε εξαιρετικά επωφελής για την Κυπριακή οικονομία κατά την διετία 2015-2016 διότι βελτίωσε το εμπορικό ισοζύγιο, μείωσε σημαντικά τους πόρους που διαθέτει η χώρα για την αγορά πρώτων υλών από το εξωτερικό, αύξησε τα περιθώρια κέρδους των επιχειρήσεων και το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών ευνοώντας τον αποπληθωρισμό. Μια ενδεχόμενη περαιτέρω αύξηση της τιμής του πετρελαίου θα αναιρέσει εν μέρει τα πλεονεκτήματα αυτά κατά βαθμό ανάλογο του μεγέθους της.

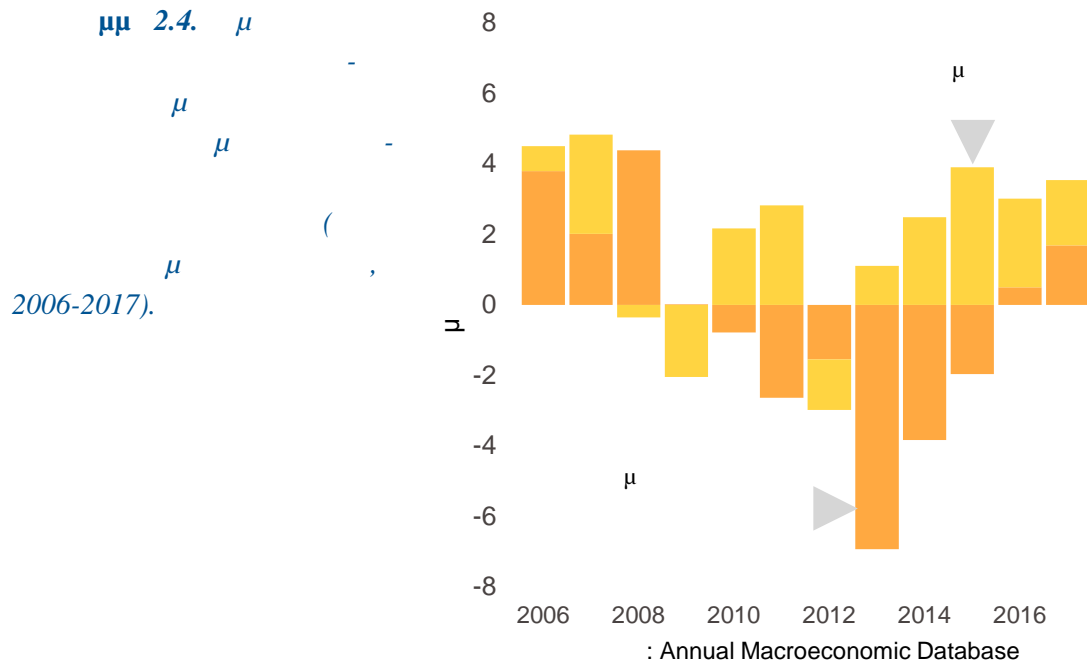
Όσον αφορά την δημοσιονομική προσπάθεια, παραμένει χαλαρή, και συνεχίζεται έτσι η ώθηση που δέχεται η μεγέθυνση του ΑΕΠ (σε αντίθεση με τις αρνητικές επιπτώσεις που είχε επί της οικονομικής δραστηριότητας η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική του κατά το 2012-2014).

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2.3, στο τέλος της ύφεσης των ετών 2011:Q3-2014:Q4, ο όγκος του προϊόντος είχε παρουσιάσει συνολική μείωση κατά 11,4% έναντι του δευτέρου τριμήνου του 2011 όταν ο όγκος της παραγωγής είχε φθάσει στο ιστορικά υψηλότερο σημείο. Η θεαματική, και απρόβλεπτη, αύξηση του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της διετίας 2015:Q1-2017:Q2 περιόρισε την απώλεια σε 4%. Εάν η Κυπριακή οικονομία αναπτυσσόταν κατά τα επόμενα έτη με τους ίδιους υψηλούς ρυθμούς, θα μπορούσε να επιστρέψει σύντομα στο ΑΕΠ του 2011. Αυτό όμως θα γινόταν με αντίτιμο την επανεμφάνιση σοβαρών μακροοικονομικών ανισορροπιών για τις οποίες θα χρειαζόταν εκ νέου διόρθωση με την εφαρμογή νέων περιοριστικών πολιτικών επειδή το 2018 δεν θα υπάρχει πλέον ικανό διαθέσιμο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό (εκτιμήσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής, βάση δεδομένων Ameco) ή εάν υπάρχει θα αρκεί μόνο για ένα ακόμη έτος (IMF Country Report 17/148).

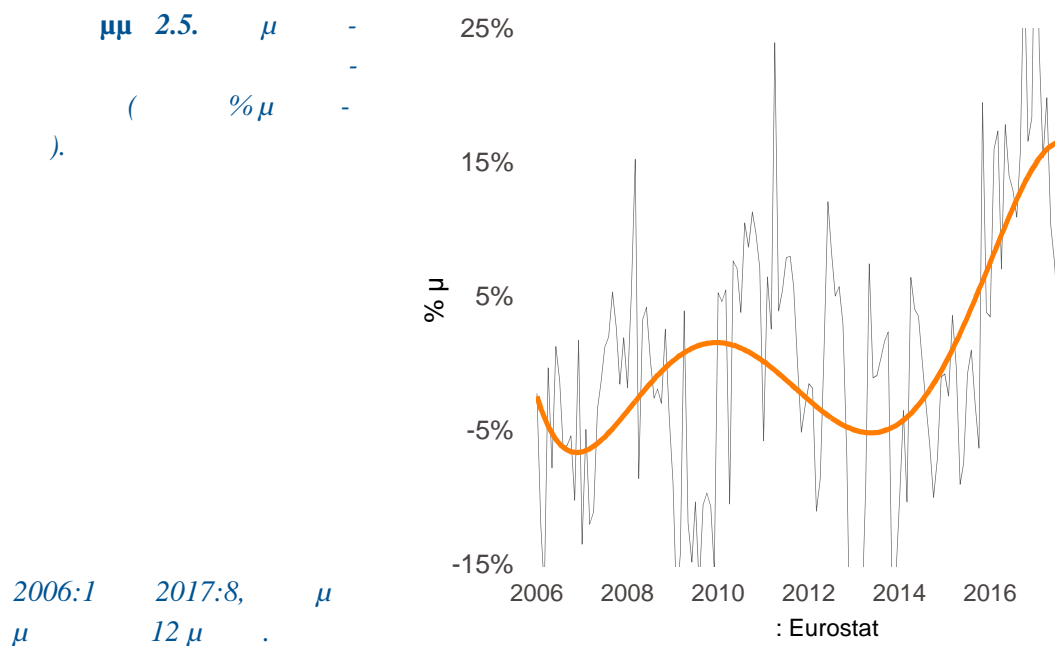

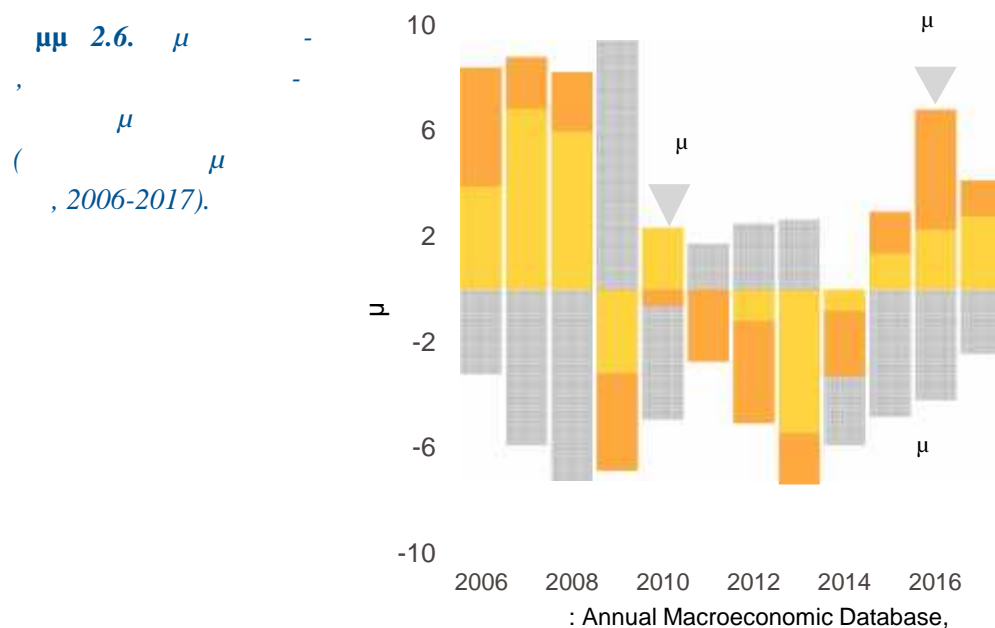
χουσα ισοτιμία να μην είναι ανατιμημένη και να μπορεί να οδηγήσει σε ισοσκελισμένο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών υπό συνθήκες σταθερού πληθωρισμού (CEPII 2017).

Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, η οποία φαίνεται στο διάγραμμα 2.4, υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για την επίτευξη των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης της διετίας 2016-2017.

Με άλλα λόγια, εξηγεί κατά ένα μεγάλο μέρος της, την ανάκαμψη της οικονομίας. Ο τουρισμός συνέβαλε στην αύξηση του ΑΕΠ κατά πολύ περισσότερο από όλα τα άλλα εξαγωγικά αγαθά και υπηρεσίες. Η τουριστική δραστηριότητα στην Κύπρο ωφελήθηκε από την περιορισμένη τουριστική κίνηση που υπάρχει πλέον σε σειρά τουριστικών ανταγωνιστικών προορισμών της Μεσογείου (συμπεριλαμβανομένης πλέον και της Τουρκίας) οι οποίες έχουν θιγεί

είτε από τις γεωπολιτικές εντάσεις και την επακόλουθη ανασφάλεια των περιηγητών, είτε εξάντλησαν τα περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης της τουριστικής τους βιομηχανίας. Στο διάγραμμα 2.5 φαίνεται ότι για πρώτη φορά ο αριθμός των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών περιηγητών αυξήθηκε πάνω από την μακροχρόνια τάση στασιμότητας που είχε διαμορφωθεί ήδη από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 2000. Η αύξηση αυτή σχετιζόταν, μέχρι το τέλος του 2016, και με την διολίσθηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ σε χαμηλότερα επίπεδα, η οποία έδωσε ώθηση στην ανάκαμψη του Κυπριακού τουρισμού προσελκύνοντας μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών μέσω των διεθνώς ανταγωνιστικών τιμών. Από τους πρώτους μήνες του 2017, όμως, η ανατίμηση του ευρώ και η συνακόλουθη αύξηση της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ για την Κύπρο, τείνει να αναιρέσει τα πλεονεκτήματα από τις ευνοϊκές συναλλαγματικές συνθήκες. Ενώ, δηλαδή, πριν το 2017, το συνδυασμένο αποτέλεσμα της διολίσθησης της σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ, και της μεγάλης πτώσης των τιμών του πετρελαίου, είχαν παραγάγει σημαντικό όφελος για τον τουρισμό, το οποίο επιμερίστηκε μεταξύ μειώσεων των τιμών (δηλαδή βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής) και περιθωρίων κέρδους των τουριστικών επιχειρήσεων, οι δύο αυτές μεταβλητές (τιμή πετρελαίου και συναλλαγματική ισοτιμία) τείνουν από τους πρώτους μήνες του 2017 να ακολουθήσουν πορεία δυσμενή για τον τουρισμό και την Κυπριακή οικονομία γενικότερα. Στο διάγραμμα 2.4 φαίνεται και η συμβολή της εσωτερικής ζήτησης που απευθύνεται στους εγχώριους παραγωγούς (και όχι στις εισαγωγές) και η οποία, στη διάρκεια των ετών 2011-2015, ήταν εξαιρετικά αρνητική, και επομένως αποτέλεσε τον κυριότερο παράγοντα της ύφεσης. Κατά το 2015, η συμβολή της εσωτερικής ζήτησης για εγχώριες επιχειρήσεις παρέμεινε αρνητική αλλά από το 2016 κατέστη θετική συμβάλλοντας στον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης με περισσότερο από μια εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ.

Εκτός από το μερίδιο της εσωτερικής ζήτησης που απευθύνεται στις εγχώριες επιχειρήσεις, υπάρχει και ένα άλλο μερίδιό της που απευθύνεται στις εισαγωγές, έτσι ώστε η συνολική εσωτερική ζήτηση να επιμερίζεται σε αυτά τα δύο μερίδια.

Η συμβολή της συνολικής εσωτερικής ζήτησης στο ΑΕΠ, αναλύεται στις εξής συνιστώσες: πρώτον, στην συμβολή της επένδυσης παγίου κεφαλαίου, και δεύτερον, στην συμβολή της συνολικής κατανάλωσης, είτε ιδιωτικής είτε δημόσιας. Τα σχετικά μεγέθη φαίνονται στο

διάγραμμα 2.6 για τα έτη 2006-2017 μαζί με την συμβολή στο ΑΕΠ των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίες αφαιρούν ζήτηση από την εγχώρια οικονομία και επομένως συμβάλλουν αρνητικά στο ΑΕΠ. Κατά το 2015-2017, ενώ υπήρξε αύξηση της συμβολής των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και της κατανάλωσης, παρουσιάστηκε και αύξηση των εισαγωγών, η οποία κατά το 2015 ακύρωσε πλήρως την θετική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης στο ΑΕΠ ενώ κατά το 2016-2017 την περιορίσε περίπου κατά τα 2/3.

Στο ίδιο διάγραμμα (2.6) φαίνεται ότι μεταξύ της συμβολής της εσωτερικής ζήτησης (καταναλωτικής και επενδυτικής) και της συμβολής των εισαγωγών υπάρχει συστηματικά αρνητική σχέση, με την έννοια ότι η αύξηση της μίας συνοδεύεται από τη μείωση της άλλης. Αυτό συμβαίνει στις χώρες μικρού μεγέθους, όπου εξαιτίας της αντικειμενικής δυσκολίας του παραγωγικού συστήματος να εξειδικευθεί σε μεγάλη ποικιλία προϊόντων, η μεγέθυνση της εγχώριας ζήτησης αυξάνει αναγκαστικά τις εισαγωγές, που οφείλουν να καλύπτονται από μεγάλες εξαγωγές -από όπου και προκύπτει ο κρίσιμος ρόλος των εξαγωγών για τις μικρές ανοικτές οικονομίες.

Κατά την ανάκαμψη 2015-2017, οι επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο παρουσίασαν συμβολή στο ΑΕΠ που είναι συγκρίσιμη με την αντίστοιχη της κατανάλωσης. Ωστόσο, αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η επένδυση αυξήθηκε κατά πολύ στα μέσα μεταφοράς επειδή υπήρξαν εγγραφές πλοίων, οι οποίες όμως αυτομάτως εγγράφονται και ως εισαγωγές, έτσι ώστε η συμβολή τους στο ΑΕΠ να είναι μηδενική (διότι δεν αποτελούν εγχώριο προϊόν).

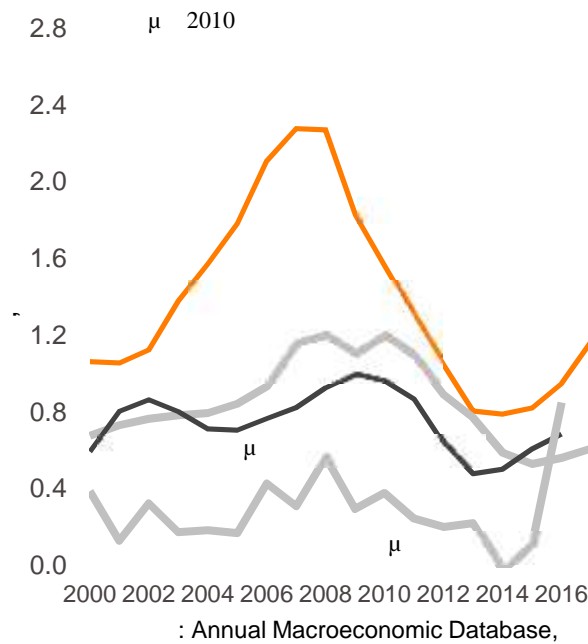
Η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στη διάρκεια της ανάκαμψης προήλθε επίσης από τις μη παραγωγικές επενδύσεις σε κατοικίες (διάγραμμα 2.7), οι οποίες ευνοήθηκαν από την σταθεροποίηση της αγοράς κατοικιών και μια κάποια διαφαινόμενη ομαλοποίηση του τραπεζικού δανεισμού προς τις κερδοφόρες επιχειρήσεις του κλάδου. Στο διάγραμμα 2.8 φαίνεται ότι κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2015 η οικοδομική δραστηριότητα παρουσίασε για πρώτη φορά αύξηση η οποία έκτοτε συνεχίζεται.

Οι ακαθάριστες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά το 2016 και το 2017 ανέκαμψαν και για πρώτη φορά μετά την έναρξη της κρίσης οι καθαρές επενδύσεις κατέστησαν θετικές. Η συμβολή τους ωστόσο στην επέκταση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας συνοδεύεται από αντίστοιχες εγγραφές στις εισαγωγές στον βαθμό που οι επενδύσεις πραγματοποιούνται με εισαγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών είτε με την μορφή μηχανολογικού εξοπλισμού είτε με τη μορφή ενδιάμεσων αγαθών (πρώτων υλών ή ενδιάμεσων αναλώσεων της παραγωγής) είτε με την μορφή μεταφορικών μέσων. Μικρή, αν και αξιολογώμενη, παραμένει η αύξηση που παρουσιάζει ο όγκος των επενδύσεων σε κατασκευές εκτός κατοικιών (διάγραμμα 2.7). Η εκρηκτική άνοδος των επενδύσεων σε μεταφορικά μέσα εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από την εγγραφή πλοίων και την αύξηση των εισαγωγών αυτοκινήτων σαλούν.

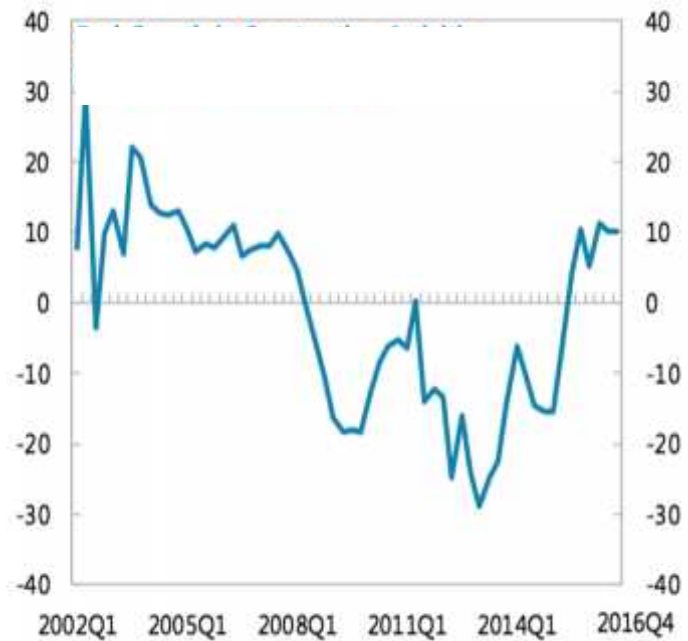
Από την συνολική ανάλυση της συμβολής των διάφορων συνιστωσών του ΑΕΠ στη διαμόρφωσή του, προκύπτει επομένως ότι η ανάκαμψη συνεχίστηκε το 2017 βασισμένη κυρίως στις εξαγωγές (ιδιαίτερα στις εξαγωγές τουριστικών υπηρεσιών) και στην κατασκευαστική δραστηριότητα (ιδιαίτερα στην οικοδομή κατοικιών), και σε μικρότερο βαθμό στην καταναλωτική ζήτηση που απευθύνεται στην εγχώρια παραγωγή (και επομένως δεν απευθύνεται με άμεσο τρόπο στις εισαγωγές).

Για την εκτίμηση της μακροοικονομικής κατάστασης κρίσιμη σημασία έχει το μέγεθος του παραγωγικού χάσματος που περιγράφει τον βαθμό κατά τον οποίο παραμένουν αχρησιμοποίητες οι παραγωγικές ικανότητες της χώρας. Το μέγιστο *δυσνητικό προϊόν* ή *δυσνητικό ΑΕΠ* που μπορεί να παράγει μια χώρα είναι το μέγιστο προϊόν που μπορεί να επιτύχει χωρίς να δημιουργούνται μακροοικονομικές ανισορροπίες όπως αύξηση του πληθωρισμού, ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, και μη βιώσιμα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού. Το παραγωγικό χάσμα είναι η διαφορά του τρέχοντος ΑΕΠ από το *δυσνητικό ΑΕΠ*. Το παραγωγικό χάσμα για την Κύπρο φαίνεται στο διάγραμμα 2.9, από το οποίο διαπιστώνουμε ότι το 2013 εκκίνησε μια διαδικασία συρρίκνωσης του *δυσνητικού ΑΕΠ* η οποία ανακόπηκε το 2015 και μεταστράφηκε κατά το 2016-2017. Η απώλεια του παραγωγικού

μμ 2.7.
(2000-2017,
μμ , μ
2010).

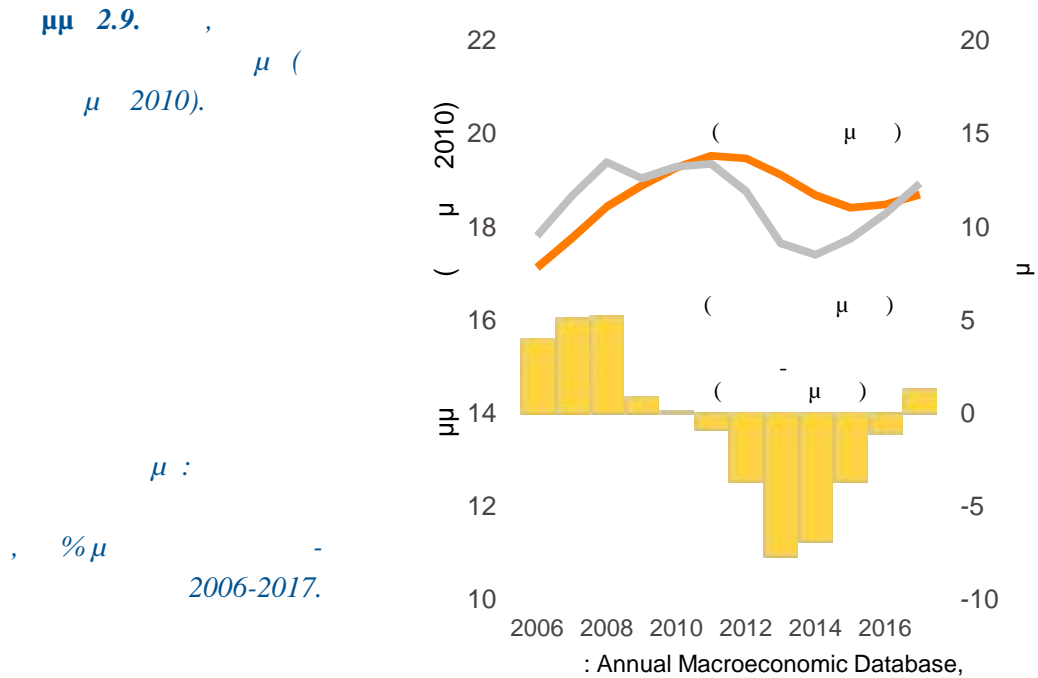
μμ 2.8. μ
(, μ
% μ) 2002:1-2016:4).

: IMF (2017)

δυναμικού που καταγράφεται σήμερα έναντι του 2011, με βάση τον υπολογισμό του δυνητικού προϊόντος, ανέρχεται σε περίπου 5%.

Το δυνητικό ΑΕΠ είναι ένα άνω όριο το οποίο βεβαίως το ΑΕΠ μπορεί να υπερβαίνει, αλλά μόνο πρόσκαιρα επειδή αυτό οδηγεί σε μακροοικονομικές ανισορροπίες των οποίων η διόρθωση απαιτεί εν συνεχεία περιοριστική υφεσιακή πολιτική. Τέτοια ήταν και η περίπτωση της περιόδου πριν από το 2009, όταν το παραγωγικό χάσμα ήταν θετικό, δηλαδή το ΑΕΠ είχε υπερβεί το δυνητικό προϊόν (διάγραμμα 9), και το αντίτιμο για αυτήν την ανισορροπία ήταν η δραματική διεύρυνση του εμπορικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, της οποίας η κά-

λυση από τον χρηματοπιστωτικό τομέα, μέσω της άντλησης κεφαλαίων από το εξωτερικό, αποδείχθηκε μη βιώσιμη⁴.

Προκύπτει επίσης από το διάγραμμα 2.9 ότι κατά την τελευταία διετία 2016-2017 υπήρξε αύξηση του ΑΕΠ που μηδένισε το αρνητικό χάσμα και το κατέστησε θετικό. Εφόσον θα συνεχιστεί η παρούσα ανάκαμψη κατά το επόμενο έτος, το θετικό παραγωγικό χάσμα προβλέπεται (από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) να καταστεί έντονα θετικό (περίπου +3.0%). Σε αυτήν την περίπτωση κάθε επιπλέον αύξηση του ΑΕΠ θα έπρεπε να περιμένουμε ότι θα συνοδεύεται από αύξηση των εισαγωγών και συνακόλουθη διεύρυνση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και από την επανεμφάνιση των διαδοχικών αυξήσεων των εγχώριων τιμών, ιδιαίτερα εάν αυτές ενισχυθούν από άνοδο των τιμών του πετρελαίου. Με δεδομένο ότι τα υψηλά ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών δεν είναι πλέον ανεκτά, ούτε από τις χρηματοπιστωτικές αγορές ούτε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μια πορεία διεύρυνσής τους μπορεί να δημιουργήσει αρνητικές προσδοκίες για την πορεία της Κυπριακής οικονομίας και να προκαλέσει ανεπιθύμητες αντιδράσεις. Μια σημαντική επίπτωση της ανόδου του ΑΕΠ πάνω από το δυνητικό ΑΕΠ είναι ότι οι αυξήσεις των τιμών θα μειώσουν την αγοραστική δύναμη των ονομαστικών μισθών, εάν αυτοί παραμείνουν αμετάβλητοι. Αυτό, όμως θα έχει ευρύτερες επιπτώσεις, επειδή η ανάκαμψη βασίστηκε, περίπου μέχρι το φθινόπωρο του 2016, μεταξύ άλλων και στην αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών που προκαλούσε ο αποπληθωρισμός.

Για να μην υπάρξει επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, που είναι λογικό να περιμένουμε κατά την επόμενη διετία εξαιτίας του θετικού παραγωγικού χάσμα-

⁴ Η Κυπριακή οικονομία βρέθηκε σε κατάσταση υπερθέρμανσης κατά τα έτη 2004-2008, γεγονός που εμφανίζεται στο διάγραμμα 2.9 με την άνοδο της καμπύλης του τρέχοντος ΑΕΠ επάνω από την καμπύλη του δυνητικού ΑΕΠ. Η άνοδος αυτή του ΑΕΠ πάνω από τις παραγωγικές ικανότητες της χώρας οδήγησε σε εξάντληση του παραγωγικού δυναμικού, σε μεγάλες αυξήσεις των εισαγωγών και συνέβαλε θεαματικά στην διεύρυνση του εξωτερικού ελλείμματος αγαθών και υπηρεσιών (-12%) κατά το 2007-2008.

τον τουρισμό (γεωπολιτική κατάσταση και εκτροπή πελατείας από άλλους προορισμούς προς την Κύπρο, υποτιμημένο ευρώ).

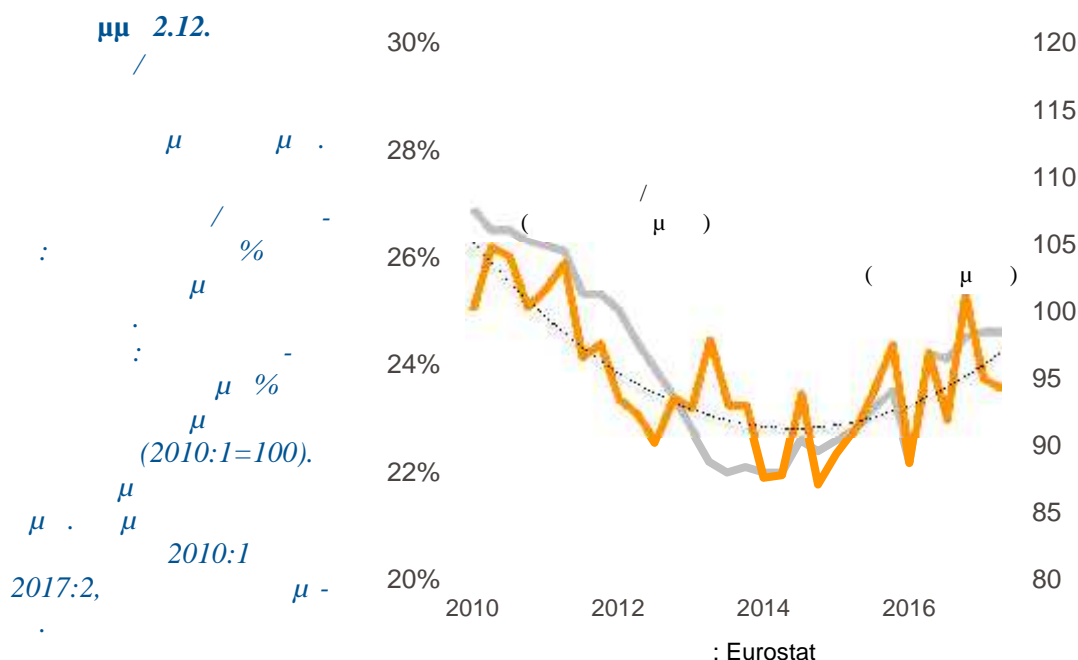
Η διαδικασία της προσαρμογής της οικονομίας στη διάρκεια της κρίσης, έχει οδηγήσει σε πολύ μικρές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας (διάγραμμα 2.10) της τάξης του 1% για το σύνολο της δεκαετίας. Πρόκειται για τόσο μικρές αυξήσεις που μπορούμε να θεωρήσουμε ότι βρίσκονται μέσα στα όρια του στατιστικού λάθους. Έτσι, το σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας είναι παραπλήσιο με αυτό του 2008, παραμένει δηλαδή πρακτικά αμετάβλητο. Αυτή η δυσμενής εξέλιξη, μαζί με την μείωση του εργατικού δυναμικού κατά περίπου 3% στη διάρκεια της κρίσης έχει οδηγήσει σε πτώση το δυνητικό ΑΕΠ. Η στασιμότητα της παραγωγικότητας σχετίζεται με την μείωση της ζήτησης στη διάρκεια της κρίσης, διότι αυτή προκάλεσε απότομη συστολή της οικονομικής δραστηριότητας, αύξησε το αργούν παραγωγικό δυναμικό και αποθάρρυνε τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, αλλά σχετίζεται επίσης και με την έκρυθμη κατάσταση που δημιούργησε η τραπεζική κρίση, με την ακραία περιστολή του δανεισμού, την επιτακτική ανάγκη μείωσης των παλαιών δανείων κλπ. Παρόλα αυτά, η παραγωγικότητα στην Κύπρο δεν παρουσίασε δραματική μείωση συγκριτικά με τις άλλες αναπτυγμένες χώρες επειδή η επιβράδυνση της παραγωγικότητας στα χρόνια της κρίσης είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται γενικά και στις ανταγωνίστριες χώρες. Η μείωση της ζήτησης κατά τη διάρκεια της κρίσης, προκάλεσε και μείωση της απόδοσης παγίου κεφαλαίου (που είναι ο κυριότερος δείκτης της κερδοφορίας, διάγραμμα 2.11) εξαιτίας της συρρίκνωσης των πωλήσεων. Η μείωση όμως αυτή της κερδοφορίας περίπου κατά το 1/10, υπήρξε πρόσκαιρη καθώς η περιστολή της ζήτησης οδήγησε και σε δραματική αύξηση του ποσοστού ανεργίας και επακόλουθη μείωση των αμοιβών εργασίας. Το 2013, η τραπεζική κρίση, προκάλεσε περαιτέρω μείωση της κερδοφορίας αλλά από το πρώτο τρίμηνο του 2014 η απόδοση παγίου κεφαλαίου εμφανίζει ανοδική τάση και το καλοκαίρι του 2017 είχε ανακτήσει το 1/2 των απωλειών που είχαν σημειωθεί στη διάρκεια της κρίσης. Είναι αξιοσημείωτο ότι η μείωση της κερδοφορίας στη διάρκεια της κρίσης δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως μεγάλη, και κατά μείζονα λόγο ως δραματική.

Μεθοδολογικό σημείωμα 1. Δείκτες κερδοφορίας.

Το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, δηλαδή το μερίδιο του ΑΕΠ που ιδιοποιούνται οι εργαζόμενες τάξεις είναι $s=WL/PY$ όπου W , L , P , Y είναι αντίστοιχα ο μισθός, η απασχόληση, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ, και το ΑΕΠ. Το μερίδιο της εργασίας είναι το μέτρο της διανομής του προϊόντος πριν από την φορολόγηση και τις μεταβιβάσεις από το δημόσιο προς τα νοικοκυριά. Ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου Y/K όπου Y , K είναι αντίστοιχα το προϊόν και το κεφαλαιακό απόθεμα, μακροπρόθεσμα αποτελεί δείκτη αποτελεσματικής χρήσης του κεφαλαίου. Βραχυπρόθεσμα, οι μεταβολές του δείχνουν αλλαγές στον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.

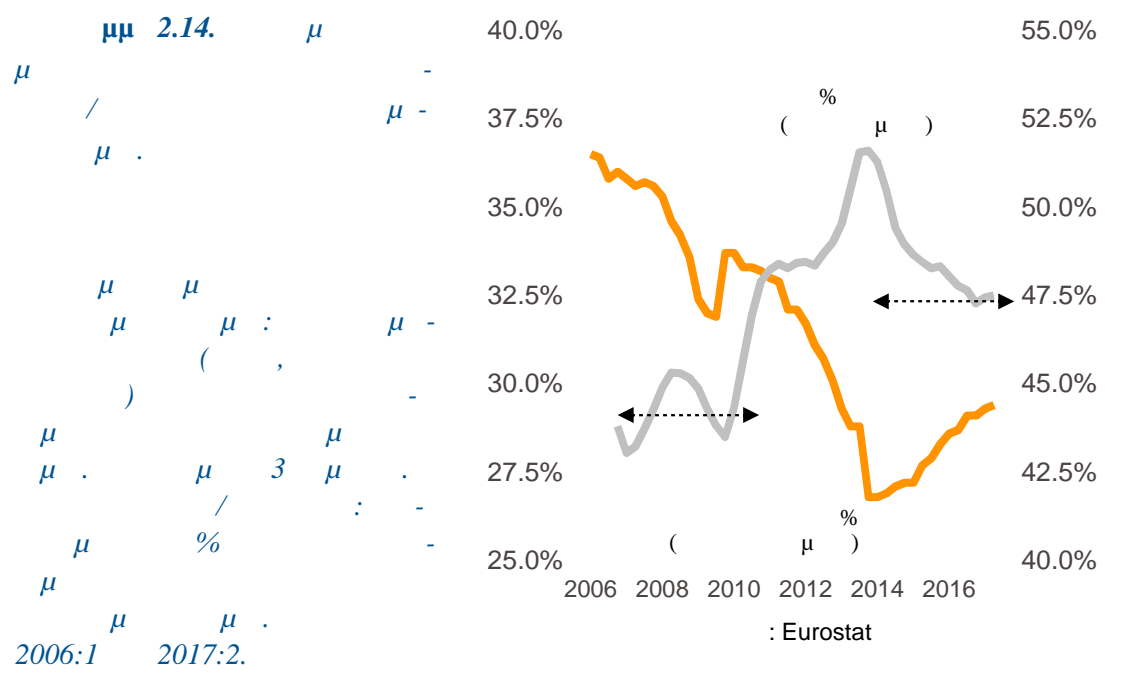
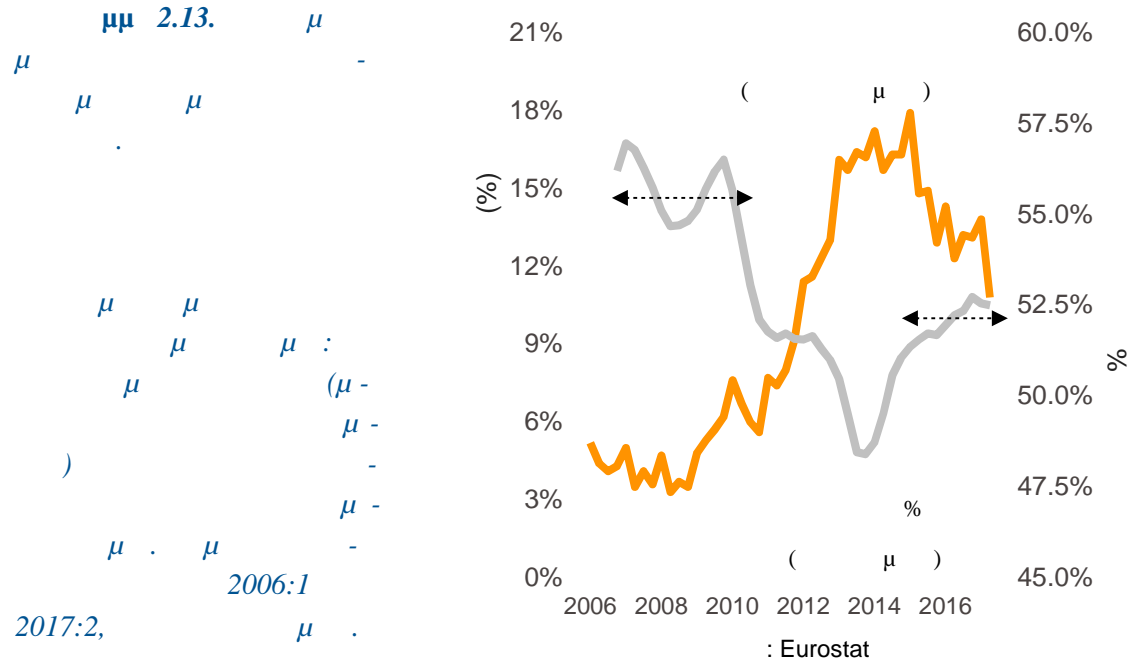
Η απόδοση παγίου κεφαλαίου, είναι μέτρο της κερδοφορίας του συνολικού κεφαλαίου, και δίνεται από τη σχέση $R=(Y/K)(1-s)-\delta$ όπου R , δ είναι η απόδοση παγίου κεφαλαίου και η κατανάλωση παγίου κεφαλαίου.

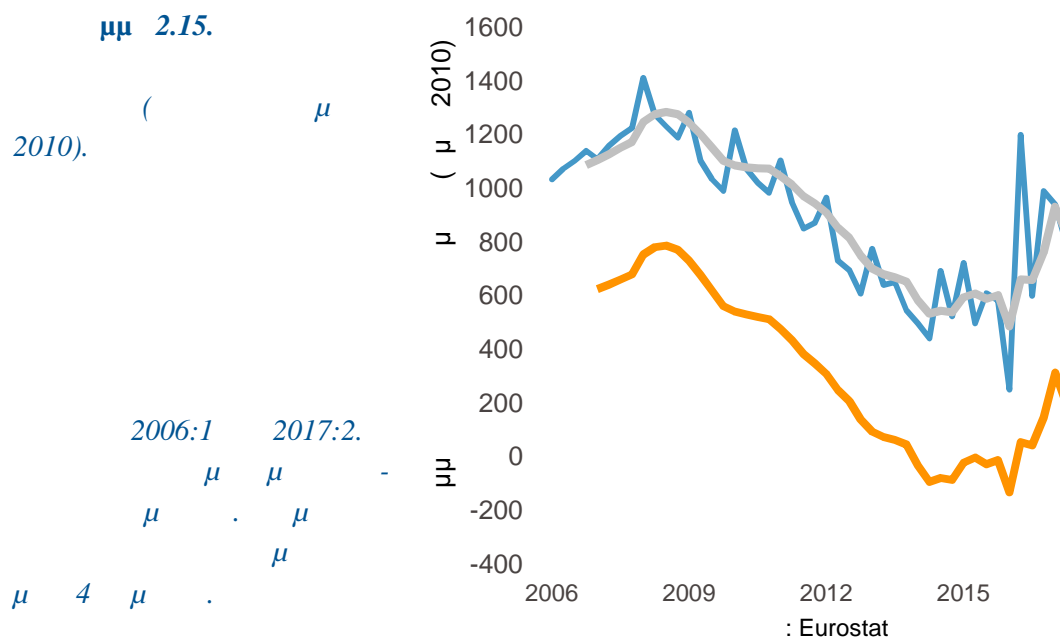
Η απόδοση παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα, εξαρτάται από δύο μεγέθη: Από τον λόγο προϊόντος/κεφαλαίου (διάγραμμα 2.12) και από το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ (για την ακριβή σχέση των παραπάνω μεγεθών, βλ. στο παραπάνω μεθοδολογικό σημείωμα). Ο λόγος προϊόντος/κεφαλαίου έχει ως παρονομαστή το συσσωρευμένο πάγιο κεφάλαιο του οποίου η παραγωγική χρήση οφείλει να εξυπηρετήσει τις απαιτήσεις που έχει επί του προϊόντος το συνολικό κεφάλαιο, είτε με την μορφή του κέρδους (για επενδύσεις ή για μερίσματα), είτε με την μορφή των χρηματιστικών εισοδημάτων (τόκοι και εισοδήματα χρηματοπιστωτικών προϊόντων), είτε με την μορφή της γαιοπροσόδου (κυρίως με την μορφή των ενοικίων). Το συνολικό κεφάλαιο, όμως, στη διάρκεια του σταδίου της χρηματιστικοποίησης, στην Κύπρο όπως και σε όλες τις προηγμένες χώρες, έχει διογκωθεί υπέρμετρα και η ικανοποίηση των απαιτήσεών του συναντά εμπόδια: πρόκειται για υπερσυσσωρευμένο κεφάλαιο. Επιπλέον, το προϊόν εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και μειώνεται στη διάρκεια των υφέσεων. Έτσι, ο δείκτης προϊόντος / παγίου κεφαλαίου περιέχει μια διαρθρωτική συνιστώσα, που αναφέρεται στην κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου και μια κυκλική συνιστώσα που αναφέρεται στην αύξηση του αχρησιμοποίητου παραγωγικού δυναμικού.

Η υποχώρηση του λόγου προϊόντος / παγίου κεφαλαίου μεταξύ 2008 και 2012, ήταν αποτέλεσμα της ανάπτυξης διαρθρωτικών αδυναμιών αλλά και της κάμψης συγκυριακού, κυκλικού χαρακτήρα που σχετιζόταν με την υποχώρηση του όγκου της παραγωγής, δηλαδή με την αύξηση του παραγωγικού χάσματος, του αργού του παραγωγικού δυναμικού. Στο τέλος αυτής της περιόδου, με την ανάκαμψη 2015-2017 και την μείωση του παραγωγικού χάσματος, εμφανίσθηκε βελτίωση του δείκτη προϊόντος προς πάγιο κεφάλαιο, η οποία όμως οφείλεται αποκλειστικά στην κυκλική συνιστώσα του δείκτη, δηλαδή στην συγκυρία και όχι σε διαρθρωτική βελτίωση του παραγωγικού συστήματος. Μια διαρθρωτική βελτίωση θα απαιτούσε επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (εκτός κατοικιών), και η Κυπριακή οικονομία επί σειρά ετών βρισκόταν σε φάση αποεπένδυσης.

Όπως διαπιστώσαμε στη διάρκεια της κρίσης, προκειμένου να συγκρατηθεί η μείωση της απόδοσης κεφαλαίου, που οφείλεται στην πτώση του λόγου προϊόντος/κεφαλαίου, επιδιώχθηκε από την κυβέρνηση, τις επιχειρήσεις, τους διεθνείς οργανισμούς και τις εργοδοτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις να επιβληθούν, με την κυβερνητική πολιτική, διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, ώστε να μειωθεί το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ. Πράγματι, το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας έχει μειωθεί εξαιτίας της ανόδου του ποσοστού ανεργίας (βλ. στο διάγραμμα 2.13 την μετατόπιση από το επίπεδο Α στο επίπεδο Β) αλλά και των κυβερνητικών πολιτικών αποδυνάμωσης και υποβάθμισης του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας.

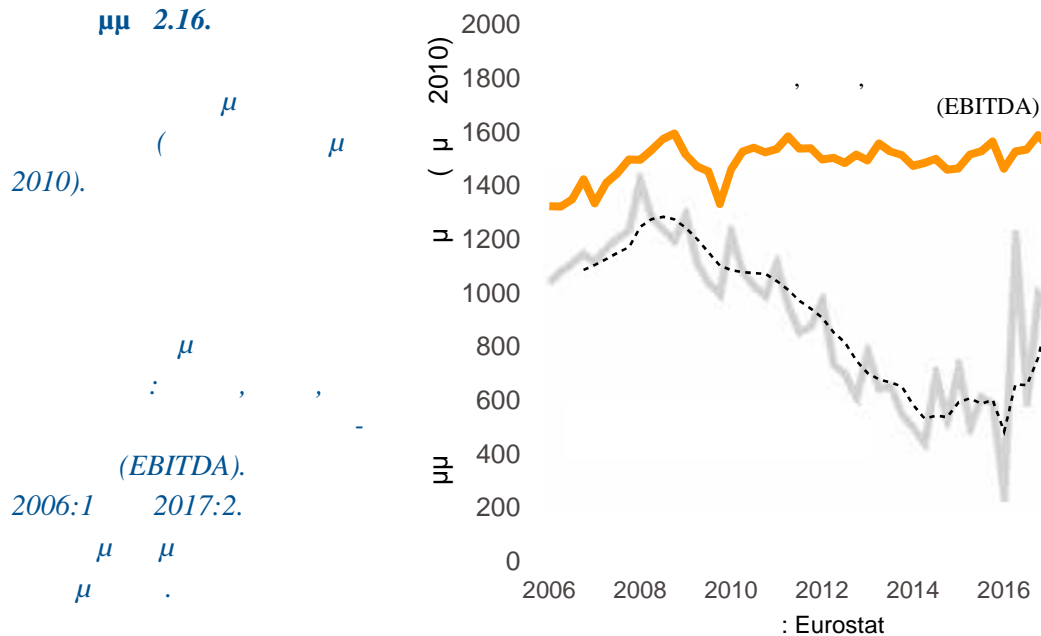

Αυτό προκάλεσε αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου των κερδών (που είναι συμπληρωματικό του μεριδίου εργασίας ως προς το 100%, διάγραμμα 2.14), η οποία αντιστάθμισε σε μεγάλο βαθμό την πτώση του λόγου προϊόντος/κεφαλαίου. Καθώς υπήρξε αντίθετη κίνηση των δύο μεγεθών, που φαίνονται στο διάγραμμα 2.14, η απόδοση παγίου κεφαλαίου, που είναι το γινόμενο τους, παρουσίασε την μικρή μόνο μείωση που φαίνεται στο διάγραμμα 2.11. Βεβαίως, όπως φαίνεται στα διαγράμματα, υπήρξε βελτίωση του λόγου προϊόντος/κεφαλαίου στη διάρκεια της ανάκαμψης της οικονομίας, κατά την τριετία 2015-2017, και αυτό είχε αντανάκλαση στην μικρή άνοδο της κερδοφορίας (της απόδοσης παγίου κεφαλαίου) (διάγραμμα 2.12). Η άνοδος όμως αυτή μετριάστηκε κατά τι από την οριακή μείωση του μεριδίου των κερδών (δηλαδή στην οριακή αύξηση του μεριδίου της εργασίας), που ανάγεται αφενός μεν στην σταθεροποίηση του ονομαστικού μισθού καθώς το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε, αφετέρου δε στον αποπληθωρισμό που αύξησε τον πραγματικό μισθό (για τις εξελίξεις αυτές βλ. αναλυτικότερα στο κεφάλαιο της Έκθεσης που αναφέρεται στις αμοιβές εργασίας).

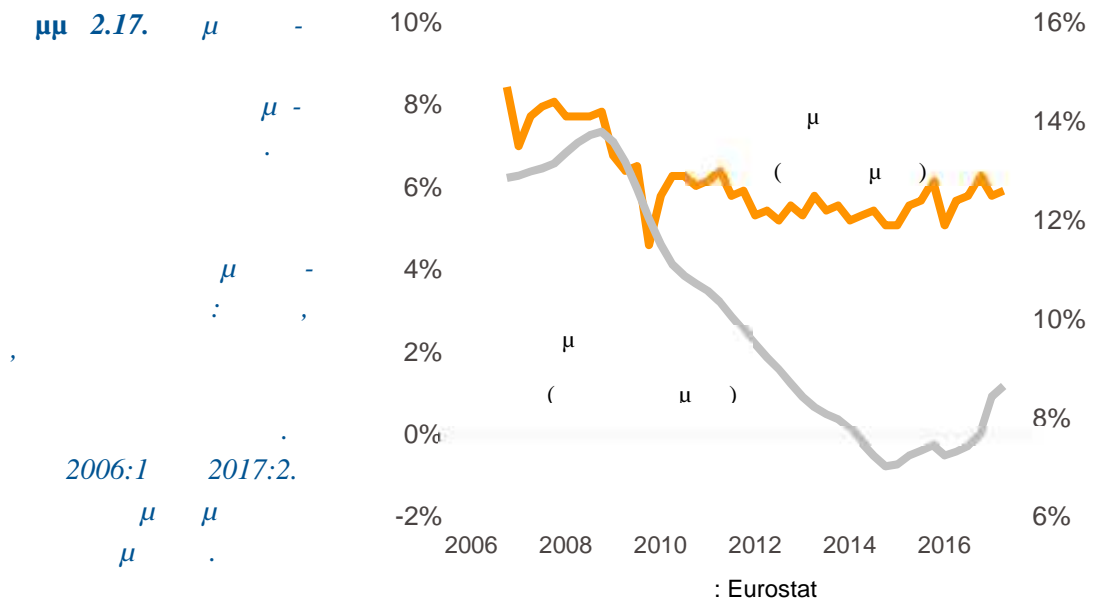
Η παραπάνω ανάλυση της κερδοφορίας αναδεικνύει, μεταξύ άλλων, και την σημασία της αποεπένδυσης μέχρι το 2017: Η αποεπένδυση εμφανίστηκε το πρώτο τρίμηνο του 2014 και συνεχίστηκε κατά το 2015-2016, ενώ από το 2017 σημειώθηκαν πλέον αυξήσεις των καθαρών επενδύσεων (που σημαίνει ότι οι ακαθάριστες επενδύσεις αφενός καλύπτουν την κατανάλωση παγίου κεφαλαίου και αφετέρου συμβάλλουν στην μεγέθυνση της παραγωγικής ικανότητας της χώρας) (διάγραμμα 2.15).

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2.15, τόσο οι ακαθάριστες όσο και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξάνονταν μέχρι το 2008, επομένως υπήρχε τότε διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Με την έναρξη της κρίσης, εμφανίστηκε αρχικά επιβράδυνση των επενδύσεων, και εν συνεχεία, από το πρώτο τρίμηνο του 2014, οι καθαρές επενδύσεις έγιναν αρνητικές. Αυτό οδήγησε σε συρρίκνωση του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, επομένως και της παραγωγικής ικανότητας της χώρας όπως αυτή εμφανίζεται στο μέγεθος της *δυννητικής παραγωγής* (διάγραμμα 2.9).

Η συρρίκνωση του παγίου κεφαλαίου συνεχίστηκε και κατά το 2015 και μεταστράφηκε κατά το 2016-2017. Βεβαίως, η εκρηκτική αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, όπως ήδη σημειώσαμε παραπάνω, οφείλεται είτε σε έκτακτους παράγοντες, όπως η εγγραφή πλοίων στο κυπριακό νηολόγιο και η αύξηση των αγορών αυτοκινήτων σαλούν, είτε στην κατασκευή κατοικιών που δεν αποτελούν παραγωγικό κεφάλαιο. Σε κάθε περίπτωση όμως, η άνοδος των επενδύσεων μετά από αυτές τις διορθώσεις, παρότι δεν έχει τον εκρηκτικό χαρακτήρα που εμφανίζεται στο διάγραμμα 2.16, είναι πραγματική.

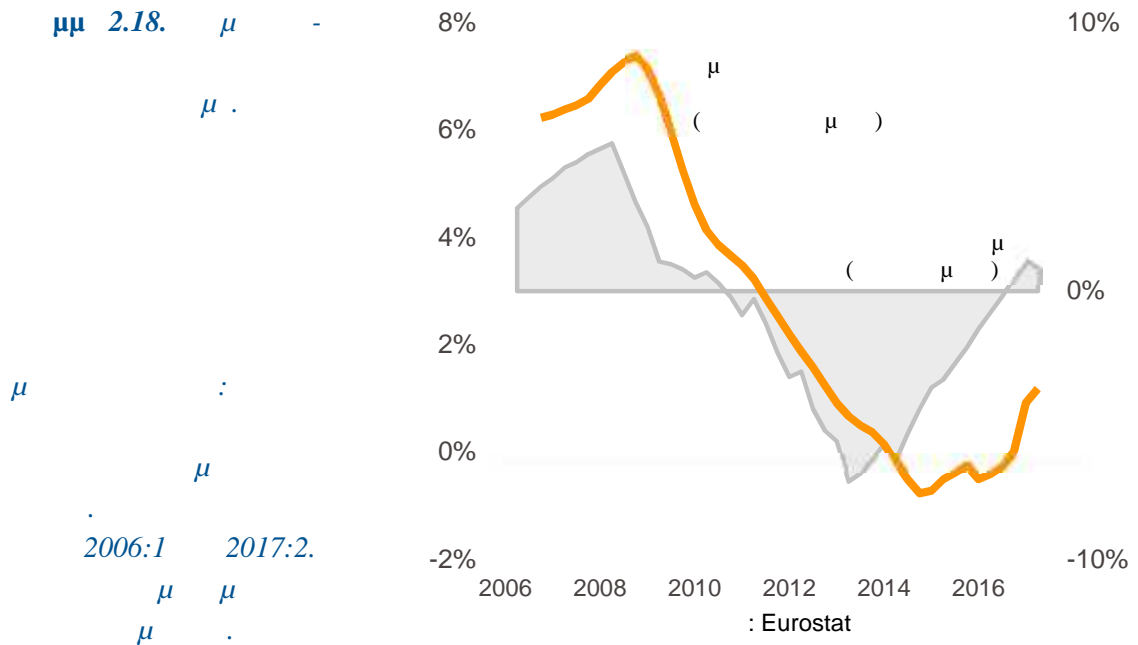

Η υποχώρηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου πριν το 2016, δεν οφειλόταν στην υποχώρηση της ικανότητας της οικονομίας να χρηματοδοτήσει νέες επενδύσεις. Αυτό φαίνεται στο διάγραμμα 2.17 που συγκρίνει τον όγκο των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου με τις δυνατότητες που έχει η οικονομία να τις χρηματοδοτήσει, και οι οποίες είναι τα έσοδα του κεφαλαίου προ φόρων, τόκων και αποσβέσεων (EBITDA⁵).

⁵ Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortisation.

Αντιθέτως, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου συνδέονται περισσότερο με το παραγωγικό χάσμα: Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2.18, η συσσώρευση κεφαλαίου κατέστη και πάλι θετική μόνον όταν το παραγωγικό χάσμα μηδενίστηκε και κατέστη ελαφρά θετικό υποδεικνύοντας την έλλειψη διαθέσιμου αργούτος παραγωγικού δυναμικού.

Κεφάλαιο 3.

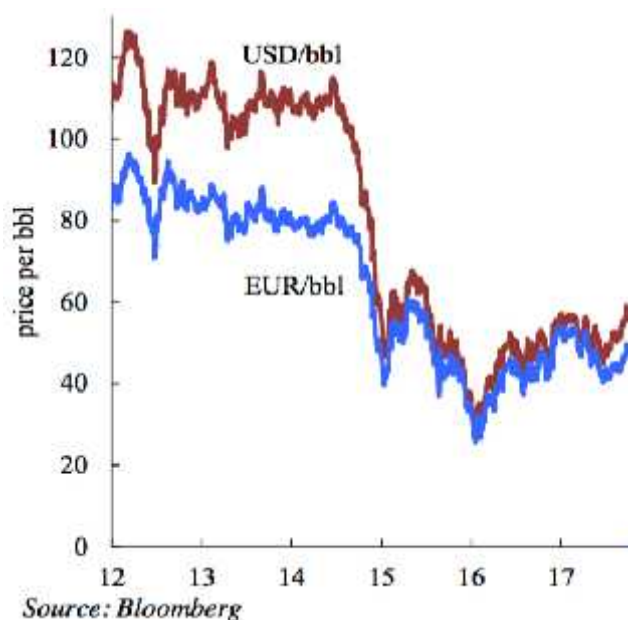
Η προσαρμογή της οικονομίας
μετά το μνημόνιο

Η ανάκαμψη της οικονομίας της διετίας 2015-2016 συνεχίστηκε κατά το 2017 αφενός μεν επειδή διατηρήθηκαν ευνοϊκές οι εξωτερικές συνθήκες (δηλαδή η μεταστροφή των τουριστικών ρευμάτων της Μεσογείου προς ασφαλείς προορισμούς και η διατήρηση των χαμηλών τιμών του πετρελαίου) αφετέρου δε επειδή συνεχίστηκε η χαλάρωση της περιοριστικής δημοσιονομικής προσπάθειας και ο αποπληθωρισμός ενίσχυσε την αγοραστική δύναμη των μισθών, την ιδιωτική κατανάλωση και μέσω αυτής το ΑΕΠ και την απασχόληση.

Η εκτροπή των τουριστικών ρευμάτων προς ασφαλέστερους προορισμούς εντάθηκε κατά το 2017 εξαιτίας των συνεχιζόμενων εντάσεων σε σειρά χωρών της Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένης πλέον και της Τουρκίας.

Η τιμή του πετρελαίου, είχε υποχωρήσει κατακόρυφα κατά το 2014-2015 (διάγραμμα 3.1) και είχε μειώσει σημαντικά το μερίδιο του ΑΕΠ που η Κύπρος διαθέτει για ενεργειακές πρώτες ύλες, ενώ το 2016-2017 παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα παρά μια διαφαινόμενη ελαφρά ανοδική τάση. Το όφελος από την πτώση των τιμών των εισαγομένων πρώτων υλών, μεταξύ των οποίων το πετρέλαιο κατέχει την πρώτη θέση, δημιουργεί πλεονέκτημα κόστους με διπλό όφελος: ένα μέρος της μείωσης μετακυλιέται στις τιμές οι οποίες μειώνονται και αυξάνουν έτσι την αγοραστική δύναμη των εγχωρίων εισοδημάτων, και ένα άλλο μέρος μετατρέπεται σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους επιτρέποντας στις προβληματικές επιχειρήσεις να συνεχίσουν την λειτουργία τους αλλά και στις πιο εύρωστες να αυξήσουν τα κέρδη τους και την ικανότητά τους να χρηματοδοτήσουν επενδύσεις. Στο βαθμό που το όφελος από τις χαμηλές τιμές του πετρελαίου μετακυλιέται στις τιμές και τις μειώνει, αφενός αυξάνεται η καταναλωτική ζήτηση, επειδή μεγαθύνεται η αγοραστική δύναμη των χρηματικών εισοδημάτων, και αφετέρου μειώνονται οι τιμές των εξαγωγών, επομένως βελτιώνεται η ανταγωνιστικότητα τιμής. Εάν μάλιστα δεν υπήρχε η μείωση των τιμών του πετρελαίου, οι τιμές καταναλωτή θα είχαν μειωθεί κατά το 2016 και το 2017 σημαντικά λιγότερο¹.

μμ 3.1. μ
(, 2012-
2017).

¹European Economic Forecast, Autumn 2016, Institutional Paper 038, November 2016, European Commission.

Το κόστος που καταβάλλει η Κυπριακή οικονομία για τις εισαγωγές πετρελαίου, εξαρτάται, εκτός από την τιμή του πετρελαίου σε δολάρια (διάγραμμα 3.1), και από την ισοτιμία του ευρώ έναντι του αμερικανικού νομίσματος (διάγραμμα 2.2 κεφαλαίου 2). Κατά το 2014, ένα μεγάλο μέρος της πτώσης της τιμής του αργού πετρελαίου απορροφήθηκε από την μείωση της ισοτιμίας του ευρώ έναντι του δολαρίου. Επειδή όμως η μείωση της τιμής του πετρελαίου ήταν πολύ μεγάλη, υπήρξε τελικά σημαντικό όφελος για την Κυπριακή οικονομία.

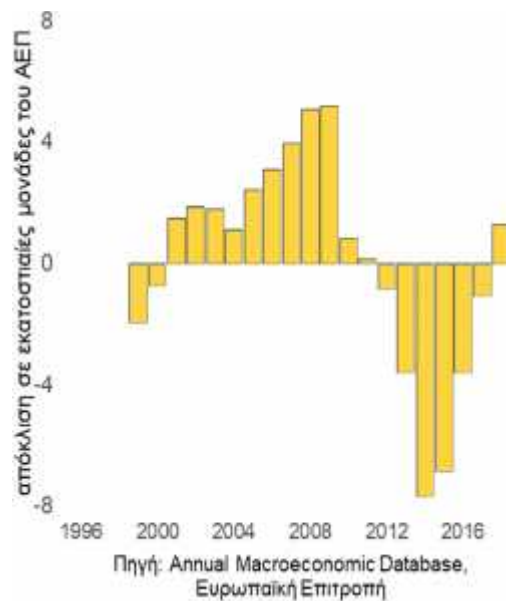
Αυτές οι ευνοϊκές συνθήκες αντιστράφηκαν στη διάρκεια του 2017 και η καμπύλη των τιμών του πετρελαίου στράφηκε πλέον προς την άνοδο. Η δε μείωση της ισοτιμίας του ευρώ, η οποία κατά τα προηγούμενα έτη ευνοούσε την ανταγωνιστικότητα τιμής του τουρισμού και των άλλων διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών, μεταστράφηκε σε ανατίμηση από τους πρώτους μήνες του 2017. Επομένως, η αποπληθωριστική επίπτωση από τις τιμές της ενέργειας έχει ολοκληρωθεί, το δε αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό εξαντλείται. Δημιουργούνται επομένως συνθήκες που ευνοούν τον πληθωρισμό: ο δείκτης τιμών καταναλωτή έχει ήδη επιστρέψει σε αυξήσεις (0,6% το 2017 και 1,3% το 2018). Έτσι, η οικονομία δεν θα μπορεί στο εξής να ωφελείται μειώσεων των τιμών του πετρελαίου ενώ ταυτοχρόνως η ανατίμηση του ευρώ θα θίξει την ανταγωνιστικότητα τιμής που επηρεάζει τις εξαγωγές. Αυτό συνεπάγεται ότι η ώθηση που δέχθηκε η αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών κατά το 2015 και το 2016, χάρη στις χαμηλότερες τιμές πετρελαίου, βαθμιαία εξαντλείται και θα εκλείψει κατά το 2018. Συνοψίζοντας, μειώνονται βαθμιαία οι ωφέλειες που επέφερε η μείωση της τιμής του πετρελαίου, και παράλληλα μειώνεται η ευνοϊκή επίπτωση που είχε για την οικονομία η χαμηλότερη συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ έναντι των νομισμάτων των χωρών με τις οποίες η Κύπρος διατηρεί ισχυρές οικονομικές σχέσεις.

Η χαμηλή ισοτιμία του ευρώ από το πρώτο τρίμηνο του 2015 έως το τέλος του 2016, συνέβαλε σημαντικά στην διεύρυνση των μεριδίων αγοράς που καλύπτει ο Κυπριακός τουρισμός. Ωστόσο, τα οφέλη αυτά, ακόμη και οι δευτερογενείς επιπτώσεις τους, τείνουν να εξαντληθούν. Επιπλέον, το ιστορικά υψηλό πλεόνασμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της ευρωζώνης (αποτέλεσμα της περισολής της ζήτησης στην Ευρώπη), εμπεριέχει υψηλές πιθανότητες ανατίμησης του ευρώ: Το πλεόνασμα στις τρέχουσες συναλλαγές της ευρωζώνης θα έπρεπε ήδη να συνοδεύεται από ισχυρές ανατιμητικές τάσεις στην ισοτιμία του ευρώ, αλλά διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα χάρη στη νομισματική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Η αναμενόμενη και αναπόφευκτη ομαλοποίηση της ευρωπαϊκής νομισματικής πολιτικής θα οδηγήσει, εκτός απροόπτου, σε ανατίμηση του ευρώ. Εάν υπάρξει μια τέτοια εξέλιξη, η Κυπριακή οικονομία θα πρέπει να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο νέων μεγάλων ελλειμμάτων στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών εκτός εάν ο εξαγωγικός τομέας έχει εντωμεταξύ αποκτήσει μεγαλύτερο παραγωγικό δυναμικό και βελτιωμένα διαρθρωτικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα μέσω επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και οργανωτικού εκσυγχρονισμού. Στην αντίθετη περίπτωση, η οικονομία θα ισορροπήσει σε χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης. Η ανοδική φάση της Κυπριακής οικονομίας, ωστόσο, προβλέπεται ότι θα συνεχιστεί κατά το 2018, παρά την βαθμιαία εξάντληση των πλεονεκτημάτων που προσέφεραν στην Κυπριακή οικονομία οι μειώσεις των τιμών του αργού πετρελαίου και της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ. Αυτό οφείλεται καταρχάς στο γεγονός ότι η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας συνεχίζεται και δεν αναμένεται να διακοπεί. Η δημοσιονομική επίπτωση στην οικονομία δεν είναι πλέον ακραία περιοριστική και δεν προβλέπεται να μεταβληθεί ουσιαστικά κατά το επόμενο έτος. Αυτό έχει ως συνέπεια, την συνέχιση της ανάκαμψης με βάση, όχι τις ευνοϊκές επιπτώσεις από τις μειώσεις των τιμών του πετρελαίου, του ευρώ και του δείκτη τιμών καταναλωτή, αλλά με βάση τις ευνοϊκές επιπτώ-

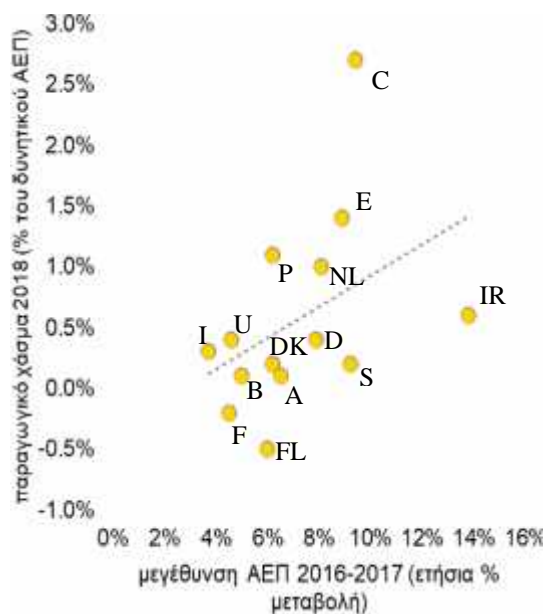
σεις των πολλαπλασιαστών (π.χ. η οικονομική μεγέθυνση προκαλεί αύξηση στην απασχόληση, επομένως δημιουργεί νέα εισοδήματα, και μέσω αυτών αύξηση της ζήτησης και του ΑΕΠ και της απασχόλησης κ.ο.κ.). Επιπλέον, η μεγέθυνση της οικονομίας συνοδεύεται από μεγάλες αυξήσεις στην κυκλική συνιστώσα του δημοσιονομικού ισοζυγίου και από την επακόλουθη συγκυριακή βελτίωση του συνολικού δημοσιονομικού ισοζυγίου ενθαρρύνοντας, ενδεχομένως, την συνέχιση της χαλάρωσης της δημοσιονομικής πολιτικής.

Οι παραπάνω συνθήκες οδηγούν στην πρόβλεψη ότι η μεγέθυνση της οικονομίας θα συνεχιστεί κατά το 2018 με ετήσιο ρυθμό αύξησης που οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι θα ανέλθει σε 2,9% (φθινοπωρινές προβλέψεις). Η Κυπριακή οικονομία όμως έχει υπερβεί την “οροφή” που αποτελεί το δυνητικό ΑΕΠ: πιο συγκεκριμένα, ήδη από το 2017 έχει γίνει αξιοποίηση ολόκληρου του παραγωγικού δυναμικού πέραν του οποίου αναμένεται

μμ 3.2. -
μ (2000:1-
2017:2).

μμ 3.3. -
2016-2018
μ 2018
-15.

: Annual Macroeco-

να εμφανιστούν μακροοικονομικές ανισορροπίες. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.2, το παραγωγικό χάσμα, που είναι η διαφορά μεταξύ τρέχοντος ΑΕΠ και δυνητικού ΑΕΠ, έχει καταστεί θετικό. Επομένως, από το 2018, προκειμένου να μην αντιμετωπίσει σοβαρές μακροοικονομικές ανισορροπίες η Κυπριακή οικονομία, θα πρέπει να μεγεθύνεται με τον δυνητικό ρυθμό ανάπτυξης ή με μικρότερους ρυθμούς. Όμως, ο δυνητικός ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ, παρόλο που ποικίλει ανάλογα με τις εκτιμήσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και επιπλέον είναι ένα ευαίσθητο μέγεθος που υφίσταται συχνές αναθεωρήσεις, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υπερβαίνει το 2% ετησίως. Αυτό συνεπάγεται ότι ο προβλεπόμενος ρυθμός μεγέθυνσης 2,9% για το 2018, δημιουργεί αυξημένες πιθανότητες να οδηγήσει σε μακροοικονομικές ανισορροπίες, εκ των οποίων η πιθανότερη, και η σοβαρότερη, είναι η διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών σε μη ανεκτά και μη διατηρήσιμα επίπεδα: ήδη το έλλειμμα υπερβαίνει το 5% του ΑΕΠ και είναι το μεγαλύτερο έλλειμμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 (μαζί με το έλλειμμα της Βρετανίας). Η διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αφενός μπορεί να οδηγήσει σε άνοδο των επιτοκίων δανεισμού, αφετέρου δε, ελέγχεται πλέον από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με νέους κανόνες και αυστηρότητα.

Στο διάγραμμα 3.3, φαίνεται ότι κατά το 2018, μεταξύ των 16 πιο αναπτυγμένων χωρών² της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Κύπρος θα είναι η χώρα με τη μεγαλύτερη θετική απόκλιση του ΑΕΠ από το δυνητικό ΑΕΠ (δηλαδή με το μεγαλύτερο παραγωγικό χάσμα) που θα ανέρχεται σε +2,7%, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Θα είναι δηλαδή η χώρα η οποία θα έχει εξαντλήσει περισσότερο από κάθε άλλη τα περιθώρια που διαθέτει για να μην οδηγηθεί σε μακροοικονομικές ανισορροπίες. Αυτό θα έχει συμβεί μετά από τρία έτη συνολικής μεγέθυνσης του ΑΕΠ κατά περίπου 9%. Η Ισπανία, με παραπλήσια αύξηση του ΑΕΠ κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, παρουσιάζει παραγωγικό χάσμα +1,4% και η Σουηδία 0,2%. Μεταξύ των 28 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Κύπρος θα διαθέτει κατά το 2018 το δεύτερο υψηλότερο παραγωγικό χάσμα μετά από την Σλοβενία, η οποία όμως εκτιμάται ότι θα έχει πλεόνασμα 5,4% του ΑΕΠ στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών έναντι ελλείμματος 6,2% της Κύπρου.

Η προσαρμογή της οικονομίας σε ανώτερα επίπεδα παραγωγής στη διάρκεια της ανάκαμψης των ετών 2015-2017 ακολούθησε πορεία της οποίας η δυναμική εκτίθεται στο υπόλοιπο μέρος του κεφαλαίου αυτού.

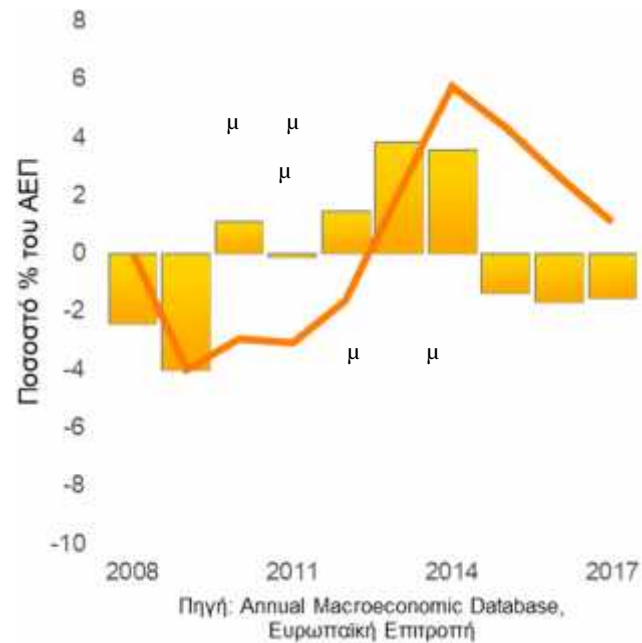
Η εξέλιξη της δημοσιονομικής προσπάθειας³ καθώς και οι μεταβολές της φαίνονται στο διάγραμμα 3.4. Οι ετήσιες μεταβολές της δημοσιονομικής προσπάθειας αναφέρονται στο διάγραμμα ως *μεταβολές του ισοζυγίου διορθωμένες με την επίπτωση του οικονομικού κύκλου* (ή για συντομία *κυκλικά διορθωμένο ισοζύγιο*), ενώ οι μεταβολές αυτές αθροιστικά αναφέρονται ως *δημοσιονομική προσπάθεια*.

² Στο διάγραμμα αυτό δεν εμφανίζεται η Ελλάδα επειδή βρίσκεται σε εξαιρετικά μεγάλη απόσταση από όλες τις άλλες χώρες.

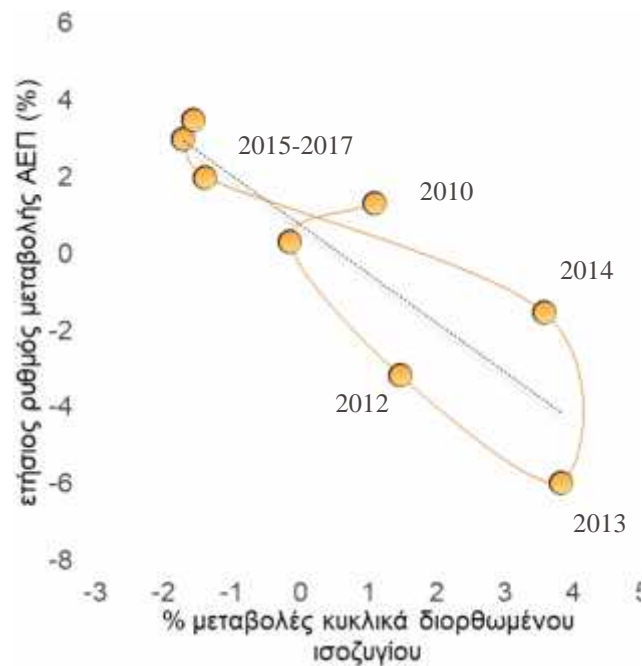
³ Για να περιγράψουμε την επίπτωση που έχει η *δημοσιονομική προσπάθεια* στην οικονομία χρησιμοποιούμε ως δείκτη τις σωρευτικές διαφορές του δημοσιονομικού ισοζυγίου ως % του δυνητικού ΑΕΠ διορθωμένες με την επίπτωση του οικονομικού κύκλου, χωρίς να συνυπολογίζουμε τους τόκους.

μμ 3.4. μ μ -
*
μ (2008-2017).

*

μ μ
%μ μ
μ

μμ 3.5. μ μ -
μ (2010-2017).

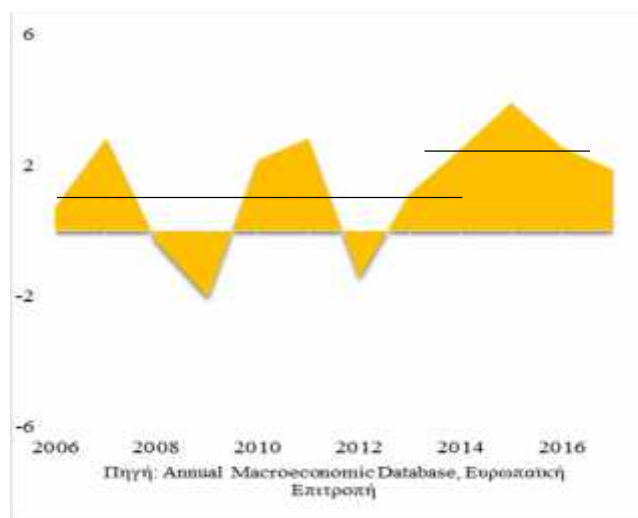

: Annual Macroeconomic Database,

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.4, οι μεταβολές του ισοζυγίου αθροιστικά κατά το 2010-2012 ήταν ελαφρώς θετικές και υποδηλώνουν ότι υπήρξε τότε ήπια προσαρμογή των δημόσιων οικονομικών. Αυτό αντανακλάται στην ανοδική τάση της καμπύλης της δημοσιονομικής προσπάθειας που είχε ως σημείο εκκίνησης το 2010. Το κυκλικά διορθωμένο ισοζύγιο αυξήθηκε κατακόρυφα κατά το 2013-2014 προκαλώντας τις έντονες υφεσιακές επιπτώσεις που καταβύθισαν το ΑΕΠ, σε συνδυασμό με τις διαρθρωτικές αλλαγές ιδιαίτερα στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, σε επίπεδο χαμηλότερο κατά 11,4% έναντι του δεύτερου τριμήνου του 2011. Όπως δείχνει η καμπύλη της δημοσιονομικής προσπάθειας, κατά το 2015-2017 υπήρξε δημοσιονομική χαλάρωση (που σημαίνει ότι για κάθε ένα έτος από το 2015 έως το 2017, το

πλεόνασμα του κυκλικά διορθωμένου ισοζυγίου ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν μικρότερο από το προηγούμενο έτος). Αυτή η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας ήταν ένας από τους κινητήρες της ανάκαμψης κατά τα έτη 2015-2017, και για τον λόγο αυτό στο διάγραμμα 3.5,

μμ 3.6. μ
μ (%
, 2006-2017).

φαίνεται ότι η μεταβολή της δημοσιονομικής προσπάθειας εξηγεί, σε κάποιο βαθμό, τις μεταβολές του ΑΕΠ τόσο κατά την τριετία της ύφεσης 2012-2014, όσο και κατά την τριετία της ανάκαμψης 2015-2017.

Πιο συγκεκριμένα, η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας κατά το 2015-2017, παρόλο που δεν ήταν επεκτατική, αναίρεσε εν μέρει και βαθμιαία τις αρνητικές επιπτώσεις που είχε η πολιτική της δημοσιονομικής πολιτικής κατά το 2013 και το 2014 και επέτρεψε στις ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες (τιμές πετρελαίου, συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ, γεωπολιτικές συνθήκες που αύξησαν τη ζήτηση για τουριστικά προϊόντα της Κύπρου), αλλά και στον αποπληθωρισμό που αύξησε την ζήτηση (την μεν εσωτερική ζήτηση με την μείωση των εγχώριων τιμών, την δε εξωτερική ζήτηση με την μείωση των τιμών των εξαγωγών), να πυροδοτήσουν την διαδικασία ανάκαμψης της οικονομίας. Η ανάκαμψη, εκτός απροόπτου θα συνεχιστεί και κατά το 2018 χάρη στην ώθηση που δίνουν τώρα στην οικονομική δραστηριότητα οι πολλαπλασιαστές -δημιουργώντας όμως ταυτοχρόνως και τους κινδύνους υπερθέρμανσης⁴ της οικονομίας που αναφέραμε παραπάνω.

Ο κυριότερος παράγοντας της ανάκαμψης είναι η συμβολή του εξωτερικού τομέα της οικονομίας (διάγραμμα 3.6), η οποία παρουσίασε κατά το 2015-2017 σημαντική ανάκαμψη που προβλέπεται να συνεχιστεί κατά το 2018 (φθινοπωρινές προβλέψεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Η πρόβλεψη αυτή, ωστόσο, με δεδομένη την ρευστότητα της διεθνούς οικονομικής, πολιτικής και γεωπολιτικής κατάστασης, δεν μπορεί να θεωρείται ως απολύτως ασφαλής. Αναγκαίος όρος για να μπορέσει να επαληθευθεί η πρόβλεψη αυτή, είναι να συνεχιστεί η ανοδική πορεία του Κυπριακού τουρισμού. Προϋπόθεση όμως μιας τέτοιας ανόδου είναι να μην υπάρξουν καθυστερήσεις στην εγκατάσταση, μέσω επενδύσεων ή οργανωτικών αλλαγών, του επιπλέον τουριστικού παραγωγικού δυναμικού που θα απαιτηθεί για την ικανοποι-

⁴Με τον όρο της “υπερθέρμανσης” εννοούμε ότι μια οικονομία μεγεθύνεται τόσο γρήγορα ώστε το τρέχον προϊόν που παράγει να υπερβαίνει τις παραγωγικές της δυνατότητες σε βαθμό τέτοιο ώστε να εμφανίζονται ανισορροπίες όπως η διεύρυνση του ελλείμματος στις τρέχουσες συναλλαγές ή η αναζωπύρωση του πληθωρισμού.

ηση της προβλεπόμενης αυξημένης ζήτησης. Επίσης, παραμένουν προς το παρόν αρκετά αβέβαιες οι μακροοικονομικές προοπτικές της Βρετανίας, ενός από τους κυριότερους πελάτες του Κυπριακού τουρισμού, οι οποίες θα επηρεάσουν αναπόφευκτα τον αριθμό των περι-

μμ 3.7.
 μ μ
 .
 = μ μ
 μ μ
 2006:1
 2017:2,
 μ -

μμ 3.8.
 (% μ -
).

μ
 2006:1 2017:2,
 μ .

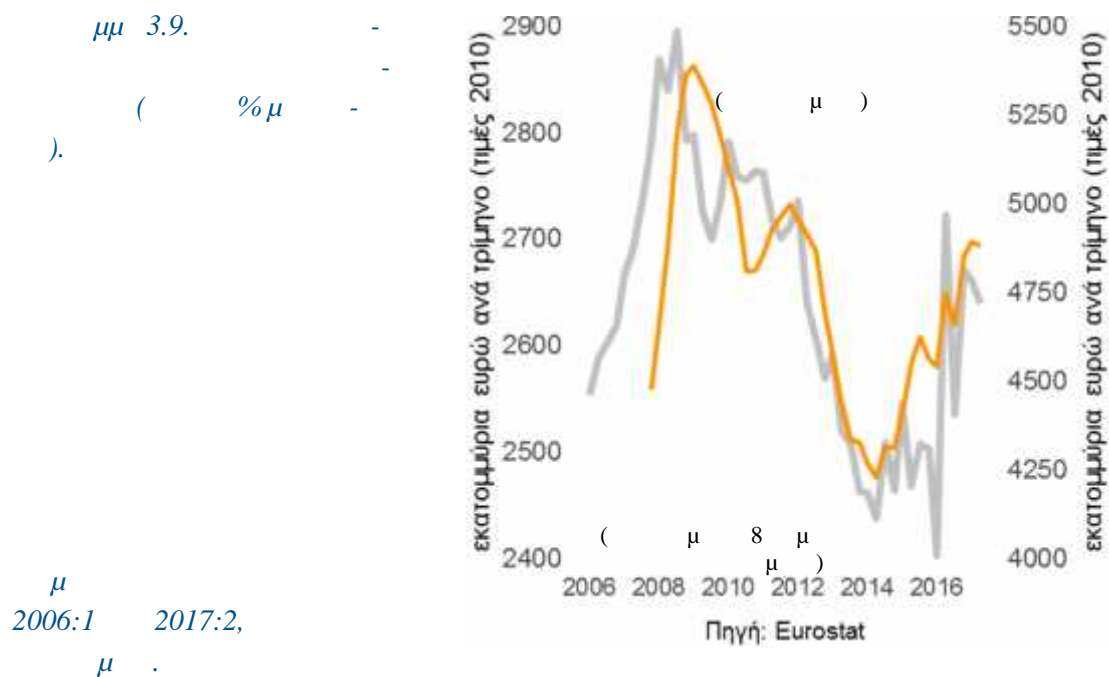

ηγητών.

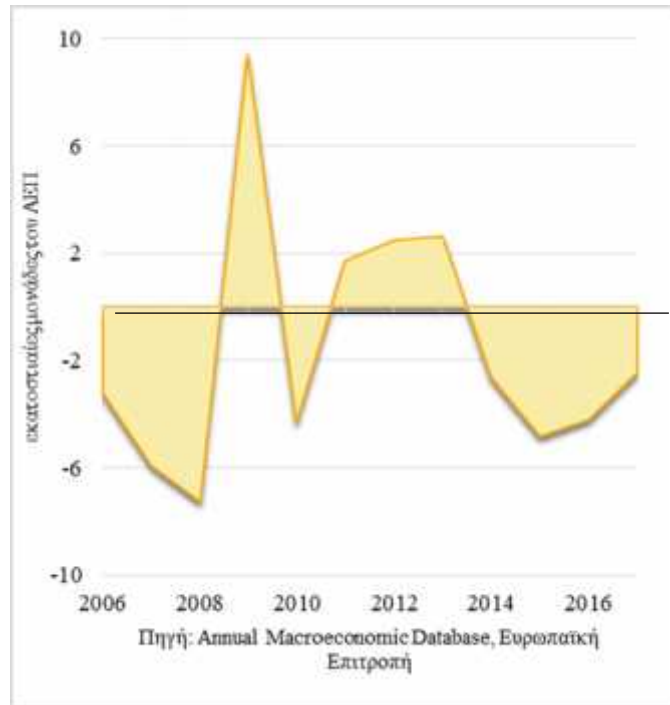
Εκτός όμως από τις εξαγωγές, ώθηση δόθηκε στο ΑΕΠ, κατά το 2016-2017, και από την μεγέθυνση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή προήλθε από τον αποπληθωρισμό που αύξησε την αγοραστική δύναμη του μέσου ονομαστικού μισθού και κυρίως από την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων. Το γινόμενο των δύο μεγεθών αποτελεί την αγοραστική

δύναμη του συνόλου των αμοιβών εργασίας που καταβλήθηκαν στο σύνολο της οικονομίας. Αυτή η αγοραστική δύναμη μετατράπηκε στο μεγαλύτερο μέρος της σε ζήτηση, καθώς η ροπή προς κατανάλωση των μισθών είναι υψηλή, ιδιαίτερα όταν αυτοί βρίσκονται σε πολύ χαμηλό επίπεδο, όπως συμβαίνει κατά την τρέχουσα περίοδο. Έτσι, το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης της αγοραστικής δύναμης των μισθών, προσαυξημένο μάλιστα με αναλήψεις από τις καταθέσεις, στράφηκε στην ιδιωτική κατανάλωση. Η στενή σχέση αιτιότητας μεταξύ της αγοραστικής δύναμης του συνόλου των αμοιβών εργασίας και του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης φαίνεται στο διάγραμμα 3.7. Στην συνέχεια, η μεγέθυνση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά το 2015-2017 αύξησε την ζήτηση που απευθύνεται στις εγχώριες επιχειρήσεις και έτσι αύξησε το ΑΕΠ. Αυτό φαίνεται στο διάγραμμα 3.8 που δείχνει επίσης και την μόνιμη σχέση εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ ιδιωτικής κατανάλωσης και προϊόντος.

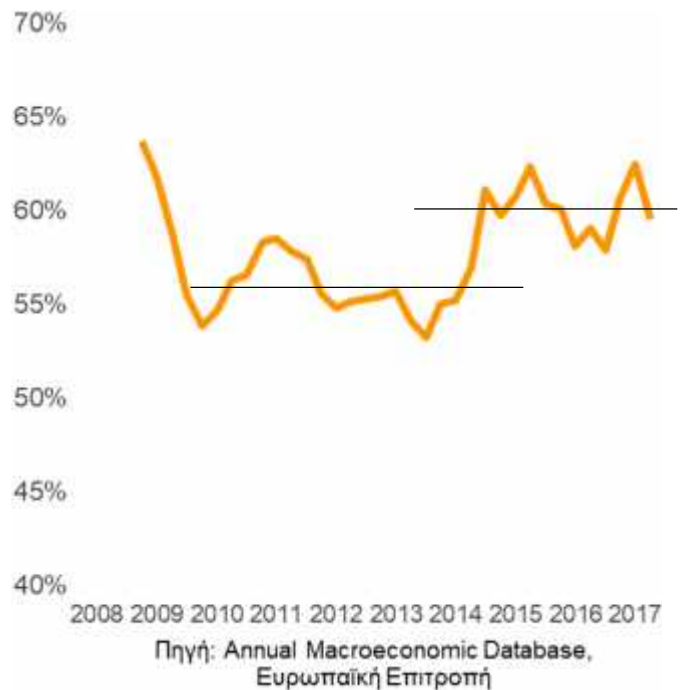
Η μεγέθυνση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά το 2015-2017 αύξησε, εκτός από το ΑΕΠ, και την ζήτηση για εισαγόμενα προϊόντα. Στο διάγραμμα 3.9 φαίνεται η σχέση στενής εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ των δύο μεγεθών και η οποία αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό των νησιωτικών χωρών, οι οποίες λόγω του μικρού μεγέθους της εσωτερικής τους αγοράς δεν είναι σε θέση να αναπτύξουν όλους ή περισσότερους από τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Επήλθε έτσι αύξηση των εισαγωγών, οι οποίες έχουν αρνητική συμβολή στο ΑΕΠ επειδή εκτρέπουν ένα τμήμα της εσωτερικής ζήτησης από την εγχώρια αγορά προς τις επιχειρήσεις του εξωτερικού. Η αρνητική συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά την τελευταία τριετία κυμάνθηκε μεταξύ 3 και 5 μονάδων του ΑΕΠ (διάγραμμα 3.10).

μμ 3.10. μ
μ (2006-2017).

μμ 3.11.
(2008:1-2017:2,
μ 4

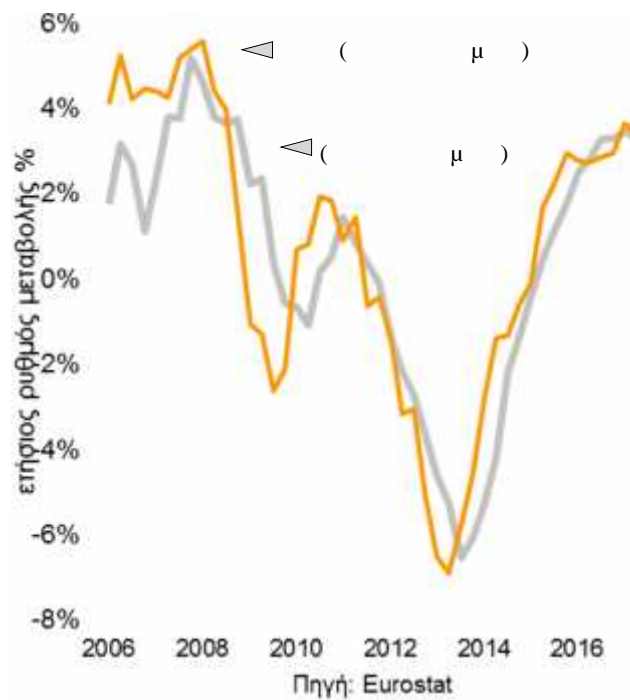

Η μεγάλη εξάρτηση της Κυπριακής οικονομίας από τις εισαγωγές φαίνεται στο διάγραμμα 3.11. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται στο γεγονός ότι η ανάκαμψη των ετών 2015-2017 αύξησε την διείσδυση των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά (διάγραμμα 3.11). Η διατήρηση της διείσδυσης των εισαγωγών σε υψηλά επίπεδα (περίπου 60%), παρότι οφείλεται σε κάποιο βαθμό στην συγκυρία της αυξημένης ζήτησης που υπερβαίνει πλέον το δυνητικό ΑΕΠ, είναι ένα γεγονός που σηματοδοτεί επιπλέον και διαρθρωτικές αδυναμίες του παραγωγικού συστήματος.

Το φαινόμενο της κάλυψης ενός μεγάλου μέρους της εγχώριας ζήτησης από εισαγωγές καταγράφηκε και στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες εμφανίστηκαν αυξημένες λόγω των εγγραφών πλοίων.

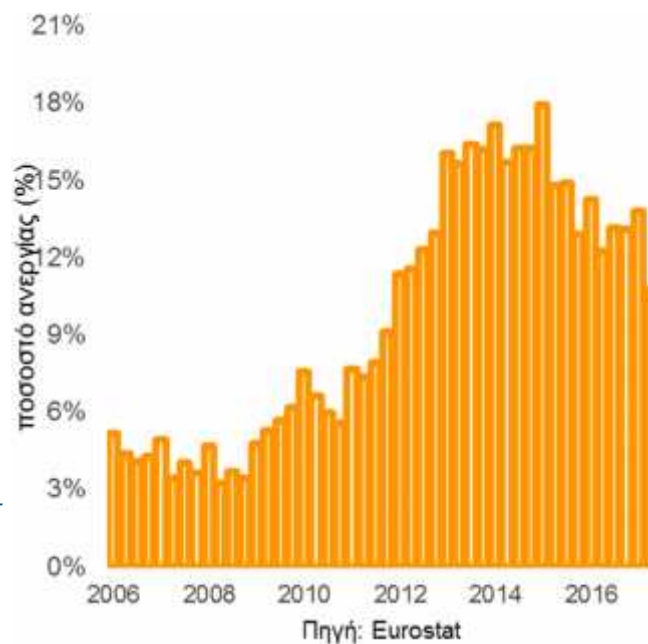
Η αύξηση του ΑΕΠ κατά την τριετία της ανάκαμψης ανήλθε σε 8,5%, και οδήγησε σε σχεδόν ισόποση αύξηση της απασχόλησης (7,5%). Από πιο μακροχρόνια άποψη, παρατηρούμε στο διάγραμμα 3.12 ότι οι μεταβολές του αριθμού απασχολουμένων ακολούθησαν πιστά τις μεταβολές του ΑΕΠ, με μικρές μόνον αποκλίσεις. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την

μμ 3.12. μ
μ (μ 2010,
%μ , μ -
).

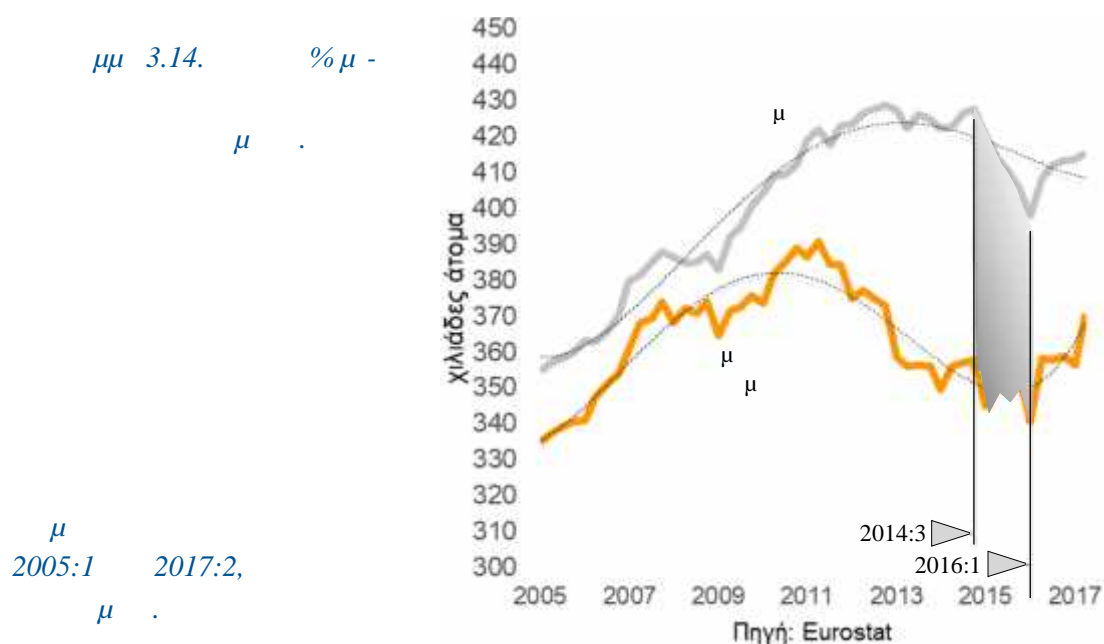

μ
2006:1 2017:2,
μ .

μμ 3.13.
(μ %
μ).

μ
2006:1 2017:2,
μ .

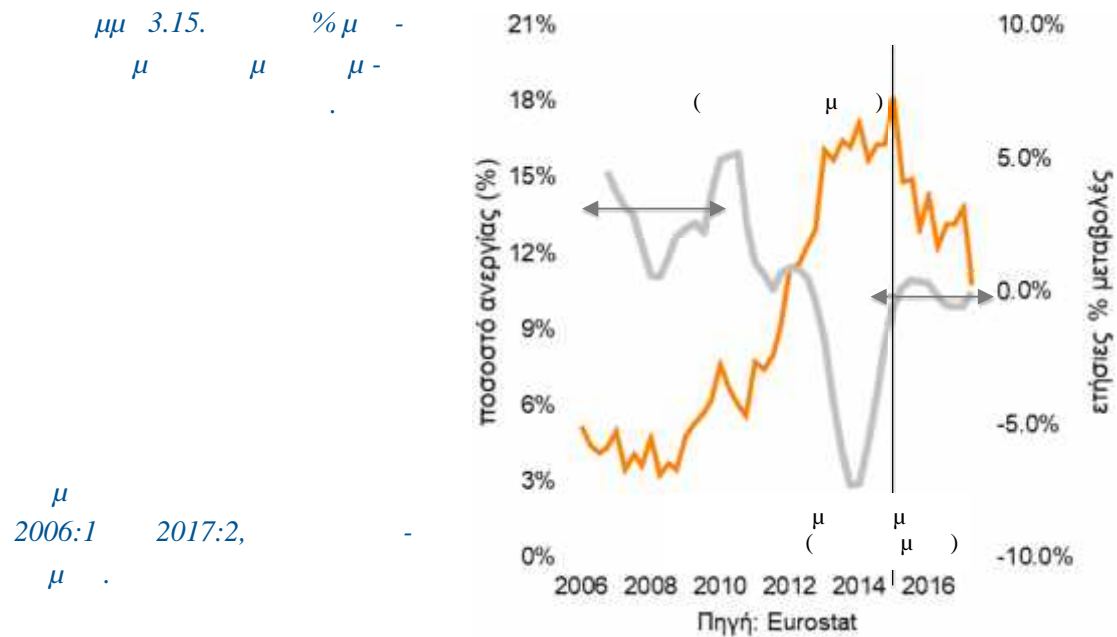
ίδια περίοδο οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, παρέμειναν πολύ μικρές (της τάξης του 1%).

Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων κατά 7,5% στη διάρκεια της τριετούς ανάκαμψης συνέβαλε στην μείωση που παρουσίασε το ποσοστό ανεργίας (διάγραμμα 3.13). Ωστόσο, η μείωση αυτή, που ανήλθε σε περίπου 5% του εργατικού δυναμικού, δεν προήλθε μόνον από την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων αλλά και από την συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.14, στη διάρκεια του 2015, οι μεταβολές του εργατικού δυναμικού, κατέστησαν έντονα αρνητικές, ενώ η απασχόληση είχε σταθεροποιηθεί. Η πιθανότερη ερμηνεία του φαινομένου αυτού είναι ότι επικράτησαν μεταξύ των ανέργων ισχυρές τάσεις αποθάρρυνσης (που συχνά συνοδεύθηκαν από μετανάστευση) λόγω της παρατεταμένης περιόδου ανεργίας που υφίστανται. Το γεγονός της αύξησης των χρονικών διαστημάτων ανεργίας καταγράφεται στα στατιστικά στοιχεία με την αύξηση του ποσοστού μακροχρόνιας ανεργίας (βλ. αναλυτικότερα για τις εξελίξεις αυτές στο Κεφάλαιο 5), η οποία αποτελεί το κανάλι μέσω του οποίου οι άνεργοι περνούν στην κατηγορία των αποθαρρημένων.

Κατά το 2016-2017, αντιθέτως, όταν ένα μέρος των αποθαρρημένων ανέργων⁵ επέστρεψαν σε αναζήτηση εργασίας ωθούμενοι από την αναζωπύρωση της οικονομικής δραστηριότητας και των ευκαιριών απασχόλησης, το εργατικό δυναμικό παρουσίασε την αύξηση που φαίνεται στο διάγραμμα 3.14.

Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων συμβάλλει στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης και του ΑΕΠ, και ανήκει σε έναν πολλαπλασιαστική όπου η αρχική ώθηση που δέχτηκε το ΑΕΠ προκαλεί αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, που αποκτούν εισόδημα το οποίο

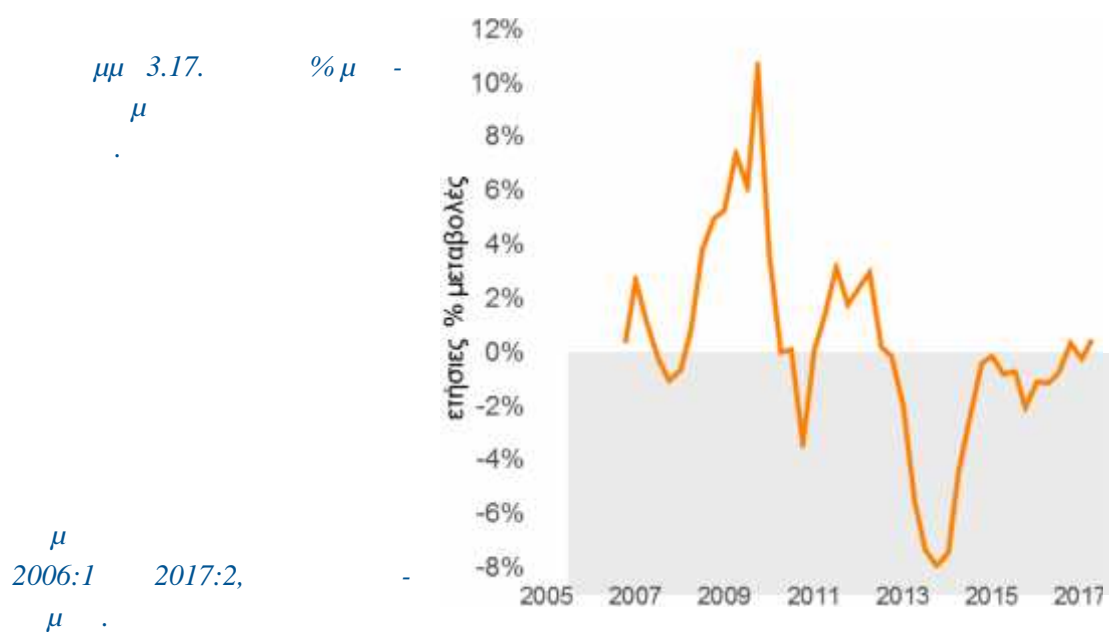
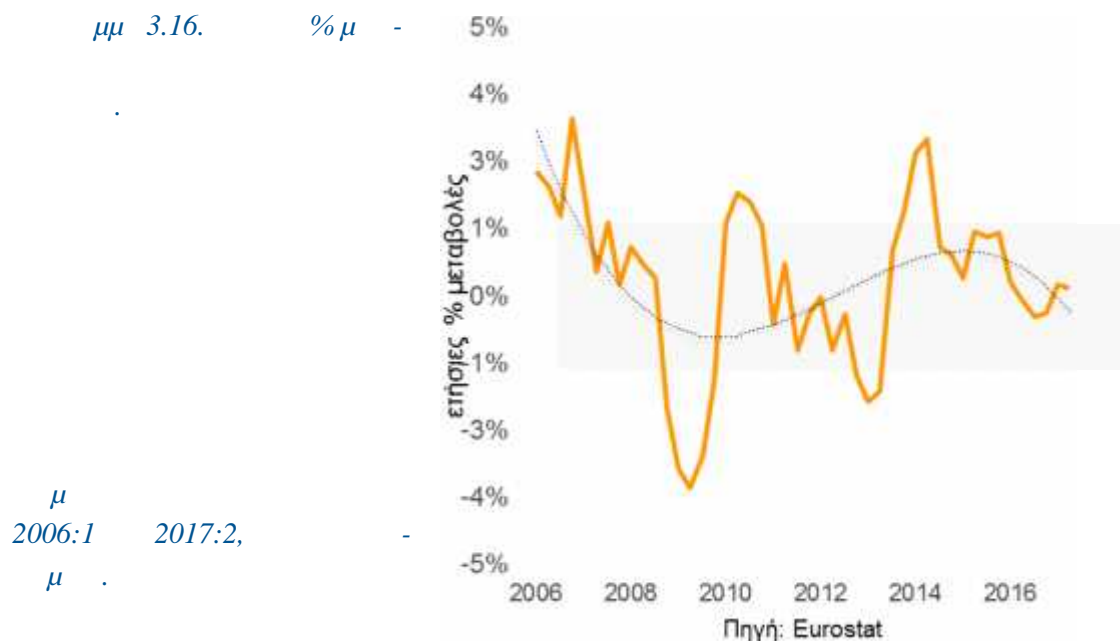
⁵Αποθαρρημένοι άνεργοι είναι όσοι δεν αναζητούν πλέον απασχόληση παρόλο που επιθυμούν να εργαστούν επειδή πιστεύουν ότι η αναζήτησή τους θα αποβεί μάταιη. Οι αποθαρρημένοι δεν καταγράφονται στο εργατικό δυναμικό, επομένως ούτε στο ποσοστό ανεργίας, διότι δεν ασκούν ανταγωνιστική πίεση επί των εργαζομένων.

δαπανούν και δίνουν έτσι μια νέα ώθηση στην αύξηση του προϊόντος κ.ο.κ. Αυτός ο χρηστός κύκλος απασχόλησης-ΑΕΠ έχει τεθεί σε λειτουργία κατά την τελευταία διετία (βλ. στο σχήμα 1 στο τέλος του κεφαλαίου) και το ανώτατο όριό του *μεσοπρόθεσμα* είναι το δυνητικό ΑΕΠ.

Σε ότι αφορά τις μεταβολές του μέσου ονομαστικού μισθού, η μείωση του ποσοστού ανεργίας αποτελεί παράγοντα αύξησης του μισθού επειδή μετατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων στην αγορά εργασίας μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Ανεξάρτητα από χώρα ή εποχή, οι δύο μεταβλητές, του μέσου μισθού και του ποσοστού ανεργίας παρουσιάζουν ισχυρή στατιστική συσχέτιση. Στην παρούσα συγκυρία μείωσης του ποσοστού ανεργίας στην Κύπρο, αυτή η στατιστική συσχέτιση φαίνεται στο διάγραμμα 3.15: Η άνοδος της ανεργίας μετά το 2008 οδήγησε σε μεγάλες μειώσεις του μέσου μισθού, και αντιστρόφως, η μείωση της ανεργίας κατά το 2015-2017 ανέκοψε την πτώση του μέσου ονομαστικού μισθού. Η στασιμότητα του μέσου ονομαστικού μισθού στη διάρκεια της τριετούς ανάκαμψης αναφέρεται στο σύνολο των μισθών, του δημόσιου και του επιχειρηματικού τομέα, και προέρχεται επομένως από την σύνθεση δύο διακριτών και αντίθετων μεταβολών: οι μιν ονομαστικοί μισθοί του επιχειρηματικού τομέα αυξήθηκαν καθώς μειώθηκε το ποσοστό ανεργίας, οι δε μισθοί του κυβερνητικού τομέα μειώθηκαν ως αποτέλεσμα πολιτικών αποφάσεων, έτσι ώστε ο μέσος όρος των ονομαστικών αμοιβών των δύο τομέων (επομένως στο σύνολο της οικονομίας) να παρουσιάζει στασιμότητα (βλ. αναλυτικότερα στο Κεφάλαιο 4).

Στη συνέχεια εξετάζουμε τις μεταβολές των μισθών από την άποψη του κόστους και των τιμών. Η σχέση των μισθών με τις τιμές διαμεσολαβείται από το μοναδιαίο κόστος εργασίας που είναι ο λόγος του μέσου ονομαστικού μισθού προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Από το 2008 και μετά, δεν παρατηρείται πλέον μακροχρόνια ανοδική τάση της παραγωγικότητας αλλά διακυμάνσεις γύρω από την ίδια σταθερή τιμή που είχε διαμορφωθεί το 2008 (διάγραμμα 3.16). Η απουσία μακροχρόνιας αυξητικής τάσης σχετίζεται με το γεγονός ότι η οικονομία εισήλθε από την αρχή της κρίσης σε φάση αποεπένδυσης, η οποία διέκοψε την μεταφορά της τεχνολογικής και οργανωτικής προόδου στις παραγωγικές διαδικασίες. Στη διάρκεια της τριετίας 2015-2017, η παραγωγικότητα της εργασίας παρουσίασε άνοδο της τάξης του 1% (αύξηση που βρίσκεται στα όρια του στατιστικού λάθους) χωρίς να έχει αποκριθεί στις μεγάλες αυξήσεις των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου των δύο τελευταίων ετών.

Αυτό σχετίζεται πιθανόν με το γεγονός ότι οι επενδύσεις αυτές έγιναν σε μεγάλο βαθμό σε κατοικίες (βλ. στο Κεφάλαιο 2), που δεν λειτουργούν ως μέσα παραγωγής, και σε αυτοκίνητα, που ενδεχομένως δεν έχουν ιδιαίτερη επίπτωση στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Το μοναδιαίο κόστος εργασίας⁶ (διάγραμμα 3.17) μέχρι το τέλος του 2013 παρουσίασε θεαματικές μειώσεις, οι οποίες συνεχίστηκαν, με μειούμενους όμως ρυθμούς, μέχρι το τέλος του 2016. Κατά το πρώτο εξάμηνο του 2017, οι μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας βρίσκονταν πλέον στην περιοχή του μηδενός.

⁶Το μοναδιαίο κόστος εργασίας ισούται με τον λόγο του μέσου ονομαστικού ακαθάριστου μισθού προς το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας

Για το 2018, οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκτιμούν ότι θα υπάρξει οριακή αύξηση 0,5%. Η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας υπήρξε αδιάλειπτη και εξαιρετικά μεγάλη αλλά μετατράπηκε μόνον εν μέρει σε μειώσεις των τιμών είτε των εγχωρίων είτε των εξαγωγών. Οι τιμές εξαγωγών ακολούθησαν την ανοδική τους πορεία έως το τέλος του 2012 και στη συνέχεια σταθεροποιήθηκαν έως το φθινόπωρο του 2014 σε επίπεδο ανώτερο από αυτό του 2008 κατά 7% περίπου. Οι τιμές εξαγωγών δεν καθορίζονται μόνον από το κόστος εργασίας αλλά και από τις τιμές του ανταγωνισμού: Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.19, ο εξαγωγικός τομέας της Κύπρου είναι *price-taker*, ακολουθεί δηλαδή αρκετά πιστά τις διεθνείς τιμές. Σύμφωνα με τις οικονομετρικές εκτιμήσεις του INEK, οι τιμές εισαγωγών διαμορφώνονται κατά το 70% από τις διεθνείς τιμές και μόνον κατά 18% από το μοναδιαίο κό-

στος εργασίας⁷ έτσι ώστε η διαφορά ως προς το 100% μετατράπηκε σε άνοδο των περιθωρίων κέρδους κατά την περίοδο εφαρμογής του προγράμματος προσαρμογής. Όταν το καλοκαίρι του 2014 εκκίνησε η μείωση της τιμής του πετρελαίου, οι διεθνείς τιμές εξαγωγών ενσωμάτωσαν την πτώση της, και οι τιμές των εξαγωγών της Κύπρου ακολούθησαν τις τιμές του ανταγωνισμού. Όπως συνάγεται από τα διαγράμματα 3.20 και 3.21, η πτώση των τιμών των εξαγωγών δεν είναι ένα επίτευγμα της πολιτικής της μείωσης του κόστους εργασίας αλλά κυρίως μια επίπτωση της μείωσης της τιμής των εισαγωγών και ιδιαίτερα του πετρε-

μμ 3.20.
μ
μ
μ
2006:1 2017:2,
μ .

μμ 3.21.
μ
μ
μ
2006:1 2017:2,
μ .

⁷βλ. στη μελέτη του Ινστιτούτου Εργασίας Κύπρου ΠΕΟ, *Η ανταγωνιστικότητα της Κυπριακής οικονομίας μετά την υιοθέτηση του ευρώ*, Μάρτιος 2011

λαίου.

Σε μικρότερο βαθμό, το ίδιο ισχύει και για τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ, δηλαδή για τις τιμές της εγχώριας παραγωγής: η πτώση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ εκκίνησε ενάμιση έτος μετά από την αντίστοιχη εκκίνηση της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας (διάγραμμα 3.20) και ήταν συνολικά περιορισμένη, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα περιθώρια κέρδους.

Το διάγραμμα 3.21 επιβεβαιώνει ότι οι εγχώριες τιμές ακολουθούν κυρίως τις τιμές των εισαγωγών, οι οποίες κατά την περίοδο που εξετάζουμε επηρεάστηκαν έντονα από την πτώση της τιμής του πετρελαίου.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις διαψεύδουν την βασική παραδοχή της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης ότι υπάρχει ισχυρή και άμεση αιτιακή σχέση μεταξύ του μοναδιαίου κόστους εργασίας και των τιμών των εξαγωγών, επομένως και της ανταγωνιστικότητας. Η απουσία μιας τέτοιας σχέσης εξηγεί και το γεγονός ότι υπάρχει μόνο ασθενής και δυσδιάκριτη στατιστική συσχέτιση μεταξύ του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας (διάγραμμα 3.22).

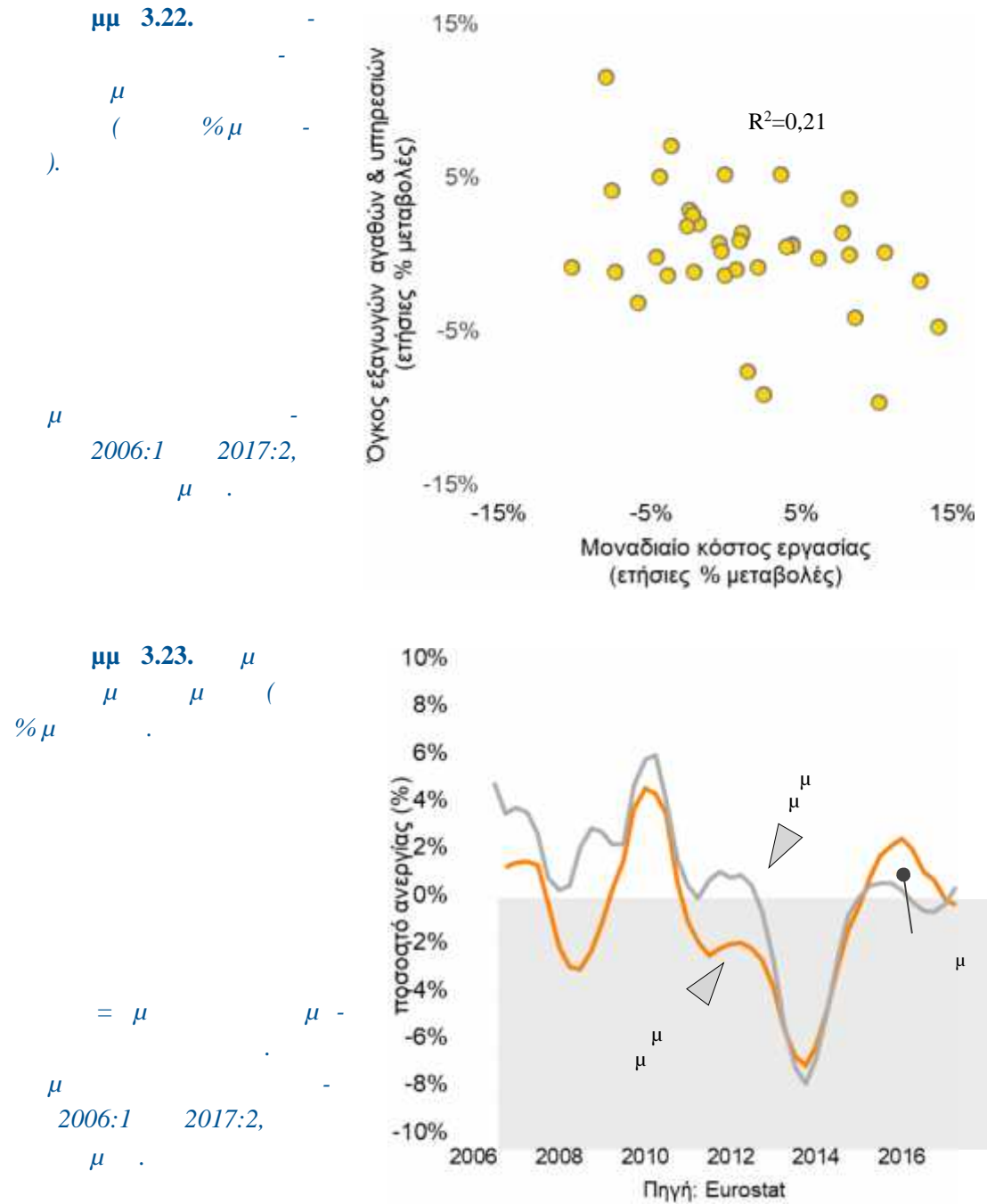
Έχοντας αναλύσει τις μεταβολές των μισθών ως κόστος, εξετάζουμε παρακάτω τις ίδιες μεταβολές ως εισόδημα για τους εργαζόμενους, επομένως και την επίπτωσή τους στην ιδιωτική κατανάλωση και την συνολική ζήτηση.

Οι αυξήσεις των χρηματικών μισθών ως εισόδημα προ φόρων για τους εργαζόμενους (μετά από αφαίρεση των ασφαλιστικών εισφορών από τις αμοιβές εργασίας που τις περιλαμβάνουν⁸), σε συνδυασμό με τις μεταβολές του δείκτη τιμών καταναλωτή διαμορφώνουν τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης των μισθών (δηλαδή τις μεταβολές των ακαθάριστων πραγματικών μισθών). Κατά το 2015-2017, χάρη στον αποπληθωρισμό, καθώς και στην αύξηση κατά 1,5% περίπου των χρηματικών μισθών κατά το 2017, υπήρξε μεγέθυνση της αγοραστικής δύναμης των μισθών κατά 2,5% περίπου. Η διαμόρφωση αυτής της αύξησης, περιορισμένης έκτασης αλλά υπαρκτής, φαίνεται στο διάγραμμα 3.23 ως το εμβαδόν μεταξύ των δύο καμπυλών, του μέσου χρηματικού μισθού και του μέσου πραγματικού μισθού.

Ως αποτέλεσμα της μεγέθυνσης της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού (+2,5%), σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων (+7,5%) δόθηκε ώθηση στην ιδιωτική κατανάλωση (διάγραμμα 3.7) και μέσω αυτής στο ΑΕΠ (διάγραμμα 3.8), παρά το γεγονός ότι ένα αυξημένο μέρος της κατανάλωσης καλύπτεται από εισαγωγές (διάγραμμα 3.11). Στην αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών εξαιτίας του αποπληθωρισμού, προστέθηκε πιθανόν και η αγοραστική δύναμη από νοικοκυριά που απέσυραν καταθέσεις για να πραγματοποιήσουν καταναλωτικές δαπάνες.

⁸Ακαθάριστοι μισθοί = αμοιβές εργασίας μείον εργοδοτικές εισφορές.

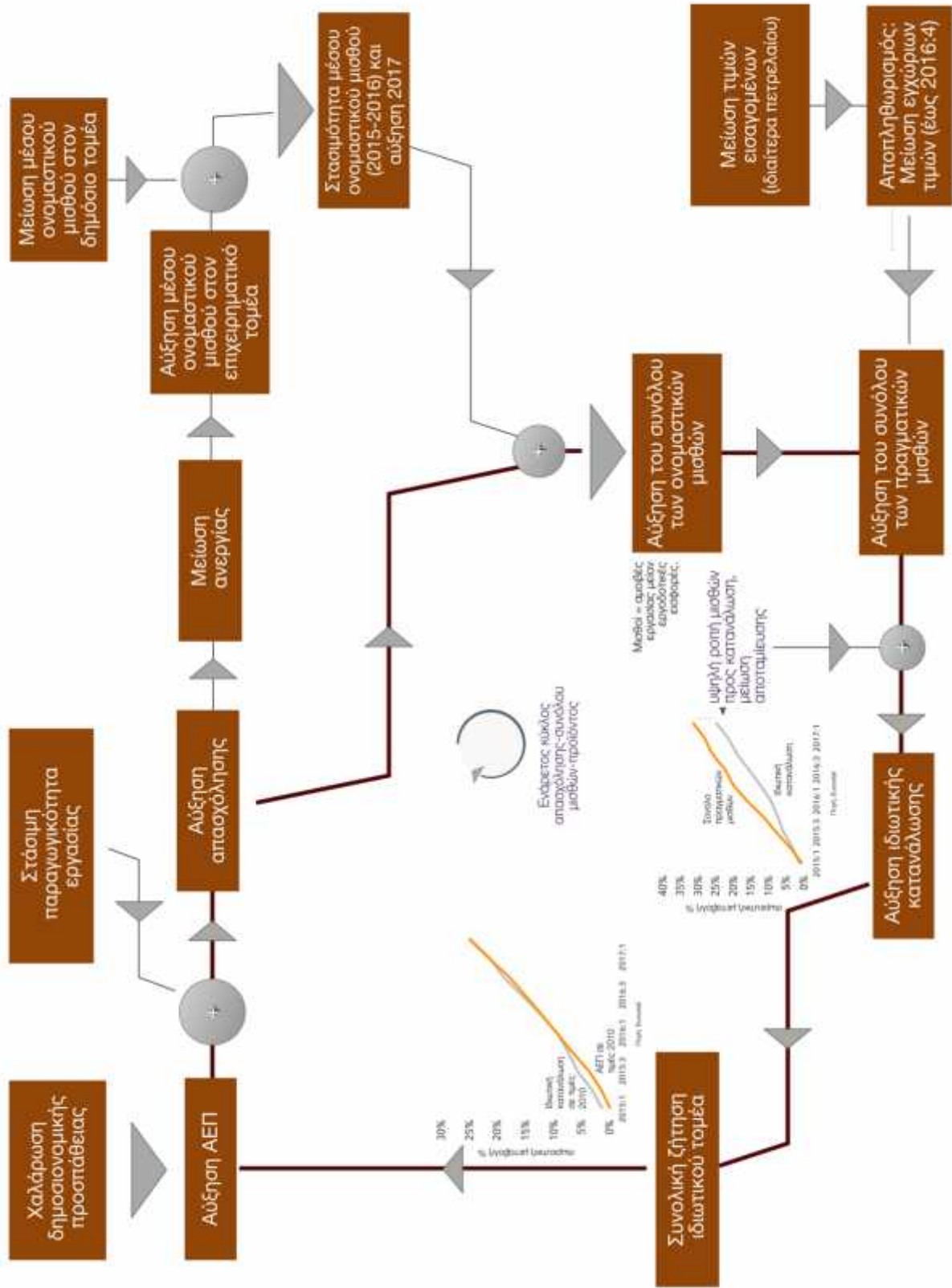
Το Σχήμα 3.1 συγκεφαλαιώνει τις βασικές αιτιακές σχέσεις που αναφέρονται στο κεφάλαιο αυτό της Έκθεσης και συγκρότησαν κατά την τριετία 2015-2017 έναν ενάρετο κύκλο οικονομικής μεγέθυνσης: Τον κύκλο αυτόν πυροδότησε η αρχική αύξηση του ΑΕΠ που επιτεύχθηκε

χάρη στην χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας. Στη συνέχεια, η μεγέθυνση της αγοραστικής δύναμης του συνόλου των μισθών (που επιτεύχθηκε κυρίως μέσω των αυξήσεων της απασχόλησης και λιγότερο μέσω της αύξησης της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού) δημιούργησε, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που συνέβαλαν στην διατήρηση της ανοδικής πορείας της οικονομίας.

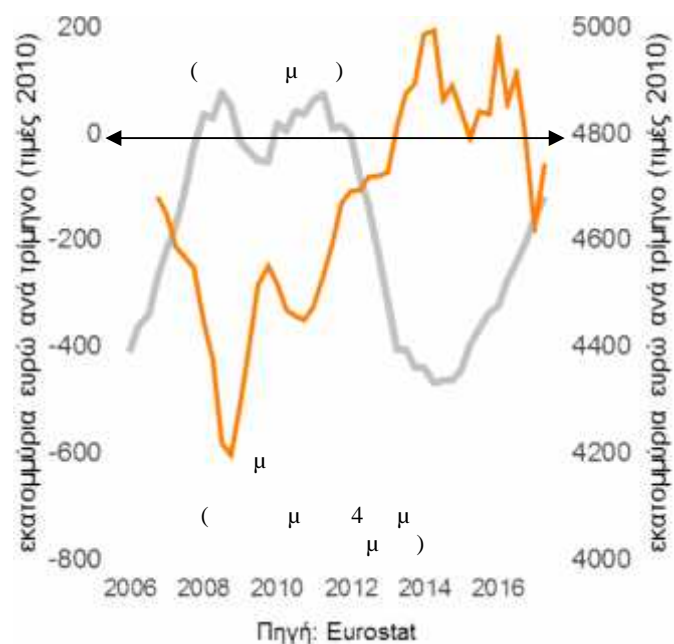
Είναι αξιοσημείωτο ότι από το πρώτο τρίμηνο του 2017, ο μέσος πραγματικός μισθός δεν αυξάνεται πλέον και τείνει να επανέλθει σε νέες μειώσεις εξαιτίας της εξάντλησης του αποπληθωρισμού. Η επανεμφάνιση του πληθωρισμού θα ακυρώνει στο εξής ένα μέρος από τις αυξήσεις των ονομαστικών μισθών: για το 2018, προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι θα υπάρξει αύξηση του μέσου ονομαστικού μισθού κατά 1,5%, αλλά με ταυτόχρονη αύξηση του δείκτη ιδιωτικής κατανάλωσης κατά 1,1%, ο μέσος πραγματικός μισθός πρακτικά θα μείνει στάσιμος (+0,4%). Αυτή η εξέλιξη υπογραμμίζει ότι στην παρούσα συγκυρία (α) το μεν παραγωγικό δυναμικό απασχολείται πλήρως και αυτό δίνει στις επιχειρήσεις την δυνατότητα να αυξάνουν τις τιμές τους εκμεταλλευόμενες την περίσσεια ζήτησης έναντι της μέγιστης δυνατής παραγωγής (δηλαδή του δυνητικού ΑΕΠ), ενώ (β) η ανεργία παραμένει υψηλή, το εργατικό δυναμικό δεν απασχολείται πλήρως και αυτό φέρνει σε δυσχερή διαπραγματευτική θέση τους εργαζόμενους και τις συνδικαλιστικές ενώσεις τους. Η ανατροπή αυτής της ανισορροπίας μπορεί να επιτευχθεί, με βάση όσα γνωρίζουμε μέχρι σήμερα για την αγορά εργασίας, μόνο με την άνοδο της μαχητικότητας και την καλύτερη οργάνωση των δυνάμεων του κόσμου της εργασίας.

Σχήμα 3.1. Ο ενάρτεος κύκλος Απασχόλησης-Μισθών-Ιδιωτικής Κατανάλωσης-ΑΕΠ-Απασχόλησης κατά την τριετία 2015-2017.

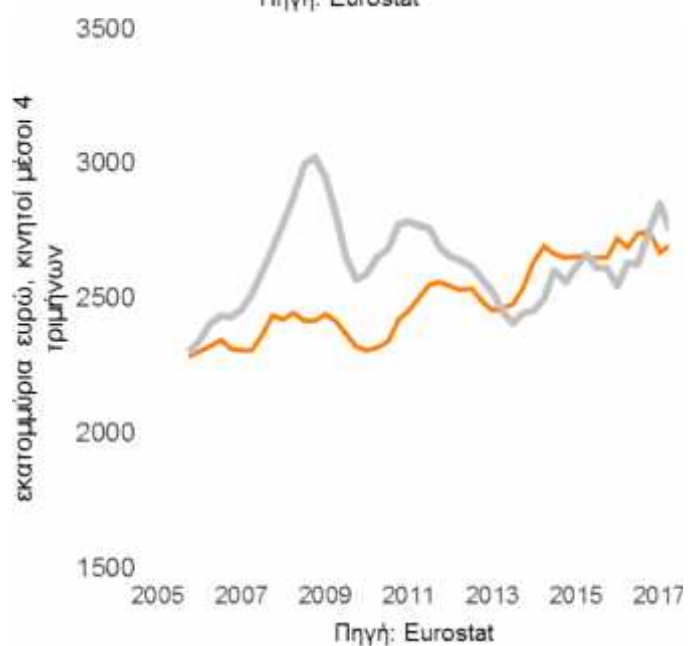

Ο ενάρτεος κύκλος απασχόλησης-μισθών-ιδιωτικής κατανάλωσης-ΑΕΠ-απασχόλησης που περιγράψαμε παραπάνω επηρεάζεται από την δημοσιονομική προσπάθεια (όπως φαίνεται στο σχήμα 3.1) αλλά και από το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών που καθορίζει την εξωτερική ζήτηση που απευθύνεται στην οικονομία. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.24, το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ κινείται κατά την αντίθετη φορά από αυτήν του ΑΕΠ (επομένως και της ζήτησης). Στις περιόδους ταχύρρυθμης μεγέθυνσης της οικονομίας καθίσταται αρνητικό επειδή η αυξημένη ζήτηση μεγεθύνει υπέρμετρα τις εισαγωγές -και αντιστρόφως. Στην διάρκεια της κρίσης, το ισοζύγιο μειώθηκε βαθμιαία και κατέστη θετικό εξαιτίας της μεγάλης υποχώρησης του όγκου των εισαγωγών ως επακόλουθο της περιστολής της εγχώριας ζήτησης. Η υποχώρηση αυτή επέτρεψε την ισοσκέλιση του ισοζυγίου του εξωτερικού εμπορίου και την εμφάνιση πλεονασμάτων μέχρι το τέλος του 2016 (διάγραμμα 3.24). ενισχύοντας έτσι, μέσω της εξωτερικής ζήτησης, τον ενάρτεο κύκλο

μμ 3.24. μ
% (2006:1-2017:2).

μμ 3.25. -
(μμ
μ 2010, 2006:1-2017:2).

που φαίνεται στο σχήμα 3.1.

Από το 2017, όμως, το ισοζύγιο έχει επανέλθει σε αρνητικές τιμές καθώς οι εισαγωγές αυξάνονται πλέον ταχύτερα από τις εξαγωγές (διάγραμμα 3.25). Επειδή οι εισαγωγές θα αυξάνονται για όσο χρονικό διάστημα θα διαρκεί η μεγέθυνση του ΑΕΠ, κατά το 2018, για να μην αποτελέσουν αυτές ισχυρό ανασχετικό παράγοντα της ανάκαμψης είναι αναγκαίο να αντισταθμίζονται αρκούντως από αυξημένες εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν όμως ότι κατά το 2018-2019 αυτό δεν θα συμβεί και ο ρυθμός αύξησης του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών θα υπολείπεται του αντίστοιχου ρυθμού μεγέθυνσης των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.

Ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (διάγραμμα 3.25) παρουσίασε αύξηση, χάρη στην οποία το ΑΕΠ επιταχύνθηκε κατά το 2016 (βλ. στο κεφάλαιο 2 για την συμβολή των εξαγωγών στην ανάκαμψη). Το ασφαλέστερο κριτήριο για τις επιδόσεις των εξαγωγών είναι ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης, ο οποίος εκτός από τον ίδιο τον όγκο των εξαγωγών λαμβάνει υπόψη του και την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των κυπριακών εξαγωγών (διάγραμμα 3.26). Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.26, η εξαγωγική επίδοση βελτιώθηκε σημαντικά από το 2015, και η Κύπρος βελτίωσε την ανταγωνιστική της θέση. Η τρέχουσα και η προβλεπόμενη διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών ανάγεται λοιπόν στις αδυναμίες που υπάρχουν στην πλευρά των εισαγωγών, οι οποίες καλύπτουν ένα υπερβολικά μεγάλο ποσοστό της εγχώριας ζήτησης. Για τον λόγο αυτό, από μακροχρόνια άποψη, είναι στρατηγικής σημασίας η ανάπτυξη εγχώριας παραγωγής που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μείωση της διεξόδου των εισαγωγών και σε αποδυνάμωση του περιοριστικού παράγοντα του εξωτερικού ισοζυγίου, παράλληλα με την αύξηση του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού του τουριστικού κλάδου.

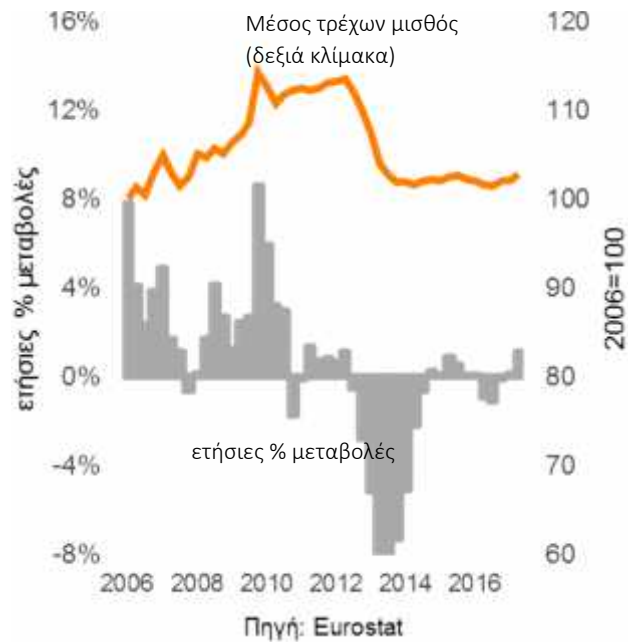
Κεφάλαιο 4.

Οι μισθοί, οι τιμές και τα κέρδη

Πριν το καλοκαίρι του 2012, οι χρηματικοί (ή ονομαστικοί) μισθοί ακολουθούσαν ανοδική πορεία η οποία ανακόπηκε κατά την περίοδο της ύφεσης (διάγραμμα 4.1), όταν υπήρξαν μεγάλες μειώσεις των μισθών που ανήλθαν αθροιστικά σε περίπου 10%. Η υποχώρηση ήταν ραγδαία από το καλοκαίρι του 2012 έως το καλοκαίρι του 2014 και την διαδέχθηκε μια παρατεταμένη περίοδος στασιμότητας, όταν η ανάκαμψη του 2015-2017 και η επακόλουθη μείωση του ποσοστού ανεργίας επιβράδυναν την πτώση των χρηματικών μισθών και τελικά οδήγησαν σε ανεπαίσθητη αύξηση (+1,1%) κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2017).

Διάγραμμα 4.1. Μέσος τρέχων μισθός (δείκτης με βάση το έτος 2006=100 και ετήσιες μεταβολές).

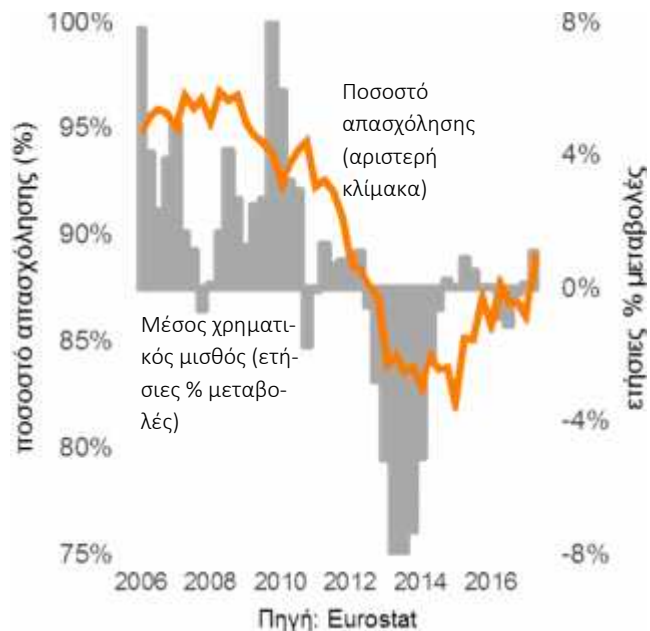
Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα.

Διάγραμμα 4.2. Ετήσιες μεταβολές του μέσου χρηματικού μισθού και ποσοστό απασχόλησης*.

Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα.

* Ποσοστό απασχόλησης= αριθμός απασχολουμένων ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού.

Μεθοδολογικό σημείωμα 2. Ορισμοί των διαφόρων μορφών του μισθού.

Ως μέτρο της αμοιβής εργασίας θεωρούμε τον ακαθάριστο χρηματικό μισθό, ο οποίος δεν περιλαμβάνει τις εργοδοτικές ασφαλιστικές εισφορές, σε αντίθεση με τις ακαθάριστες (ή μικτές) χρηματικές αποδοχές. Ο όρος "μικτές" ή "ακαθάριστες" αποδοχές αναφέρεται στο γεγονός ότι πρόκειται για τις αμοιβές με την ευρύτερη έννοια, διότι περιλαμβάνουν, πέραν του καθαρού μισθού (take-home pay), τον φόρο εισοδήματος που έχει προκαταβληθεί, τις ασφαλιστικές εισφορές του εργαζόμενου και του εργοδότη, και κάθε άλλου είδους παροχές που μπορούν να εκληφθούν ως αμοιβή εργασίας. Ο όρος "μέσες αποδοχές" αναφέρεται στο γεγονός ότι πρόκειται για την αμοιβή ανά απασχολούμενο. Ο όρος χρηματικός μισθός (περισσότερο γνωστός ως ονομαστικός μισθός) αναφέρεται στον μισθό σε ευρώ, σε αντιπαράθεση με τον πραγματικό μισθό που αναφέρεται σε αγοραστική δύναμη, δηλαδή σε ένα "καλάθι" αγαθών και υπηρεσιών που ο ονομαστικός μισθός μπορεί να αγοράσει. Επομένως, ο χρηματικός μισθός είναι ο μισθός μετά την παρακράτηση των εργοδοτικών εισφορών και πριν την παρακράτηση του φόρου εισοδήματος και των εισφορών του εργαζομένου στο ασφαλιστικό τους ταμείο. Οι μέσες μικτές (χρηματικές) αποδοχές είναι ένα μέγεθος το οποίο αφορά στον υπολογισμό του κόστους εργασίας επειδή περιλαμβάνει όλα όσα δαπάνησε η επιχείρηση για να απασχολήσει τον εργαζόμενο, ενώ ο μέσος ακαθάριστος χρηματικός μισθός, που δεν περιλαμβάνει τις εργοδοτικές εισφορές, αφορά στον υπολογισμό του εισοδήματος της εργασίας.

Η κατάσταση της αγοράς εργασίας εξηγεί τις μεταβολές του χρηματικού μισθού: Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.2, οι μεταβολές του μέσου χρηματικού μισθού ακολουθούν το ποσοστό απασχόλησης, δηλαδή την απασχόληση ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού (που ισούται προς 100% μείον το ποσοστό ανεργίας).

Συγκρίνοντας τις μέσες μικτές χρηματικές αποδοχές στην Κύπρο με άλλες χώρες στο διάγραμμα 4.3, διαπιστώνουμε ότι αυξήθηκαν μέχρι και το 2012 με ρυθμούς υψηλότερους από τις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης. Μαζί με την Ελλάδα ήταν οι μοναδικές χώρες, μεταξύ των πιο προηγμένων χωρών της ΕΕ, στις οποίες υπήρξαν μειώσεις των αποδοχών στη διάρκεια της ύφεσης. Στην Ισπανία και την Ιταλία υπήρξε απλώς επιβράδυνση της ανόδου των ονομαστικών αποδοχών ενώ στην Πορτογαλία και την Ιρλανδία υπήρξε ανάκαμψη μετά από μια πρόσκαιρη μείωση.

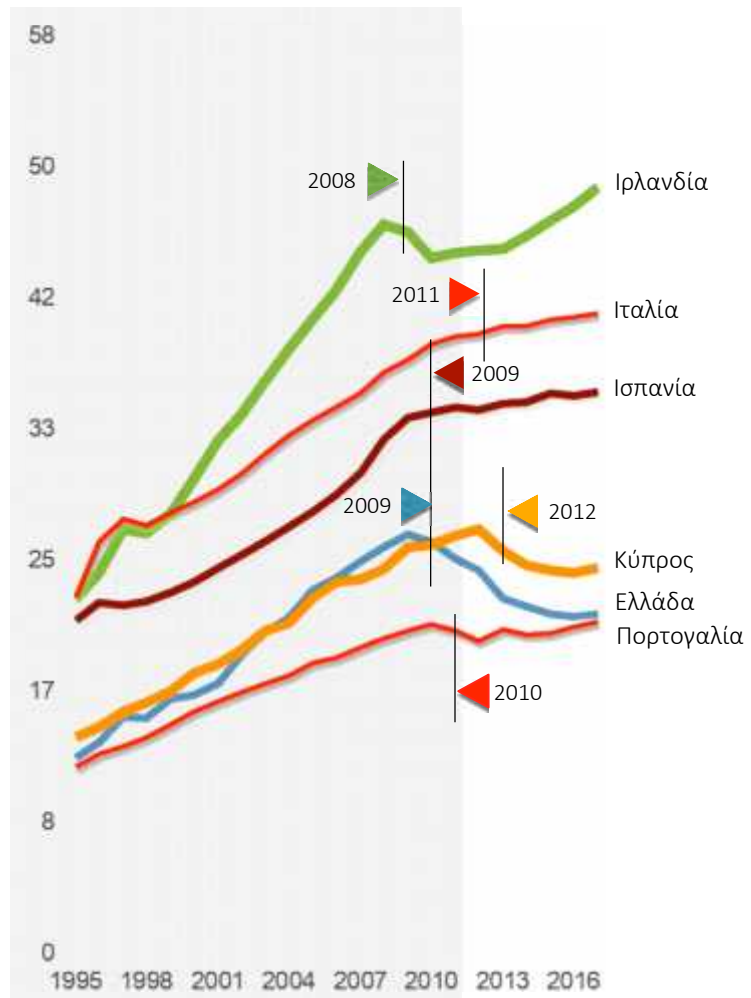
Στην κατάταξη των πιο προηγμένων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο τις μικτές αποδοχές (ακαθάριστος χρηματικός μισθός + εισφορές εργοδότη), η Κύπρος διατηρεί μια από τις κατώτερες θέσεις μαζί με την Ελλάδα και την Πορτογαλία. Εξαιτίας της περιοριστικής πολιτικής που ασκήθηκε, έχει αυξηθεί σημαντικά η απόστασή της Κύπρου από τις άλλες αναπτυγμένες χώρες, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό από όσο η αντίστοιχη απόσταση της Ελλάδας.

Στο διάγραμμα 4.4 φαίνεται η πλήρης κατάταξη των χωρών με βάση τις ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο το 2017. Είναι ευδιάκριτη η ταξινόμηση των χωρών σε τρεις ομάδες:

Οι χώρες του ευρωπαϊκού βορρά μαζί με τη Γαλλία αποτελούν την ομάδα των υψηλών αποδοχών (μεγαλύτερων των 44 χιλιάδων ευρώ ετησίως).

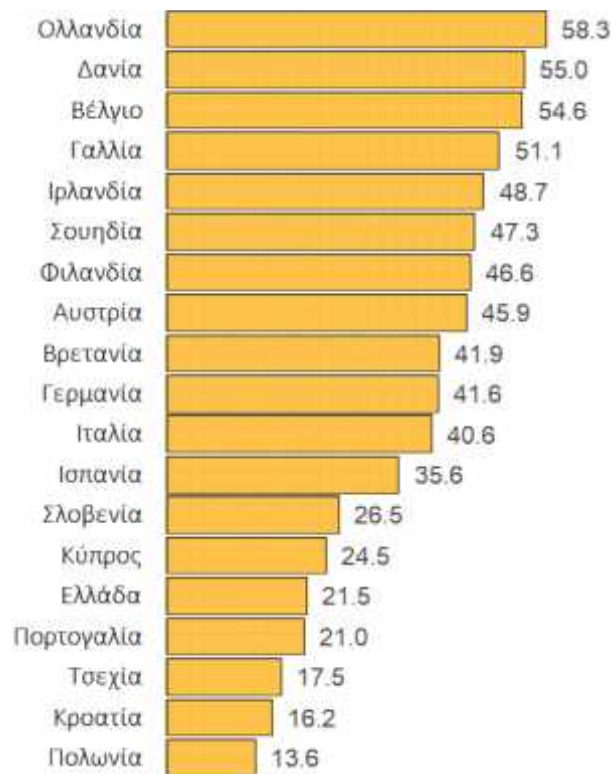
Η δεύτερη ομάδα χωρών με ενδιάμεσες αποδοχές εργασίας (35-42 χιλιάδες ευρώ) αποτελείται από τέσσερις μεγάλες χώρες: Γερμανία, Βρετανία, Ιταλία και Ισπανία. Αξιοσημείωτη είναι η θέση της ισχυρής Γερμανίας στη μέση της κατάταξης.

Διάγραμμα 4.3. Μικτές ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στις χώρες της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη και στην Ιρλανδία (έτος βάσης 1995=100, 1995-2017).

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Διάγραμμα 4.4. Ετήσιες μικτές αποδοχές ανά απασχολούμενο σε επιλεγμένες χώρες της ΕΕ (2017, σε χιλιάδες ευρώ).

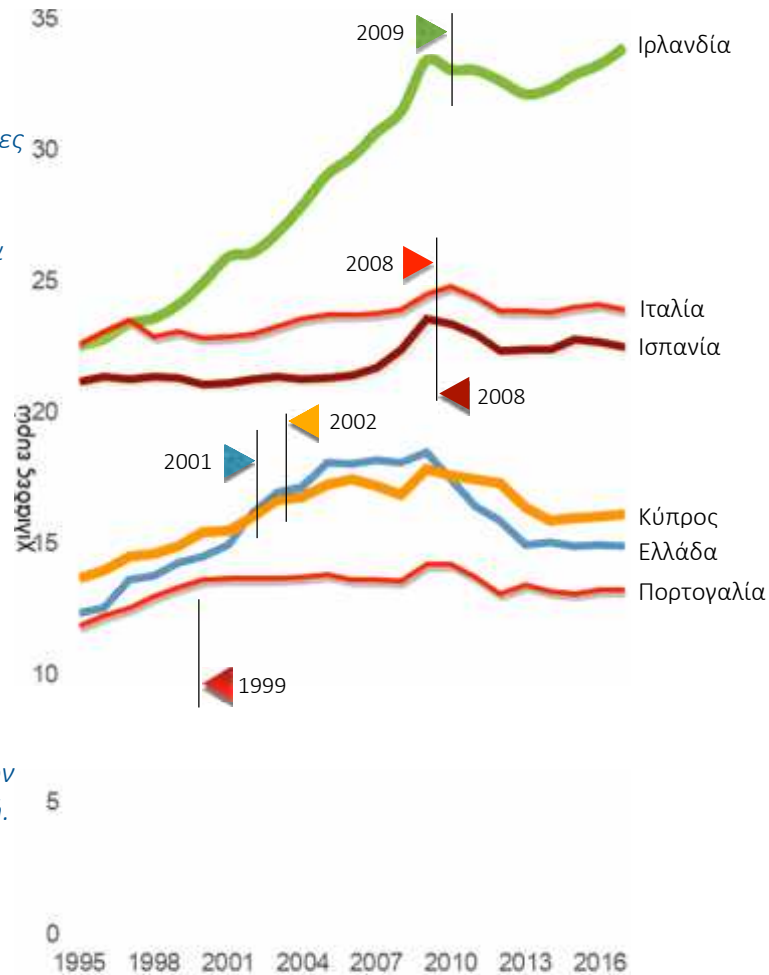

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η τρίτη ομάδα, μεσαίων προς χαμηλές αποδοχές εργασίας αποτελείται από την Σλοβενία, την Κύπρο, την Ελλάδα και την Πορτογαλία με σαφή όμως υπεροχή των αποδοχών εργασίας στην Σλοβενία (26,5 χιλιάδες ευρώ) και στην Κύπρο (24,5 χιλιάδες ευρώ) έναντι των άλλων δύο χωρών. Για λόγους σύγκρισης, έχουν περιληφθεί στο διάγραμμα και η Τσεχία, η Κροατία και η Πολωνία.

Διάγραμμα 4.5.

Αγοραστική δύναμη* μικτών αποδοχών ανά απασχολούμενο στις χώρες της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη, και στην Ιρλανδία (ετήσια στοιχεία, σε χιλιάδες ευρώ, 1995-2017).

* Αγοραστική δύναμη αποδοχών εργασίας: χρηματικές αποδοχές αποπληθωρισμένες με τον δείκτη τιμών καταναλωτή.

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

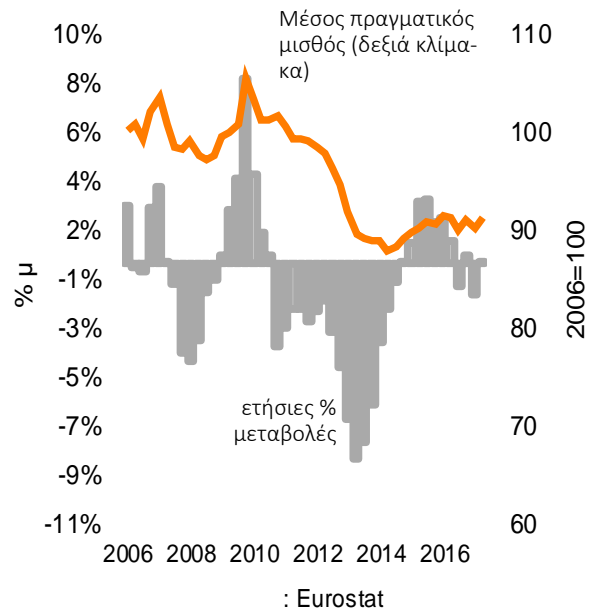
Σε διεθνή σύγκριση (διάγραμμα 4.5), η αγοραστική δύναμη των ακαθάριστων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Κύπρο αυξήθηκε μέχρι και το 2009 με ρυθμούς υψηλότερους από τις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης με εξαίρεση την Ελλάδα. Οι μοναδικές χώρες μεταξύ των περισσότερο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες υπήρξαν ιστορικά υψηλές μειώσεις της αγοραστικής δύναμης των μισθών στη διάρκεια της κρίσης ήταν η Κύπρος (περίπου -10%, υποχώρηση στο επίπεδο του 2002), η Ελλάδα (περίπου -20%, υποχώρηση το επίπεδο του 2001) και η Πορτογαλία. Στην Ισπανία και την Ιταλία η μείωση ήταν περιορισμένη (της τάξης του 2%-4%) και η αγοραστική δύναμη υποχώρησε στο επίπεδο του έτους 2008.

Κατά το 2015-2017, η αγοραστική δύναμη των αποδοχών παρουσίασε αύξηση στην Κύπρο (λόγω μείωσης του δείκτη τιμών καταναλωτή).

Στο διάγραμμα 4.6 φαίνεται ο πραγματικός μισθός, δηλαδή η αγοραστική δύναμη του μέσου χρηματικού μισθού, στην Κύπρο (σε επίπεδο και σε ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές). Η μείωση των πραγματικών μισθών εκκίνησε κατά το πρώτο τρίμηνο του 2010 υπό την πίεση της αυξανόμενης ανεργίας, η οποία υπερέβη τότε το 6,5%. Η πτώση ολοκληρώθηκε κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2014 και η άνοδος επανήλθε από το 2015. Η άνοδος αυτή, η οποία οφειλόταν στον αποπληθωρισμό (με τον μέσο χρηματικό μισθό πρακτικά αμετάβλητο) ολοκληρώθηκε με το τέλος της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης (βλ. κεφάλαιο 3) και από το φθινόπωρο του 2016 η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού έμεινε στάσιμη (ενώ οι πραγματικές αποδοχές συνολικά, που περιλαμβάνουν τις εργοδοτικές εισφορές, παρουσίασαν μικρή αύξηση η οποία φαίνεται στο διάγραμμα 4.5).

Διάγραμμα 4.6. Αγοραστική δύναμη μέσου χρηματικού μισθού (με έτος βάσης 2006=100, σε χιλιάδες ευρώ).

Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα.

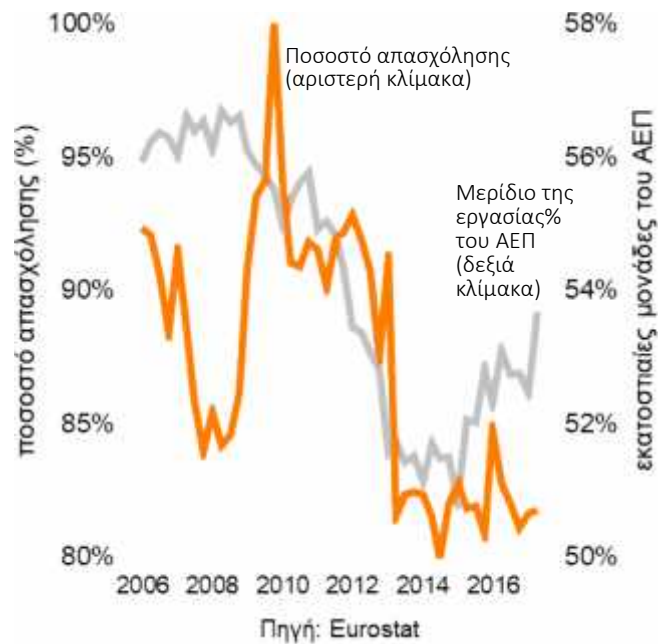
Σε διεθνή σύγκριση, οι αυξήσεις των πραγματικών αμοιβών εργασίας στην Κύπρο, από το 1995 έως το 2009 ήταν υψηλές. Αυτό ανάγεται στο γεγονός ότι οι απαιτήσεις των μισθωτών, όσον αφορά τον χρηματικό μισθό τους, μακροχρονίως τείνουν να ευθυγραμμιστούν με την παραγωγικότητα της εργασίας και με τον πληθωρισμό. Ο βαθμός κατά τον οποίο αυτό επιτυγχάνεται εξαρτάται από τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων, ο οποίος περιγράφεται σε μεγάλο βαθμό από το ποσοστό ανεργίας ή το συμπληρωματικό του μέγεθος που είναι το ποσοστό απασχόλησης (=100%-ποσοστό ανεργίας). Ως συνέπεια, οι χρηματικές αποδοχές εργασίας τείνουν να είναι υψηλότερες στις χώρες όπου οι τιμές και η παραγωγικότητα αυξάνονται ταχύτερα και το ποσοστό ανεργίας είναι χαμηλότερο. Με βάση αυτόν τον γενικό κανόνα, στην περίοδο πριν την κρίση ήταν αναμενόμενο οι αυξήσεις των χρηματικών αμοιβών εργασίας στην Κύπρο να αυξάνονται ταχύτερα διότι υπήρχαν οι παραπάνω συνθήκες. Στο διάγραμμα 4.7 φαίνεται το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας¹ ως ποσοστό του ΑΕΠ, σε συνάρτηση με το ποσοστό απασχόλησης.

¹Το μερίδιο της εργασίας περιλαμβάνει τις μικτές αποδοχές των μισθωτών και την τεκμαρτή αμοιβή εργασίας των αυτοαπασχολούμενων.

Διάγραμμα 4.7. Εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας % του ΑΕΠ και ποσοστό απασχόλησης.

Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα.

* Ποσοστό απασχόλησης= αριθμός απασχολουμένων ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού.

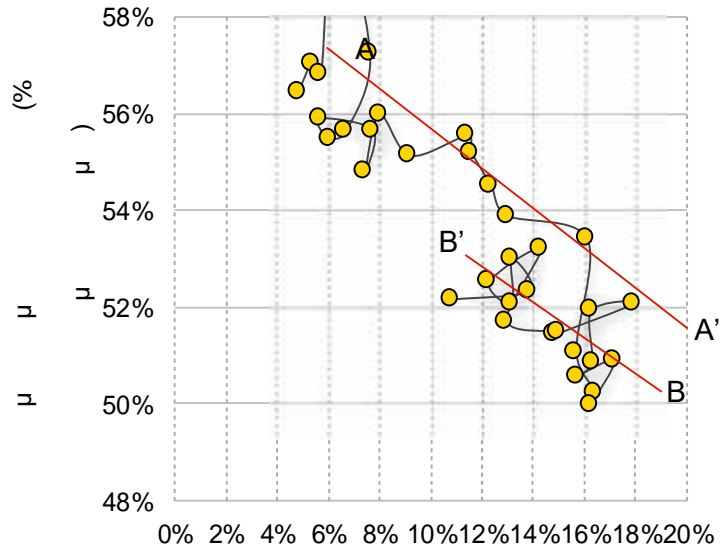
Προκύπτει από την σύγκριση αυτή, ότι η πτώση του ποσοστού απασχόλησης (ή ισοδύναμα, η άνοδος του ποσοστού ανεργίας), η οποία εκκίνησε κατά το πρώτο τρίμηνο του 2009, οδήγησε, με χρονική υστέρηση ενός έτους περίπου (συγκεκριμένα από το δεύτερο τρίμηνο του 2010) σε δραματική μείωση το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας. Κατά την ανάκαμψη του 2015-2017, το ποσοστό απασχόλησης αυξήθηκε (το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε) αλλά η απόκριση του μεριδίου εργασίας ήταν ανεπαίσθητη. Η εικόνα ωστόσο είναι διαφορετική όταν η συσχέτιση του ποσοστού ανεργίας δεν γίνεται με το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στο σύνολο της οικονομίας (που περιλαμβάνει τον δημόσιο τομέα) (διάγραμμα 4.8β) αλλά στον επιχειρηματικό τομέα: όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.8α, η μείωση του ποσοστού ανεργίας οδήγησε σε αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας. Εκτός αυτού, διακρίνουμε, στην εν λόγω συσχέτιση, ότι μετά την εφαρμογή του προγράμματος μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκε, έχει επέλθει διαρθρωτική μετατόπιση στην σχέση μεταξύ ποσοστού ανεργίας και μεριδίου της εργασίας, με την έννοια ότι οι δυνάμεις της εργασίας, για το ίδιο ποσοστό ανεργίας, επιτυγχάνουν τώρα μικρότερο μερίδιο της εργασίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι τροποποιημένες θεσμικές συνθήκες που προέκυψαν από την εφαρμογή του μνημονίου λειτουργούν υπέρ των επιχειρήσεων αποδυναμώνοντας την διαπραγματευτική ισχύ των μισθωτών. Το αποτέλεσμα αυτής της διαρθρωτικής μεταβολής φαίνεται στο διάγραμμα 4.8α: ενώ η συσχέτιση μεταξύ ανεργίας και εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας για το χρονικό διάστημα από το πρώτο τρίμηνο του 2008 έως το τέταρτο τρίμηνο του 2014 περιγράφεται από την ευθεία ΑΑ', κατά την επαναφορά του ποσοστού ανεργίας σε κατώτερα επίπεδα στη διάρκεια της ανάκαμψης (πρώτο τρίμηνο 2015 έως δεύτερο τρίμηνο 2017), το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας δεν ακολουθεί τον προηγούμενο δρόμο επαναφοράς σε υψηλότερα επίπεδα (δηλαδή δεν ακολουθεί την ευθεία ΑΑ' με κατεύθυνση από το Α' προς το Α), αλλά έναν χαμηλότερο δρόμο που ορίζεται από την ευθεία ΒΒ' (ακολουθεί δηλαδή την ευθεία αυτή με κατεύθυνση από το Β προς το Β'). Έχουμε επομένως διαρθρωτική μεταβολή στον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και μισθωτών, η οποία συνίσταται στο ότι για το ίδιο ποσοστό ανεργίας οι εργαζόμενοι μπορούν να καρπώνονται εισοδηματικό μερίδιο μικρότερο από την προ του 2013 περίοδο κατά περίπου 2 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ

(πριν από τις αναδιανεμητικές παρεμβάσεις της δημοσιονομικής πολιτικής). Η γραμμή συσχέτισης στο εξής, και έως ότου μεταβληθούν εκ νέου οι διαρθρωτικές συνθήκες που επηρεάζουν στον συσχετισμό δυνάμεων εργασίας-κεφαλαίου, θα είναι η BB' .

Διάγραμμα 4.8α.

Συσχέτιση ποσοστού ανεργίας και εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας % του ακαθάριστου προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα.

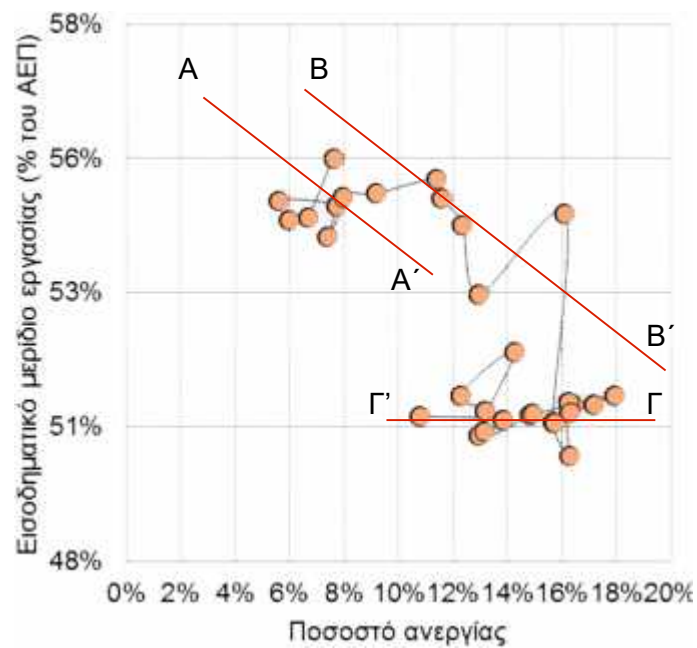
Τριμηνιαία στοιχεία 2008:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα. Πηγή: Ameco

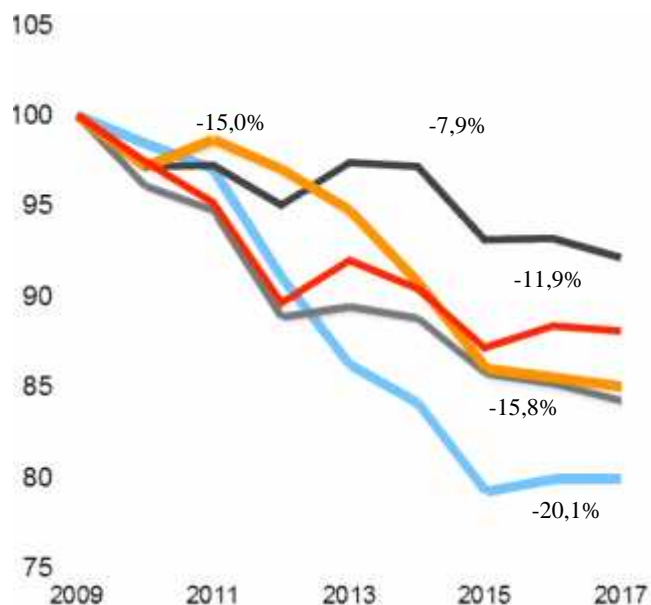
Διάγραμμα 4.8β.

Συσχέτιση ποσοστού ανεργίας και εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας % του ΑΕΠ στο σύνολο της οικονομίας.

Τριμηνιαία στοιχεία 2010:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα. Πηγή: Ameco.

Διάγραμμα 4.9. Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις χώρες χαμηλού κόστους εργασίας της ΕΕ-15 (ετήσια στοιχεία 2009-2017).

Πηγή: Ameco.

Οι μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας φαίνονται στο διάγραμμα 4.9 για τις χώρες της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη. Στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου (2009-2017) η Κύπρος παρουσίασε μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 15%, περίπου όσο και η Ισπανία, μεγαλύτερη από την αντίστοιχη μείωση στην Ιταλία και την Πορτογαλία, αλλά μικρότερη από την Ελλάδα (-20,1%). Οι παραπάνω παρατηρήσεις δείχνουν ότι οι χώρες της ευρωζώνης που παρουσίασαν τα μεγαλύτερα προβλήματα στην διάρκεια της κρίσης είναι οι χώρες της νότιας Ευρώπης, στις οποίες το μοναδιαίο κόστος εργασίας ήταν ήδη χαμηλότερο κατά την έναρξη της κρίσης. Στην κορυφή της κατάταξης των χωρών με κριτήριο τις επιδόσεις στο διεθνές εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, τοποθετούνται οι χώρες που έχουν υψηλό μοναδιαίο κόστος εργασίας. Αυτή και μόνον η παρατήρηση καταδεικνύει ότι η ανταγωνιστικότητα είναι ένα σύνθετο φαινόμενο το οποίο με κανένα τρόπο δεν μπορεί να αναχθεί σε απλές ερμηνείες όπως αυτή που κυριαρχεί σήμερα και σύμφωνα με την οποία η ανταγωνιστικότητα έχει ως μέτρο της το μοναδιαίο κόστος εργασίας.

Το διάγραμμα 4.10 συνοψίζει την σύγκριση του κόστους εργασίας στην Κύπρο έναντι των 36 κυριότερων εμπορικών εταίρων της. Διακρίνονται τέσσερις περιόδους, μία περίοδος στασιμότητας από το πρώτο τρίμηνο του 2005 έως το τέταρτο τρίμηνο του 2007, μια περίοδος ανόδου από το πρώτο τρίμηνο του 2008 έως το τέλος του 2010, μια περίοδος θεαματικής μείωσης του κόστους από το πρώτο τρίμηνο του 2011 έως το τέλος του 2014, και μια περίοδος σταθεροποίησης, που είναι η περίοδος της ανάκαμψης 2015-2017.

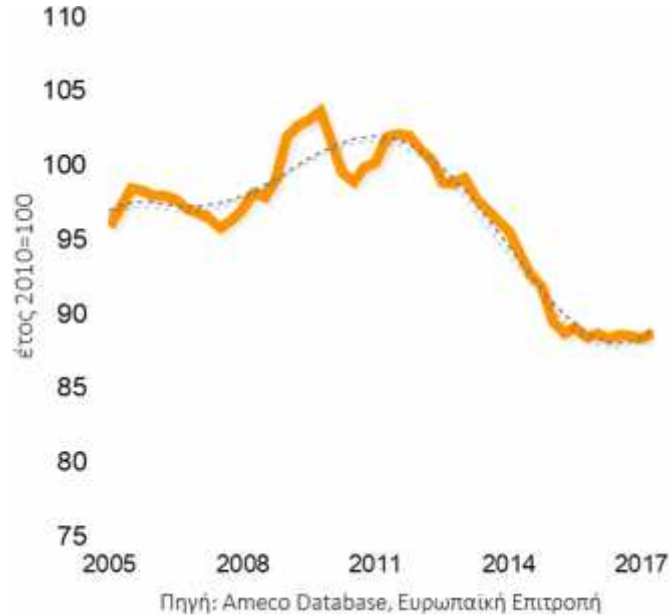
Χρησιμοποιούμε τρεις δείκτες για τα εισοδήματα του κεφαλαίου: πρώτον, το σύνολο των εισοδημάτων κέρδη+τόκοι+πρόσοδοι προ φόρων και αποσβέσεων (EBITDA), δεύτερον, το μέσο περιθώριο κέρδους, και τρίτον, το εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Στο διάγραμμα 4.11 φαίνεται το σύνολο των εισοδημάτων εργασίας (μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων) και του κεφαλαίου, προ φόρων. Η μείωση των αμοιβών της εργασίας στο τέλος της περιόδου που εξετάζουμε (πρώτο εξάμηνο 2017, επίπεδο 3 στο διάγραμμα) έναντι του ιστορικά υψηλότερου σημείου των αμοιβών εργασίας (επίπεδο 1) είναι ευδιάκριτη και ανέρχεται σε 9,8% (μετά από την μείωση 16,5% στην διάρκεια της τελευταίας ύφεσης (επίπεδο 2)).

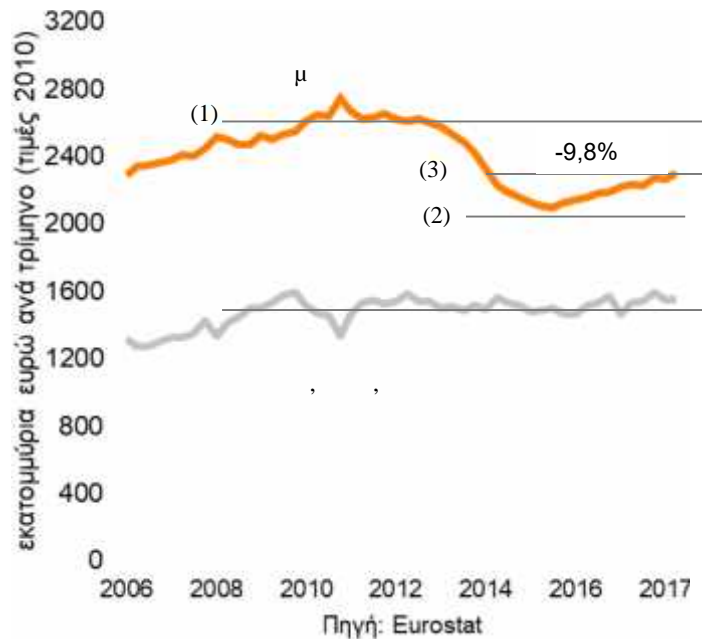
Το εισόδημα του κεφαλαίου (διάγραμμα 4.11) αντιθέτως παρέμεινε σταθερό.

Η αναδιανομή του εισοδήματος από την εργασία στο κεφάλαιο επιβεβαιώνεται, τόσο από την άνοδο του μέσου περιθωρίου κέρδους (διάγραμμα 4.12β), το οποίο παραμένει σε επίπεδα σαφώς υψηλότερα από την προ κρίσης περίοδο παρά την πρόσφατη μικρή υποχώρησή

Διάγραμμα 4.10. Σύγκριση μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Κύπρο με το αντίστοιχο μέγεθος στους 36 κυριότερους εμπορικούς εταίρους (έτος βάσης 2010=100, 2005:1-2017:2).

Διάγραμμα 4.11. Εισοδήματα εργασίας και κεφαλαίου προ φόρων (σε εκατομμύρια ευρώ, στοιχεία διορθωμένα με την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης).

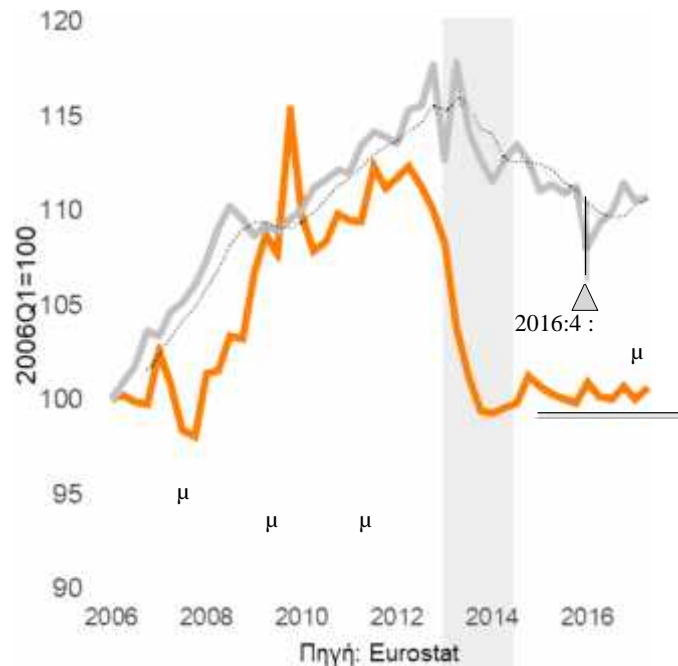
Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα.

του, όσο και από την αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου του κεφαλαίου % του ΑΕΠ (διάγραμμα 4.13).

Όσον αφορά το μέσο περιθώριο κέρδους (υπολογισμός με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας) διαμορφώνεται από δύο παράγοντες: πρώτον, τον πληθωρισμό (τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ), και δεύτερον, το μοναδιαίο κόστος εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα. Οι δύο αυτές παράμετροι φαίνονται στο διάγραμμα 4.12α και διαπιστώνουμε τα εξής: Το κόστος

εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μειώθηκε δραματικά μεταξύ του δευτέρου τριμήνου του 2012 και του πρώτου τριμήνου του 2014 (όπως φαίνεται στη σκιασμένη περιοχή στο διάγραμμα) και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μεγάλη αύξηση των περιθωρίων κέρδους επειδή οι εγχώριες τιμές (δηλαδή ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ) υποχώρησαν σε μικρότερο βαθμό από όσο το κόστος (διάγραμμα 4.12α). Μόνον το 50% από τις μειώσεις που υπέστησαν οι μισθωτοί, μετατράπηκε σε μείωση των τιμών, ενώ το υπόλοιπο 50% μετατράπηκε σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους κατά 12,5 εκατοστιαίες μονάδες (διάγραμμα 4.12β).

*Διάγραμμα 4.12α.
Καθοριστικοί παράγοντες
του μέσου περιθωρίου
κέρδους με βάση το κόστος
εργασίας:
(1) Αποπληθωριστής του
ΑΕΠ και
(2) Κόστος εργασίας ανά
μονάδα προϊόντος στον
επιχειρηματικό τομέα.*

*Διάγραμμα 4.12β. Μέσο
περιθώριο κέρδους
υπολογισμένο με βάση το
κόστος εργασίας στον
επιχειρηματικό τομέα.*

*Μέσο περιθώριο κέρδους=
Λόγος αποπληθωριστή ΑΕΠ
προς μοναδιαίο κόστος
εργασίας.
Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-
2017:2, εποχικά
διορθωμένα.*

Διάγραμμα 4.13. Εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου % του ΑΕΠ (2006-2017).

Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2017:2, εποχικά διορθωμένα.

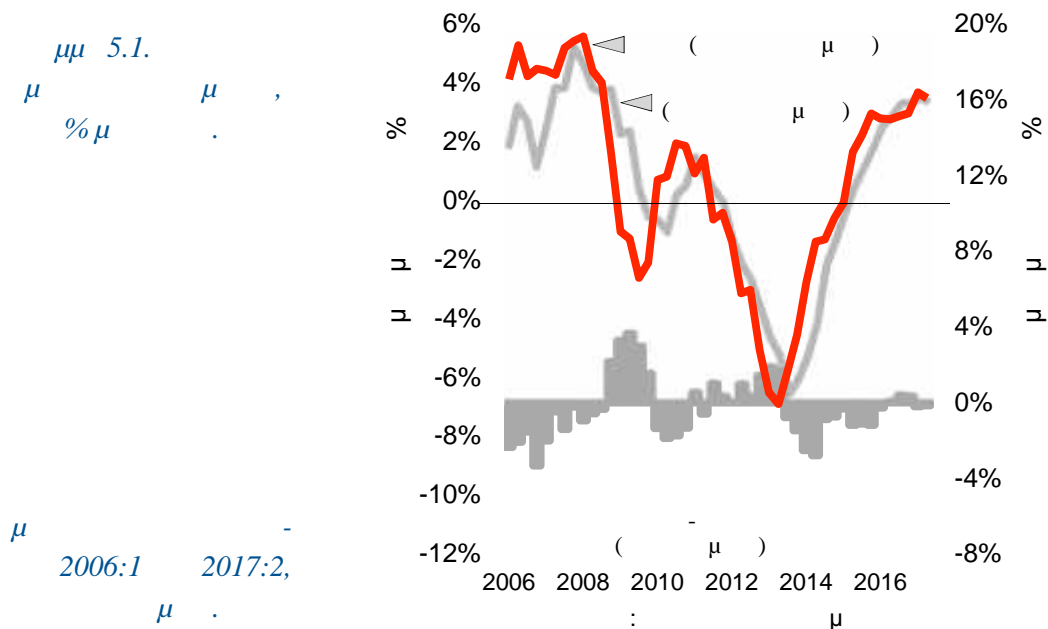

Όσον αφορά το εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.13, αυξήθηκε μέσα στην κρίση από το επίπεδο 45,5% κατά τα έτη 2010-2013, στο επίπεδο του 49,5% το 2014. Στη συνέχεια, κατά την ανάκαμψη των ετών 2015-2017 παρέμεινε στα ίδια υψηλά επίπεδα.

Κεφάλαιο 5.

Η απασχόληση και η ανεργία

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ανάκαμψης των ετών 2015-2017, υπήρξε η στασιμότητα της παραγωγικότητας της εργασίας. Ήδη από το 2008, δεν μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ανοδική τάση της παραγωγικότητας, η οποία απλώς κυμαινόταν γύρω από την ίδια σταθερή τιμή. Η στασιμότητα αυτή σχετιζόταν με το γεγονός ότι η οικονομία είχε εισέλθει από την αρχή της κρίσης σε φάση αποεπένδυσης (δηλαδή αρνητικών ρυθμών συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου), που συρρίκνωσε το παραγωγικό δυναμικό και σταμάτησε την μεταφορά τεχνολογικής και οργανωτικής προόδου στο παραγωγικό σύστημα. Η εξέλιξη αυτή, που ήταν αναμενόμενη μέσα σε συνθήκες βαθιάς διαρθρωτικής κρίσης, συνεχίστηκε και κατά τα πρώτα δύο έτη της ανάκαμψης, όταν δεν υπήρξε ουσιαστικά ανατροπή της δυσμενούς επενδυτικής συγκυρίας και η μακροχρόνια στασιμότητα της παραγωγικότητας συνεχίστηκε. Επιπλέον, η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2018 είναι ότι η παραγωγικότητα της εργασίας θα αυξηθεί και πάλι οριακά (+0,6%). Αυτό σχετίζεται με το είδος και την ποιότητα των επενδύσεων (κυρίως κατοικίες, εγγραφές πλοίων στην Κυπριακή σημαία και αυτοκίνητα ιδιωτικής χρήσης). Έτσι, στη διάρκεια της ανάκαμψης οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της

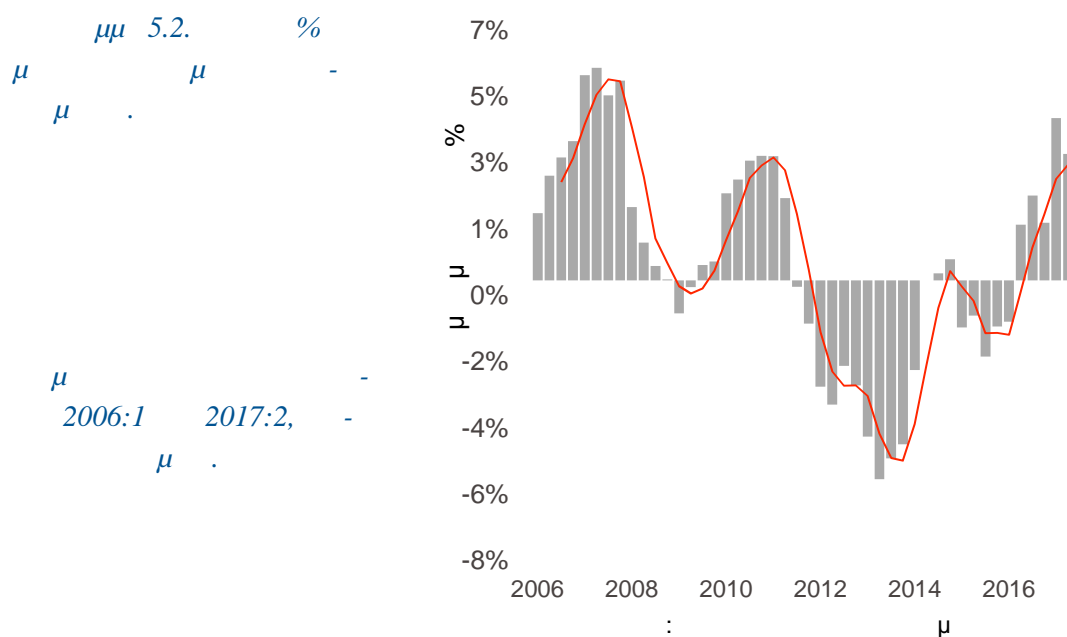
εργασίας περιορίζονται σε αυξομειώσεις της τάξης του 0,5%.

Αυτό έχει ως σημαντικό αποτέλεσμα, ότι οι αυξήσεις της παραγωγής κατά την τρέχουσα ανάκαμψη μετατρέπονται σχεδόν εξ ολοκλήρου σε αυξήσεις της απασχόλησης. Παρατηρείται, έτσι, το ίδιο φαινόμενο που ίσχυε και κατά την ύφεση, δηλαδή ότι υπάρχει ισχυρή στατιστική συσχέτιση μεταξύ των αυξήσεων του ΑΕΠ και των αυξήσεων του αριθμού των απασχολούμενων¹ (διάγραμμα 5.1). Ως αποτέλεσμα, η αύξηση του αριθμού απασχολούμενων, όπως προκύπτει από τους Εθνικούς Λογαριασμούς, κατά τη τριετία της ανάκαμψης ανήλθε σε 1,5% το 2015, σε 3,1% το 2016 και 2,9% το 2017 (αθροιστικά σε 7,5%).

¹ Ο ρυθμός αύξησης του αριθμού των απασχολούμενων ισούται με την διαφορά του ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας από τον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ.

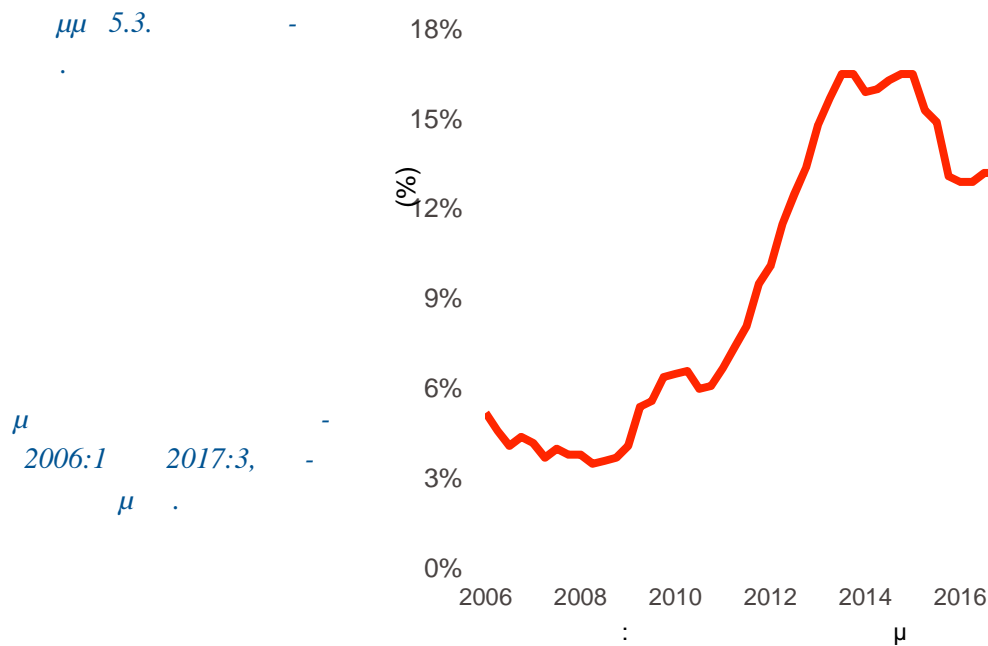
Είναι αξιοσημείωτο, όμως, ότι σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, κατά το 2015, όχι μόνον δεν υπήρξε αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων κατά 1,5% αλλά σε μείωση 1,4% (διάγραμμα 5.2, βλ. στην επόμενη σελίδα), ενώ για το 2016 δεν υπήρξε αύξηση 3,1% αλλά 1,1%. Για το πρώτο εξάμηνο του 2017, η αύξηση της απασχόλησης ήταν 2,9% σύμφωνα με τους Εθνικούς Λογαριασμούς και 4,0% κατά την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Επομένως, για το σύνολο της τριετίας της ανάκαμψης 2015-2017, η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων ανήλθε σε 7,5% κατά τους Εθνικούς Λογαριασμούς αλλά σε 3,7% κατά την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Στην έκθεση αυτή, για να μην υπάρξουν μεθοδολογικά προβλήματα, χρησιμοποιούμε τα στοιχεία της απασχόλησης από τους Εθνικούς Λογαριασμούς όταν αυτά συσχετίζονται ή συγκρίνονται με μακροοικονομικές μεταβλητές. Αντιθέτως, όταν συσχετίζονται ή συγκρίνονται με μεταβλητές της αγοράς εργασίας χρησιμοποιούμε τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού. Παρουσιάζουμε έτσι υπολογισμούς με στοιχεία που κάθε φορά προέρχονται όλα από την ίδια πηγή.

Ο ρυθμός μεγέθυνσης του αριθμού των απασχολούμενων, με βάση τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού φαίνεται στο διάγραμμα 5.2, όπου διακρίνουμε ότι οι αυξήσεις της απασχόλησης άρχισαν τον χειμώνα του 2016 και επιταχύνθηκαν έκτοτε με αποτέλεσμα να μεγιστοποιηθούν κατά το πρώτο εξάμηνο του 2017.

Σε μέσο ετήσιο επίπεδο, ο αριθμός των ανέργων κατά το πρώτο εξάμηνο του 2017 ανήλθε σε περίπου 51 χιλιάδες άτομα έναντι 54 χιλιάδων το 2016 και 63 χιλιάδων το 2015. Παραμένει όμως κατά 20% υψηλότερος από το τριπλάσιο του αντίστοιχου αριθμού το 2008 (15 χιλιάδες).

Για το σύνολο του 2017, οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν μείωση του αριθμού των ανέργων κατά επιπλέον 5 χιλιάδες άτομα λόγω της συνέχισης της ανάκαμψης. Για το 2018 προβλέπουν μείωση στις 42 χιλιάδες καθώς θα αρχίσει η επιβράδυνση της οικονομίας.

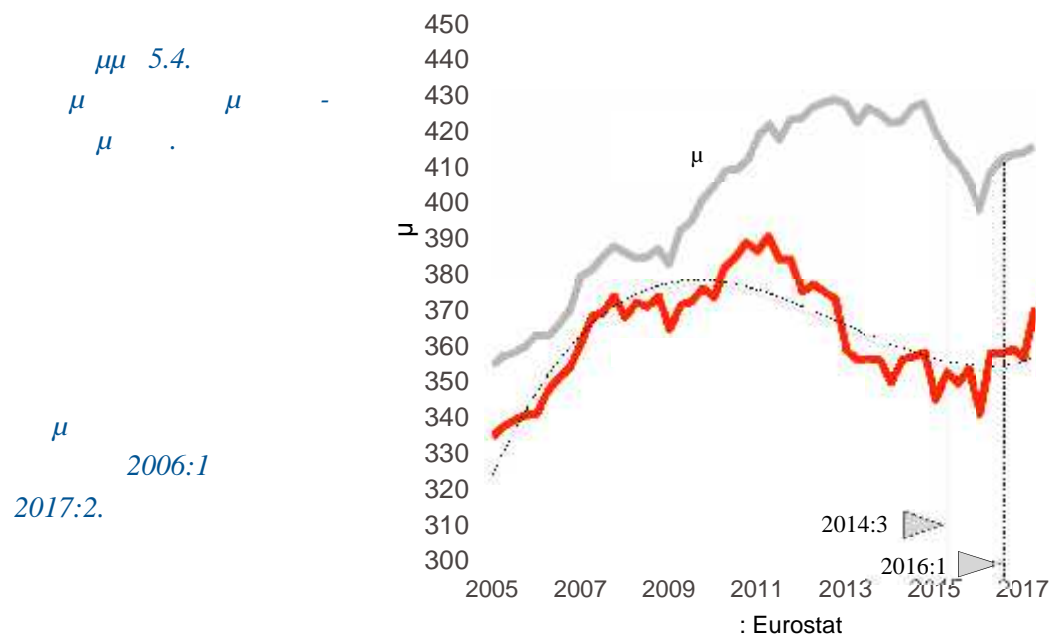

Οι μεταβολές του ποσοστού ανεργίας φαίνονται στο διάγραμμα 5.3. Συγκρίνοντας τα δύο διαγράμματα, 5.2 και 5.3, παρατηρούμε το παράδοξο ότι την μείωση της απασχόλησης κατά τη διάρκεια του 2015 και του πρώτου εξαμήνου του 2016 συνόδευε ραγδαία πτώση του ποσοστού ανεργίας. Το παράδοξο αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι το ποσοστό ανεργίας δεν εξαρτάται μόνο από τις μεταβολές του αριθμού των απασχολουμένων αλλά επίσης από τις μεταβολές του εργατικού δυναμικού. Σε εκθέσεις προηγούμενων ετών, είχε γίνει η διαπίστωση ότι ενώ από το καλοκαίρι του 2008 έως το τέλος του 2009 η απασχόληση παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητη (διάγραμμα 5.2), υπήρξε τότε επιδείνωση της ανεργίας η οποία προήλθε αποκλειστικά από την μεγέθυνση του εργατικού δυναμικού κατά την ίδια χρονική περίοδο. Από το καλοκαίρι του 2014 έως τον χειμώνα του 2016, παρατηρήθηκε το αντίστροφο φαινόμενο, όταν το εργατικό δυναμικό συρρικνώθηκε θεαματικά υπερκεράζοντας τις μειώσεις της απασχόλησης του 2015 και οδηγώντας έτσι σε μείωση του ποσοστού ανεργίας.

Μεθοδολογικό σημείωμα 3. Αποθάρρυνση, πρόσθετοι εργαζόμενοι και ποσοστό ανεργίας.

Η εξήγηση αυτών των αντιφατικών κινήσεων του εργατικού δυναμικού σε σχέση με την απασχόληση ανάγεται σε δύο διαφορετικούς μηχανισμούς που επιδρούν στις μεταβολές της προσφοράς εργασίας: Καταρχάς, στη διάρκεια της ύφεσης, όταν αυξάνεται η ανεργία, μειώνονται οι μισθοί και στενεύουν τα περιθώρια δανεισμού, τα νοικοκυριά τείνουν να προσφέρουν περισσότερη εργασία προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν, αφενός μεν, την μείωση του εισοδήματός τους, αφετέρου δε, την γενικευμένη ανασφάλεια που επικρατεί μεταξύ των μισθωτών σε συνθήκες αυξημένης ανεργίας (*επίπτωση του πρόσθετου εργαζόμενου*). Ωστόσο, η υψηλή και παρατεταμένη ανεργία, οδηγεί σε αποτυχία την προσπάθεια σημαντικής μερίδας των ανέργων να καταλάβουν μια θέση εργασίας ακόμη και μετά από επίμονες απόπειρες. Αυτό δημιουργεί το φαινόμενο της αποθάρρυνσης, που εξωθεί αυτήν την μερίδα ανέργων στην παραίτηση και στην αποχώρηση από το εργατικό δυναμικό. Επομένως, οι μεταβολές του εργατικού δυναμικού εξηγούνται από αυτές τις δύο αντίρροπες δυνάμεις που δημιουργεί η κρίση: αφενός από την αποθάρρυνση, αφετέρου από την επιτακτική ανάγκη αναπλήρωσης του χαμένου εισοδήματος και διασφάλισης έναντι της αβεβαιότητας που προ-

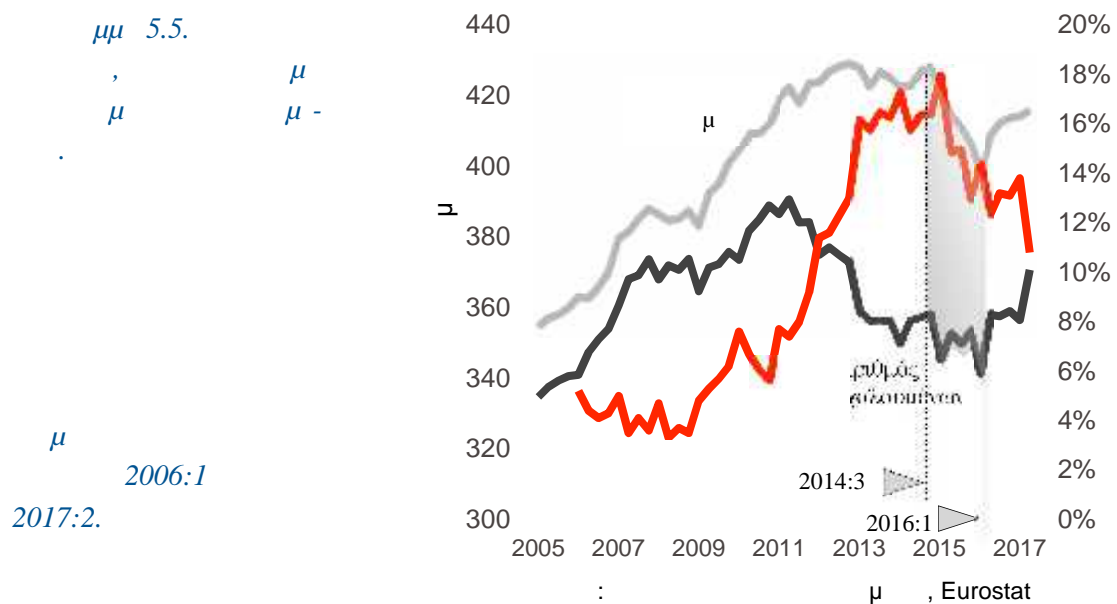
καλεί η ανεργία. Η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού προσφέρει ισχυρές ενδείξεις ότι η αποθάρρυνση και η ροπή προς απόσυρση από την αγορά εργασίας (που συχνά μετατρέπονται και σε μετανάστευση) υπήρξαν κατά το 2014:3-2016:1 έντονες, όταν το εργατικό δυναμικό μειώθηκε κατά 25% (ακόμη και αν διορθώσουμε τις μεταβολές του εργατικού δυναμικού με τις μεταβολές του πληθυσμού διότι κατά την ίδια περίοδο μειώθηκε ο πληθυσμός ηλικίας 15-64 ετών). Η πιθανότερη ερμηνεία είναι, λοιπόν, ότι ο παράγοντας της αποθάρρυνσης απέκτησε μεγάλο βάρος όταν πλέον το ποσοστό ανεργίας είχε προσεγγίσει το ιστορικά υψηλότερο επίπεδό του μετά από συνεχή πενταετή άνοδο ενώ ο παράγοντας της αναπλήρωσης του χαμένου εισοδήματος (*επίπτωση του πρόσθετου εργαζόμενου*) παρέμεινε αμετάβλητος καθώς οι μειώσεις των ονομαστικών μισθών κατά το 2015 ήταν περιορισμένες και πολύ μικρότερες από τις αντίστοιχες των προηγούμενων ετών, και επιπλέον, τα νοικοκυριά συνέχισαν να αντλούν από τις αποταμιεύσεις τους. Έτσι, ενώ ο παράγοντας της ανάγκης να αναπληρωθεί το χαμένο εισόδημα εξηγεί την μεγέθυνση του εργατικού δυναμικού από το καλοκαίρι του 2008 έως το τέλος του 2009 (και την στασιμότητά του κατά το 2012-2014 εν μέσω οξύτατης ύφεσης), ο παράγοντας της αποθάρρυνσης εξηγεί την μείωση του εργατικού δυναμικού κατά το 2014:3-2016:1 (σε συνδυασμό και με την μείωση του πληθυσμού που σχετίζεται εν πολλοίς με την μετανάστευση). Ενδέχεται, ένα μέρος της αποθάρρυνσης να οφειλόταν και στην επιδείνωση της *ποιότητας* της απασχόλησης, επιδείνωση που μεταφέρει στα νοικοκυριά την αίσθηση ότι η κατάσταση στην αγορά εργασίας έχει επιδεινωθεί, όχι μόνο διότι δεν παρουσιάζει αξιόλογη αύξηση του αριθμού απασχολούμενων, επομένως των ευκαιριών εξεύρεσης εργασίας, αλλά και επειδή οι νέες θέσεις εργασίας είναι κακής ποιότητας. Μεταστροφή του κλίματος από την αποθάρρυνση στην ενθάρρυνση (και αντίστοιχη μεταστροφή των μεταναστευτικών ροών) υπήρξε από το δεύτερο τρίμηνο του 2016 και μετά, όταν εμφανίστηκαν αυξήσεις της απασχόλησης στο στοιχείο της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού.

Στο διάγραμμα 5.4, φαίνονται το εργατικό δυναμικό, ο αριθμός απασχολούμενων και ο αριθμός ανέργων ως διαφορά μεταξύ της καμπύλης του εργατικού δυναμικού και της απασχόλησης. Γίνεται αντιληπτό από το διάγραμμα αυτό ότι η μείωση του αριθμού των ανέργων

κατά το 2014:3-2016:1 επήλθε αποκλειστικά εξαιτίας της μείωσης του εργατικού δυναμικού. Αυτό γίνεται φανερό και από την ομοιότητα που παρουσιάζουν κατά την εν λόγω περίοδο οι μεταβολές της καμπύλης του εργατικού δυναμικού και του ποσοστού ανεργίας στο διάγραμμα 5.5, όπου εκτός από το εργατικό δυναμικό και την απασχόληση φαίνεται και η καμπύλη του ποσοστού ανεργίας.

Η ανεπάρκεια του δείκτη του ποσοστού ανεργίας να περιγράψει την κατάσταση στην αγορά εργασίας από την πλευρά όσων υφίστανται τις συνέπειες της ανεργίας, και ακόμη περισσότερο η παραπλανητική εικόνα που δίνει στην παρούσα συγκυρία, όπου *μια επιδείνωση της αγοράς εργασίας* (μείωση του πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού) και των παραγωγικών ικανοτήτων της χώρας (μείωση του εργατικού δυναμικού άρα μείωση και του δυνητικού

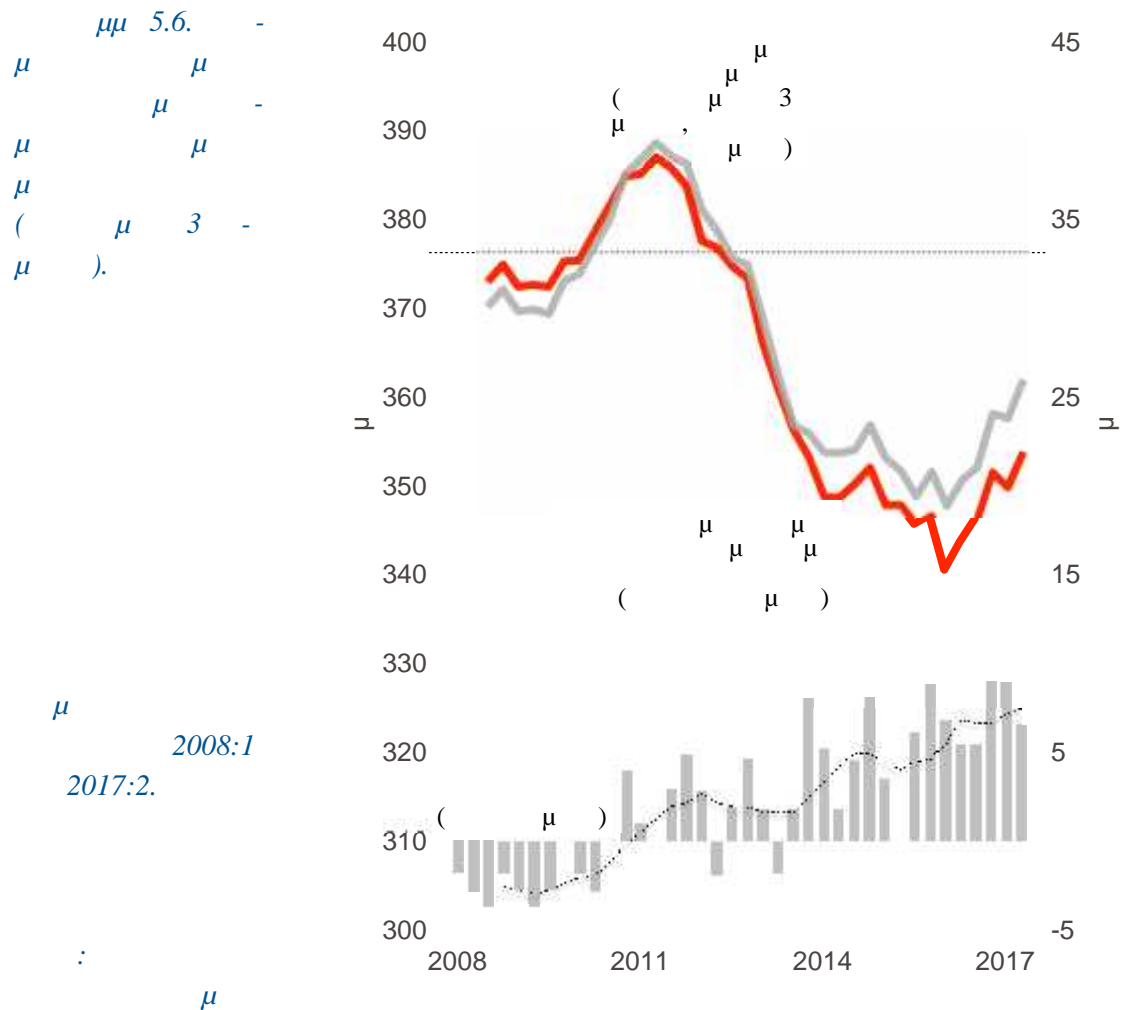

ΑΕΠ της οικονομίας) *εμφανίζεται ως βελτίωση*, επιβάλλει να λαμβάνουμε υπόψη μας σε ποιο βαθμό η μεταβολή του ποσοστού ανεργίας αντανakλά μεταβολές της απασχόλησης, του εργατικού δυναμικού ή του πληθυσμού, να διορθώνουμε τον δείκτη ώστε να αντανakλά τις πραγματικές αλλαγές στην αγορά εργασίας που έχουν κοινωνικές συνέπειες, και να χρησιμοποιούμε εναλλακτικούς ως προς το ποσοστό ανεργίας δείκτες που αναδεικνύουν την κοινωνική διάσταση του προβλήματος. Μια πρώτη διόρθωση που μπορεί να γίνει προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι παραπάνω ανεπάρκειες του ποσοστού ανεργίας, είναι η διόρθωση του αριθμού των απασχολούμενων με τις μεταβολές του αριθμού των ωρών εργασίας. Η διόρθωση αυτή αφορά είτε την επίπτωση της μερικής απασχόλησης είτε την επίπτωση των μειωμένων ωραρίων που επιβάλλονται σε περιόδους ύφεσης από τις επιχειρήσεις σε εργαζόμενους πλήρους ωραρίου. Η διόρθωση γίνεται διότι αμφότερες οι επιπτώσεις μπορούν να δημιουργήσουν την ψευδή εντύπωση ότι αυξήθηκε η ικανότητα της οικονομίας να αυξάνει την απασχόληση ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για επιμερισμό των ωρών εργασίας σε περισσότερα άτομα ή για γενική μείωση των ωρών εργασίας. Προκύπτει από την διόρθωση αυτή το μέγεθος του *ισοδύναμου αριθμού απασχολούμενων* που είναι ο αριθμός απασχολούμενων ο οποίος θα υπήρχε εάν το σύνολο των ωρών εργασίας που πραγματοποιήθηκαν στην διάρκεια ενός τριμήνου είχε πραγματοποιηθεί από εργαζόμενους με πλήρες ωράριο σαράντα ωρών, και δείχνει με πιο ακριβή τρόπο την ικανότητα της οικονομίας να αυξάνει την

απασχόληση. Τα αποτελέσματα του σχετικού υπολογισμού φαίνονται αμέσως παρακάτω.

Ο αριθμός των απασχολούμενων ακολούθησε πτωτική πορεία έως το δεύτερο τρίμηνο του 2016, όταν πλέον παρουσίασε σημαντική αύξηση και τα πρώτα σημεία ανάκαμψης. Η πτώση της απασχόλησης είναι ακόμη μεγαλύτερη όταν ο υπολογισμός γίνεται σε ισοδύναμο αριθμό απασχολούμενων. Όπως προκύπτει από την σύγκριση του διαγράμματος 5.6, η υπερεκτίμηση της απασχόλησης εξαιτίας της μερικής απασχόλησης (ακούσιας και εκούσιας) και των μειωμένων ωραρίων γενικότερα, ανερχόταν κατά την διετία 2016-2017 σε 8 χιλιάδες άτομα και η αντίστοιχη υποεκτίμηση του ποσοστού ανεργίας σε περίπου 2 εκατοστιαίες μονάδες.

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 5.6, ο ισοδύναμος αριθμός απασχολούμενων βρισκόταν το καλοκαίρι του 2017 στο επίπεδο των 353 χιλιάδων ατόμων, δηλαδή σε μεγάλη απόσταση από το ιστορικά υψηλότερο σημείο των 388 χιλιάδων που είχε επιτευχθεί κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2011. Από την μείωση κατά περίπου 50 χιλιάδων ατόμων που προκάλεσε η κρίση, η τρέχουσα ανάκαμψη της οικονομίας έχει καλύψει περίπου το 25%, διότι η μείωση της απασχόλησης (σε ισοδύναμο αριθμό) από την κορυφή της καμπύλης έως το κατώτατο σημείο της (διάγραμμα 5.6) ήταν 12% και παραμένει σήμερα 9%.

Η υποεκτίμηση του πραγματικού ποσοστού ανεργίας εξαιτίας των μεταβολών στον μέσο αριθμό ωρών εργασίας είναι φαινόμενο σχετικά πρόσφατο και διαχρονικά εντεινόμενο: όπως φαίνεται στο διάγραμμα η καμπύλη του ισοδύναμου αριθμού απασχολούμενων είναι

μετατοπισμένη προς χαμηλότερες τιμές σε σχέση με τον τρέχοντα αριθμό απασχολούμενων και η διαφορά τους φαίνεται στο κάτω μέρος του διαγράμματος 5.6. Όπως φαίνεται στην γραμμή τάσης της διαφοράς της τρέχουσας από την ισοδύναμη απασχόληση, όσο επεκτείνεται το φαινόμενο των λιγότερων ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τόσο αυξάνεται η υπερεκτίμηση της απασχόλησης (και συνακόλουθα η υποεκτίμηση του ποσοστού ανεργίας).

Η κρίση έχει αναδείξει, σε όλες τις χώρες, την ανεπάρκεια των δεικτών που παραδοσιακά χρησιμοποιήθηκαν σε περιόδους ανάπτυξης της οικονομίας, όταν υπήρχε σχετικά σταθερό θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας και οι αλλαγές ήταν βαθμιαίες. Ιδιαίτερα, ο δείκτης του ποσοστού ανεργίας αποδεικνύεται ανεπαρκής διότι δεν αναδεικνύει πολύ σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές της αγοράς εργασίας, αλλά και επειδή ο επίσημος ορισμός του δεν λαμβάνει υπόψη σημαντικές μερίδες του εργατικού δυναμικού που βρίσκονται στην ασαφή ζώνη μεταξύ απασχόλησης και ανεργίας.

Το Bureau of Labor Statistics του Υπουργείου Εργασίας των ΗΠΑ (US Department of Labor), έχει αναπτύξει μεθοδολογία με την οποία υπολογίζει δέσμη δεικτών που προκύπτουν από τροποποίηση του συνήθως χρησιμοποιούμενου δείκτη (που είναι ο λόγος του αριθμού των ανέργων προς το εργατικό δυναμικό). Εκτίθενται παρακάτω η μεθοδολογία που χρησιμοποιεί το Bureau of Labour Statistics καθώς και οι υπολογισμοί της σχετικής σειράς δεικτών ανεργίας, οι οποίοι προσφέρουν περιγραφή της κατάστασης της αγοράς εργασίας κατά πολύ πληρέστερη και σαφέστερη από την συνήθη απεικόνισή της. Η συνήθης απεικόνιση είναι πολύ φτωχή καθώς βασίζεται σε ~~ένα~~ ένα και μοναδικό ποσοστό ανεργίας (λόγος του αριθμού των ανέργων προς το εργατικό δυναμικό) που περιγράφει τον συσχετισμό διαπραγματευτικών δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών στην αγορά εργασίας. Επομένως, το ποσοστό αυτό αφορά στον καθορισμό των μισθών κυρίως ως κόστος παραγωγής και για αυτόν τον λόγο ενδιαφέρει τις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Δεν περιγράφει όμως ικανοποιητικά το μέγεθος της ανεργίας από την πλευρά της κοινωνίας, δηλαδή της συντήρησης και της αναπαραγωγής των εργαζομένων.

Πιο αναλυτικά, οι δείκτες της αγοράς εργασίας έχουν διπλή όψη η οποία αφορά αφενός την παραγωγή και την οικονομία (όπου ο μισθός είναι κόστος), και αφετέρου την καθημερινή ζωή και τη συντήρηση των εργαζομένων (όπου ο μισθός είναι εισόδημα). Ο συνήθως χρησιμοποιούμενος δείκτης ανεργίας αναφέρεται κυρίως στην σχέση του εργατικού δυναμικού με την παραγωγή και την οικονομία και δεν είναι επαρκής για να περιγράψει τα ζητήματα της καθημερινής ζωής και της συντήρησης των εργαζομένων (τα ζητήματα της *κοινωνικής αναπαραγωγής*). Για τον λόγο αυτό, προκειμένου να αναλύσουμε το φαινόμενο της ανεργίας από την πλευρά της συντήρησης και αναπαραγωγής των εργαζομένων, είναι αναγκαίο να χρησιμοποιούμε εναλλακτικούς δείκτες του ποσοστού ανεργίας, οι οποίοι δεν εκφράζουν απλώς τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και μισθωτών στον ανταγωνισμό τους για τον καθορισμό του μισθού, αλλά περιγράφουν τις συνθήκες που επιτρέπουν ή δυσχεραίνουν την συντήρηση και αναπαραγωγή των εργαζομένων και των οικογενειών τους. Σε αυτό το πνεύμα, το Bureau of Labour Statistics (στο εξής BLS) έχει διαμορφώσει σειρά δεικτών ανεργίας, οι οποίοι προσφέρουν απεικόνιση της κατάστασης της αγοράς εργασίας κατά πολύ πληρέστερη και σαφέστερη από την συνήθη απεικόνισή της με έναν και μοναδικό δείκτη ανεργίας και αναδεικνύουν τις σημαντικότερες διαρθρωτικές αλλαγές της αγοράς εργασίας από την πλευρά της συντήρησης των εργαζομένων, αλλά και από την πλευρά σημαντικών μερίδων του εργατικού δυναμικού που βρίσκονται στην ασαφή ζώνη μεταξύ απασχόλησης και ανεργίας, αλλά και στην ασαφή ζώνη εργατικού δυναμικού και μη ενεργού πληθυ-

σμού, και οι οποίες διογκώθηκαν, και εξακολουθούν να διογκώνονται στη διάρκεια της κρίσης.

Οι κυριότεροι από τους δείκτες του BLS είναι οι εξής:

- U3: άνεργοι ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού. Είναι ο συνήθως χρησιμοποιούμενος δείκτης ανεργίας, ο οποίος υιοθετεί κυρίως την άποψη των επιχειρήσεων διότι αναφέρεται στην διαδικασία παραγωγής και όχι στην διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής. Είναι επίσης η μεταβλητή που ενδιαφέρει για τον σχηματισμό των χρηματικών μισθών όπως αυτοί προκύπτουν από τις διαπραγματεύσεις (συλλογικές ή ατομικές) μεταξύ μισθωτών και επιχειρήσεων. Στο εξής θα αναφέρεται ως ποσοστό ανεργίας.
- U4: άνεργοι + αποθαρρημένοι ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού (συμπεριλαμβανομένων σε αυτό των αποθαρρημένων ανέργων). Σε αντίθεση με το ποσοστό ανεργίας U3, το ποσοστό U4 λαμβάνει υπόψη του το φαινόμενο της αποθάρρυνσης μιας μερίδας ανέργων, οι οποίοι δεν καταγράφονται ως τέτοιοι από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Αποθαρρημένοι άνεργοι είναι οι άνεργοι που δεν αναζητούν απασχόληση αλλά θα ήθελαν να έχουν εργασία και είναι διατεθειμένοι να την αναλάβουν μέσα στις δύο επόμενες εβδομάδες. Στο εξής το U4 θα αναφέρεται ως ποσοστό ανέργων και αποθαρρημένων.
- U5: άνεργοι + αποθαρρημένοι + λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό, ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού (περιλαμβανομένων σε αυτό των αποθαρρημένων και του λοιπού εν δυνάμει πρόσθετου εργατικού δυναμικού). Το *λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό* είναι κυρίως άτομα που αναζητούσαν εργασία κατά τον τελευταίο μήνα αλλά δεν ήταν διαθέσιμοι να αναλάβουν εργασία μέσα στις επόμενες δύο εβδομάδες. Στο εξής το U5 θα αναφέρεται ως επαυξημένο ποσοστό ανεργίας.
- U5+: Ποσοστό U5 διορθωμένο με τις μεταβολές του μέσου χρόνου εργασίας.
- U6: άνεργοι + αποθαρρημένοι άνεργοι + λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό + μη ηθελημένη μερική απασχόληση ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού (περιλαμβανομένων σε αυτό των αποθαρρημένων και του εν δυνάμει πρόσθετου εργατικού δυναμικού). Στο εξής το U6 θα αναφέρεται ως ποσοστό ανέργων, αποθαρρημένων και υποαπασχολούμενων.

Ο συνήθως χρησιμοποιούμενος δείκτης για το ποσοστό ανεργίας είναι ο U3, ο οποίος παραμένει αναντικατάστατος για τις αναλύσεις μακροοικονομικού ενδιαφέροντος διότι αποτυπώνει την πίεση που ασκεί η ανεργία επί των μισθών. Είναι επομένως ένας δείκτης που περιγράφει την κατάσταση της αγοράς εργασίας από την άποψη της αξιοποίησης του κεφαλαίου, αλλά αδυνατεί να περιγράψει την κατάσταση της αγοράς εργασίας από την άποψη της κοινωνικής αναπαραγωγής. Απλούστερα, αναφέρεται στην οικονομική λειτουργία της ανεργίας αλλά δεν αναφέρεται στις κοινωνικές της επιπτώσεις, δεν περιγράφει την έκταση των επιπτώσεων της ανεργίας στην κοινωνία. Το κενό αυτό καλύπτουν οι τροποποιημένοι δείκτες του ποσοστού ανεργίας: ο U4 ενσωματώνει τους αποθαρρημένους, και ο U5 το *λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό* που αποτελείται κυρίως από όσους αναζητούν εργασία αλλά δεν είναι διαθέσιμοι στο άμεσο μέλλον. Σε αντίθεση με τους αποθαρρημένους, που

αποτελούν ένα σημαντικό επαμφοτερίζον στρώμα μεταξύ ανεργίας και αεργίας, το λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό δεν μεταβάλλει ουσιαστικά την κατάσταση στην αγορά εργασίας. Έτσι, οι δείκτες U4 και U5 διαφέρουν ελάχιστα, και είναι λογικό για την Κύπρο στο εξής να χρησιμοποιούμε μόνο τον δείκτη U5 (ο οποίος διαφέρει από τον συνήθως χρησιμοποιούμενο δείκτη U3 κατά το ότι ο πρώτος λαμβάνει υπόψη του το φαινόμενο της αποθάρρυνσης και του λοιπού εν δυνάμει πρόσθετου εργατικού δυναμικού αθροιστικά). Ο δείκτης U5+ προσθέτει στον υπολογισμό του U5 και μια διόρθωση με τις μεταβολές του μέσου χρόνου εργασίας.

Ιδιαίτερα χρήσιμος δείκτης είναι ο U6, οποίος περιλαμβάνει τους ανέργους, τους αποθαρρημένους και τους υποαπασχολούμενους (την ακούσια μερική απασχόληση, όσους δηλαδή εργάζονται με μειωμένο ωράριο χωρίς να το έχουν επιλέξει). Επομένως, τα ποσοστά U4, U5 και U6 αναφέρονται σε μια διευρυμένη έννοια του εργατικού δυναμικού και περιγράφουν την έκταση της ανεργίας από την πλευρά της κοινωνικής αναπαραγωγής και των κοινωνικών επιπτώσεων της ανεργίας.

Μεθοδολογικό σημείωμα 4. Ορισμοί κατηγοριών εργατικού δυναμικού

Αποθαρρημένοι άνεργοι είναι οι δυνητικοί εργαζόμενοι οι οποίοι δεν αναζητούν ενεργητικά απασχόληση εξαιτίας των μικρών πιθανοτήτων που υπάρχουν να εξεύρουν εργασία λόγω της υψηλής ανεργίας, αλλά θα ήθελαν να εργαστούν και είναι διατεθειμένοι να αναλάβουν εργασία μέσα στις δύο επόμενες εβδομάδες. Με άλλα λόγια, πρόκειται για ανέργους που είτε θα εργάζονταν ή θα αναζητούσαν απασχόληση εάν οι ευκαιρίες στην αγορά εργασίας ήταν περισσότερες. Καθώς οι άνεργοι καταγράφονται από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ως τέτοιοι μόνον υπό την προϋπόθεση ότι αναζητούν ενεργητικά απασχόληση, οι αποθαρρημένοι άνεργοι καταγράφονται στον μη ενεργό πληθυσμό. Οι αποθαρρημένοι άνεργοι αποτελούν κατηγορία του εν δυνάμει πρόσθετου εργατικού δυναμικού. Το λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό είναι κυρίως άτομα που αναζητούσαν εργασία κατά τον τελευταίο μήνα αλλά δεν ήταν διαθέσιμοι να εργαστούν αμέσως. Μη ηθελημένη (ακούσια) μερική απασχόληση είναι η απασχόληση των υποαπασχολούμενων με μειωμένο ωράριο (μερική απασχόληση) οι οποίοι επιθυμούν και είναι διαθέσιμοι να εργαστούν περισσότερες ώρες εάν τους δοθεί η δυνατότητα.

Κάνοντας χρήση της μεθοδολογίας του BLS υπολογίζουμε τους δείκτες ανεργίας για την Κύπρο. Τα αποτελέσματα φαίνονται στα παρακάτω διαγράμματα:

Στο διάγραμμα 5.7 φαίνονται οι εναλλακτικοί δείκτες U5 (επαυξημένο ποσοστό ανεργίας) και U6 (ποσοστό ανεργίας και υποαπασχόλησης) σε σύγκριση με το ποσοστό ανεργίας (U3).

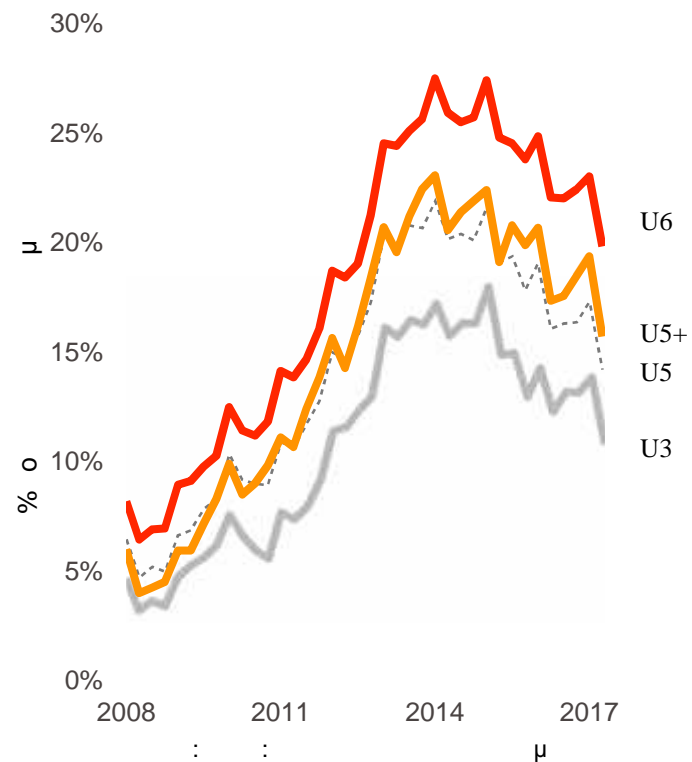
Στο διάγραμμα 5.8 φαίνονται οι τέσσερις κατηγορίες που συγκροτούν το σύνολο της ανεργίας και της υποαπασχόλησης.

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 5.7, το ποσοστό ανεργίας (U3), που ενδιαφέρει τις επιχειρήσεις και τους εργαζόμενους από την άποψη του μεταξύ τους ανταγωνισμού για την διανομή του προϊόντος μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, έχει μειωθεί πλέον κοντά στο επίπεδο του 10% ενώ στο βαθύτερο σημείο της ύφεσης είχε υπερβεί το επίπεδο του 15%. Όπως ήδη αναφέραμε, η μείωση αυτή, προερχόταν κατά τα 2/3 από την μείωση του εργατικού δυναμικού (είτε λόγω αποθάρρυνσης των ανέργων είτε λόγω μετανάστευσης) και κατά το 1/3 από την αύξηση της απασχόλησης που προκάλεσε η ανάκαμψη της οικονομίας. Με άλλα λόγια,

από τις 6 μονάδες μείωσης του ποσοστού ανεργίας, οι 4 πρέπει να αποδοθούν στην αποθάρρυνση και στην μετανάστευση, και μόνον οι υπόλοιπες δύο στην ανάκαμψη της οικονομίας.

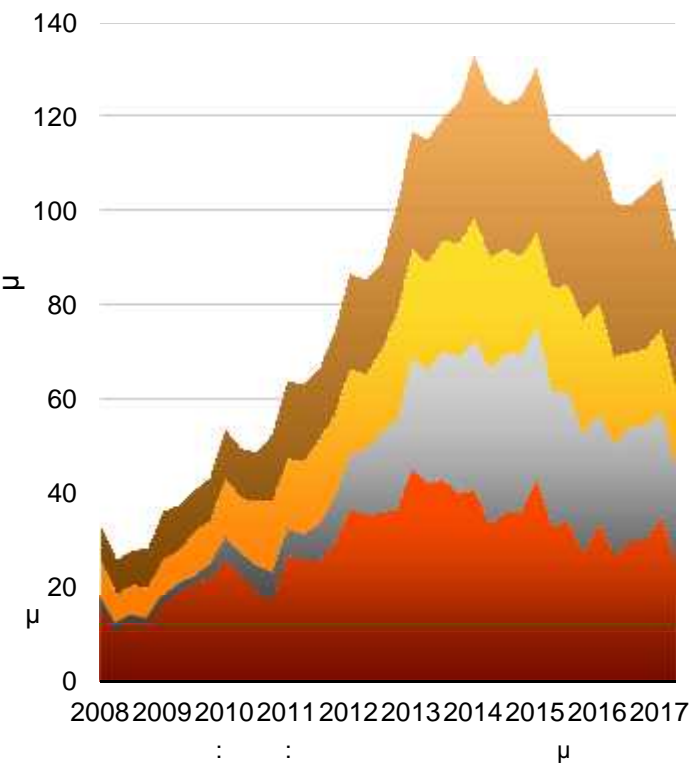
μμ 5.7.
(2008:1-2017:2).

U3:
U5:
U5+:
U6:

μμ 5.8.
(2008:1-2017:2).

Ακουσία μερική απασχόληση
Αποθαρρημένοι+δυσνητικό
Μακροχρόνια ανεργία
Βραχυχρόνια ανεργία

Το ποσοστό ανεργίας και υποαπασχόλησης (U6), το οποίο ενδιαφέρει τους εργαζόμενους από την άποψη της οικονομικής δυσπραγίας την οποία υφίστανται λόγω της κρίσης, είναι κατά πολύ υψηλότερο από το τρέχον ποσοστό ανεργίας: Κατά την διετία 2013-2014, ένα στα τέσσερα άτομα που συμμετείχαν στο εργατικό δυναμικό ή βρίσκονταν στις παρυφές του, ήταν άτομα που επεδίωκαν ή επιθυμούσαν να εργαστούν και αναγκάζονταν να βρίσκονται σε κατάσταση ανεργίας ή υποαπασχόλησης. Βεβαίως, δεν αρκεί αυτή η εκτίμηση των εναλλακτικών δεικτών ανεργίας για να αποκτήσουμε καλύτερη αντίληψη της πραγματικής έκτασης των προβλημάτων στην αγορά εργασίας. Για τον λόγο αυτό, είναι αναγκαίο να λαμβάνουμε υπόψη μας και άλλους δείκτες, μεταξύ των οποίων παρουσιάζουμε παρακάτω την έκταση της προσωρινής απασχόλησης, της μερικής απασχόλησης, του αποθαρρημένου εργατικού δυναμικού, και της μακροχρόνιας ανεργίας. Η βελτίωση του δείκτη U6 (διάγραμμα 5.7) που οφείλεται στην ανάκαμψη της οικονομίας είναι υπαρκτή μεν περιορισμένη δε: *κατά το 2017, παρέμεναν σε κατάσταση ανεργίας ή υποαπασχόλησης ένα στα πέντε άτομα που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό ή βρίσκονται στις παρυφές του και επιδιώκουν ή επιθυμούν να εργαστούν (έναντι ενός στα τέσσερα άτομα το 2013-2014).*

Οι αποθαρρημένοι είναι μια μερίδα του πληθυσμού που συγκροτήθηκε ουσιαστικά στη διάρκεια της κρίσης και τοποθετείται στην ενδιάμεση ζώνη μεταξύ ανεργίας και αεργίας (δηλαδή μη ενεργού πληθυσμού). Οι αποθαρρημένοι άνεργοι δεν συμμετέχουν στην διαμόρφωση του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων για τη διαμόρφωση του μισθού διότι δεν παρουσιάζονται στην αγορά εργασίας. Για τους λόγους αυτούς, ορθώς δεν περιλαμβάνονται στον ορισμό του ποσοστού ανεργίας (U3), το οποίο εκφράζει τον εν λόγω συσχετισμό δυνάμεων. Από την άποψη, όμως, της κοινωνικής αναπαραγωγής, οι αποθαρρημένοι παραμένουν άνεργοι και πρέπει να περιλαμβάνονται στον υπολογισμό των διευρυμένων ποσοστών ανεργίας (U4, U5 και U6). Ο συνολικός αριθμός αποθαρρημένων ανέργων (διάγραμμα 5.9) αφού αυξήθηκε από τις 5 χιλιάδες άτομα το 2008 σε 23 χιλιάδες το 2014, μειώνεται από το καλοκαίρι του 2016 και είχε φτάσει το καλοκαίρι του 2017 περίπου στο επίπεδο των 15 χιλιάδων σηματοδοτώντας έτσι την μεταστροφή της αποθάρρυνσης σε *ενθάρρυνση εισόδου στην αγορά εργασίας και ενεργητικής αναζήτησης απασχόλησης.*

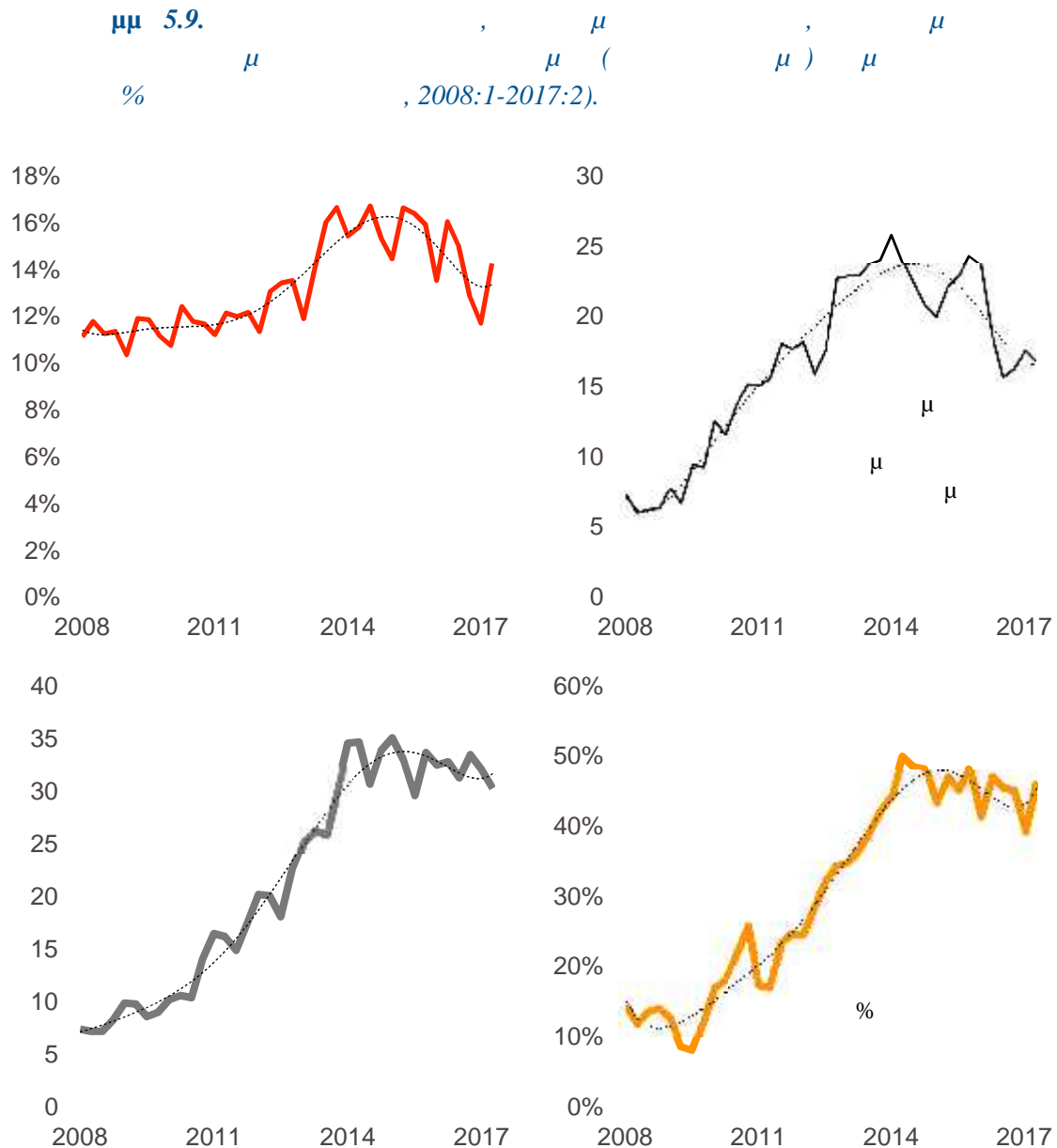
Η ακούσια υποαπασχόληση (δηλαδή η ακούσια μερική απασχόληση) παρουσίασε στη διάρκεια της κρίσης αύξηση της τάξης των 26 χιλιάδων μισθωτών (διάγραμμα 5.9) και δεν παρουσίασε βελτίωση με την ανάκαμψη της οικονομίας (2015:1-2017:2). Το άθροισμα αποθάρρυνσης και ακούσιας υποαπασχόλησης, το 2017, ήταν περίπου ίσο με τον αριθμό των ανέργων (διάγραμμα 5.8).

Η ακούσια υποαπασχόληση και οι αποθαρρημένοι άνεργοι είναι δύο μερίδες του εργατικού δυναμικού που υπήρχαν μεν πριν το 2008 αλλά ως οριακές περιπτώσεις. Στη διάρκεια της κρίσης αναδείχθηκαν σε σημαντικές μερίδες του εργατικού δυναμικού οι οποίες τοποθετούνται στην ενδιάμεση ζώνη που βρίσκεται μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα περίπου 1/5 του εργατικού δυναμικού να βρίσκεται σε κατάσταση ανεργίας, αποθάρρυνσης και μη ηθελημένης υποαπασχόλησης.²

Η μακροχρόνια ανεργία, μετά τη ραγδαία άνοδό της, που άρχισε το 2008, έχει σταθεροποιηθεί από το 2014 περίπου στο 45% της συνολικής ανεργίας (U3).

² μ , μ μ , μ -
μ μ .

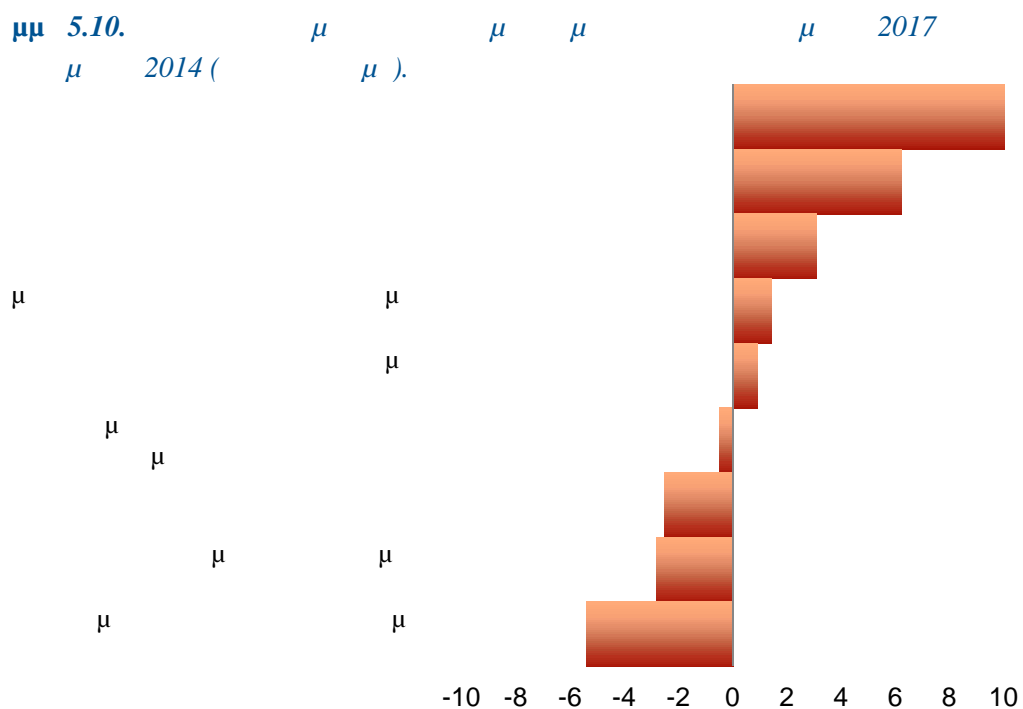
Ένα μέρος του αποθαρρημένου εργατικού δυναμικού της χώρας το οποίο δεν καταγράφεται ως τέτοιο, περιλαμβάνεται στην μεταναστευτική ροή από την Κύπρο προς το εξωτερικό. Ως αποτέλεσμα, το φαινόμενο της αποθάρρυνσης όπως αυτό εμφανίζεται στα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού είναι υποεκτιμημένο. Η υποεκτίμηση δεν αφορά στο συνήθως χρησιμοποιούμενο ποσοστό ανεργίας (U3), επειδή δεν περιλαμβάνει τους αποθαρρημένους (καθόσον αυτοί δεν συμμετέχουν στον ανταγωνισμό για τη διαμόρφωση των μισθών), αφορά όμως στα διευρυμένα ποσοστά ανεργίας (U5 και U6) που αναφέρονται στην κοινωνική αναπαραγωγή, και για αυτόν τον λόγο περιλαμβάνουν τους αποθαρρημένους (τόσο ως απασχολούμενους όσο και ως εργατικό δυναμικό).

Στο ζήτημα της εκροής εργατικού δυναμικού αναφέρεται η Δημογραφική Έκθεση 2016 της Στατιστικής Υπηρεσίας Κύπρου, η οποία δείχνει ότι υπήρξε σημαντική εκροή εργατικού δυναμικού κατά τα έτη της κρίσης, και παρά το γεγονός ότι η μετανάστευση έχει πλέον επανέλθει σε καθαρή εισροή, παρατηρείται γήρανση του πληθυσμού και μείωση στις ηλικιακές

ομάδες που είναι κατάλληλες για εργασία (μείωση του παραγωγικού πληθυσμού 15-64 ετών κατά 20 χιλιάδες άτομα και αύξηση των ατόμων άνω των 65 ετών κατά 16 χιλιάδες άτομα). Επίσης, παρά την καθαρή μεταναστευτική εισροή κατά το 2016, η αποδήμηση των Κυπρίων διατηρήθηκε σε πολύ υψηλά επίπεδα: κατά το 2016 ανήλθε σε περίπου 15 χιλιάδες άτομα και ενώ ήταν σαφώς μικρότερη από τα έτη 2013-2014 (όταν είχε ανέλθει σε 25 χιλιάδες) παρέμενε τριπλάσια της αντίστοιχης εκροής των ετών πριν την κρίση (το 2011 ανερχόταν σε μόλις 5 χιλιάδες και το 2006 σε 2,7 χιλιάδες άτομα).

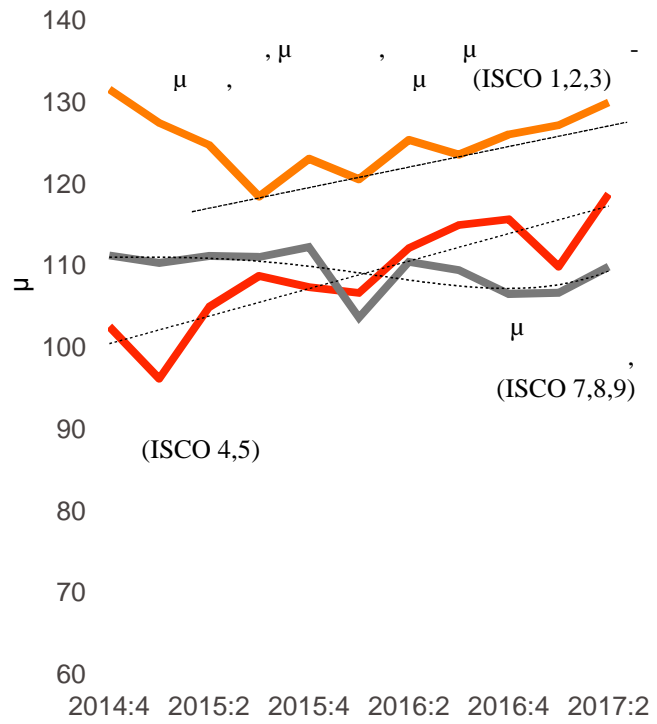
Επίσης, ενώ η εκροή Κυπρίων φαίνεται να αφορά, σε μεγάλο βαθμό, νέους μορφωμένους, εκπαιδευμένους ή με δεξιότητες, η εισροή πιθανότατα αφορά λιγότερο ειδικευμένους εργαζόμενους. Συνηγορεί σε αυτήν την εκτίμηση το γεγονός ότι οι αυξήσεις της απασχόλησης που πραγματοποιήθηκαν στην Κύπρο, κατά την τρέχουσα ανάκαμψη, αφορούσαν σε επαγγέλματα μεσαίας και χαμηλής ειδίκευσης. Όπως φαίνεται στα διαγράμματα 5.10 και 5.11, οι

αυξήσεις της απασχόλησης αφορούσαν μόνο σε υπάλληλους γραφείου, υπηρεσιών και πωλήσεων, ενώ υπήρξε μείωση των εργαζομένων σε επιστημονικά επαγγέλματα (αλλά και στα επαγγέλματα ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργατών).

Για τους Κυπρίους που μεταναστεύουν, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι εγκαταλείπουν τη χώρα επειδή είναι αποθαρρημένοι και επομένως η εκροή εργατικού δυναμικού ακυρώνει εν μέρει την μείωση που παρουσιάζουν οι δείκτες ανεργίας. Με απλούστερη διατύπωση, η μείωση που παρουσιάζεται στους δείκτες ανεργίας, ανάγεται μεταξύ άλλων και στην μετανάστευση εργατικού δυναμικού.

μμ 5.11. μ -
 μ (ISCO, 2017:2).
 μ (ISCO, 2014:4-

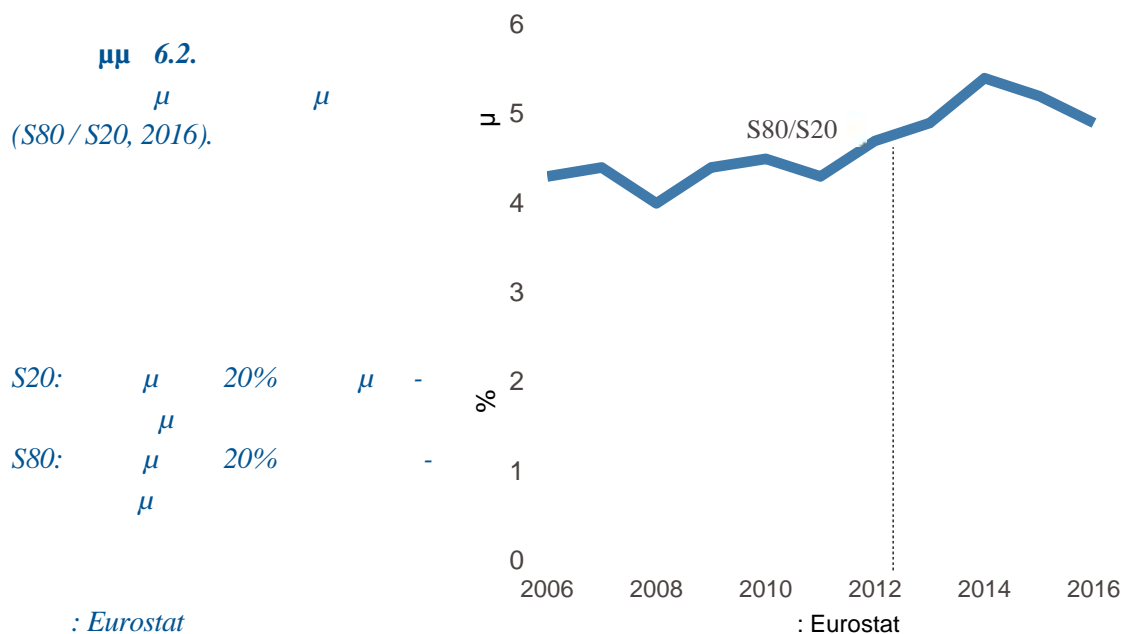
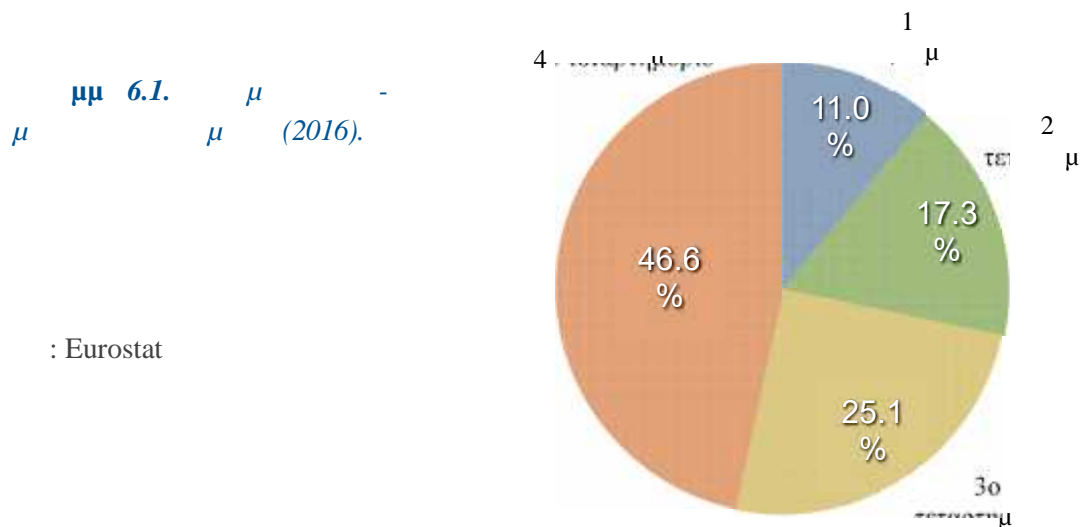
:
 μ

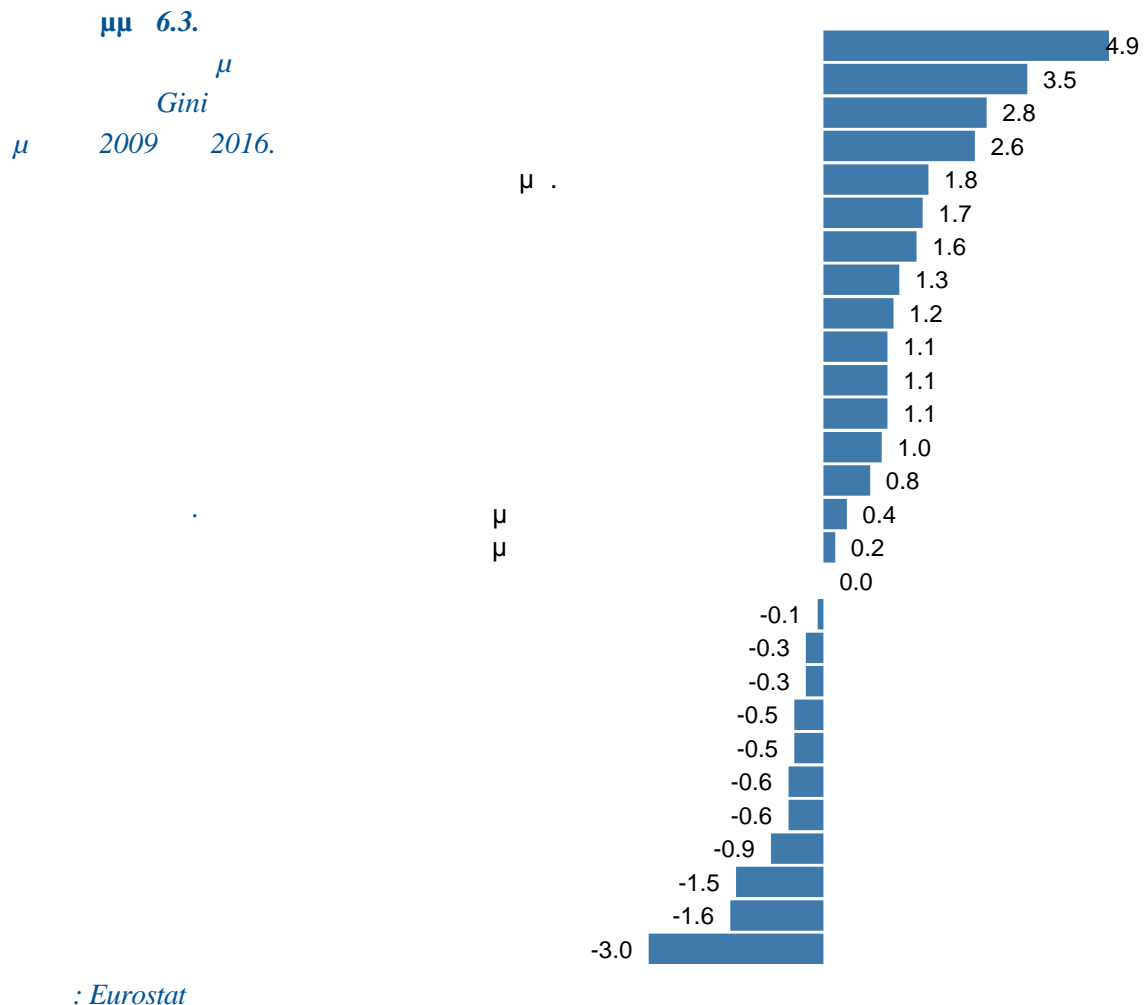
Κεφάλαιο 6.

Εισοδηματικές ανισότητες και
υλική στέρηση

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, η διανομή του εισοδήματος στην Κύπρο κατά το 2016, που είναι το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, πραγματοποιήθηκε κατά τις αναλογίες που φαίνονται στα διαγράμματα 6.1 έως 6.5.

Στο διάγραμμα 6.1 φαίνεται η διανομή του εισοδήματος σε τεταρτημόρια: το τέταρτο τεταρτημόριο, δηλαδή το 25% των πιο εύπορων πολιτών ιδιοποιήθηκε το 46,6% του εισοδήματος (έναντι 48% κατά το 2015). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την τελευταία, τυπική, φάση της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης (βλ. κεφάλαιο 3) η οικονομία εισήλθε σε περίοδο ανάκαμψης που αύξησε την αριθμό των απασχολουμένων με τον ίδιο τρέχοντα (χρηματικό) μισθό και επομένως το συνολικό εισόδημα των μισθωτών (βλ. κεφάλαιο 4). Στην άλλη άκρη της κατάταξης, το πρώτο τεταρτημόριο, δηλαδή το 1/4 των λιγότερο εύπορων ιδιοποιήθηκε μόλις το 11,0% του εισοδήματος (διάγραμμα 6.1), όπως και το 2015. Το 50% του πιο εύπορου πληθυσμού ιδιοποιήθηκε περίπου το 72% του εισοδήματος, ενώ το 50% των λιγότερο εύπορων μόλις το 28% του συνολικού εισοδήματος δηλαδή περίπου όσο το δεύτερο τεταρτημόριο. Στο διάγραμμα 6.2 φαίνεται ο δείκτης ανισότητας του εισοδήματος, που αναφέρεται ως S80/S20 και είναι ο λόγος του εισοδήματος των 20% πιο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων.

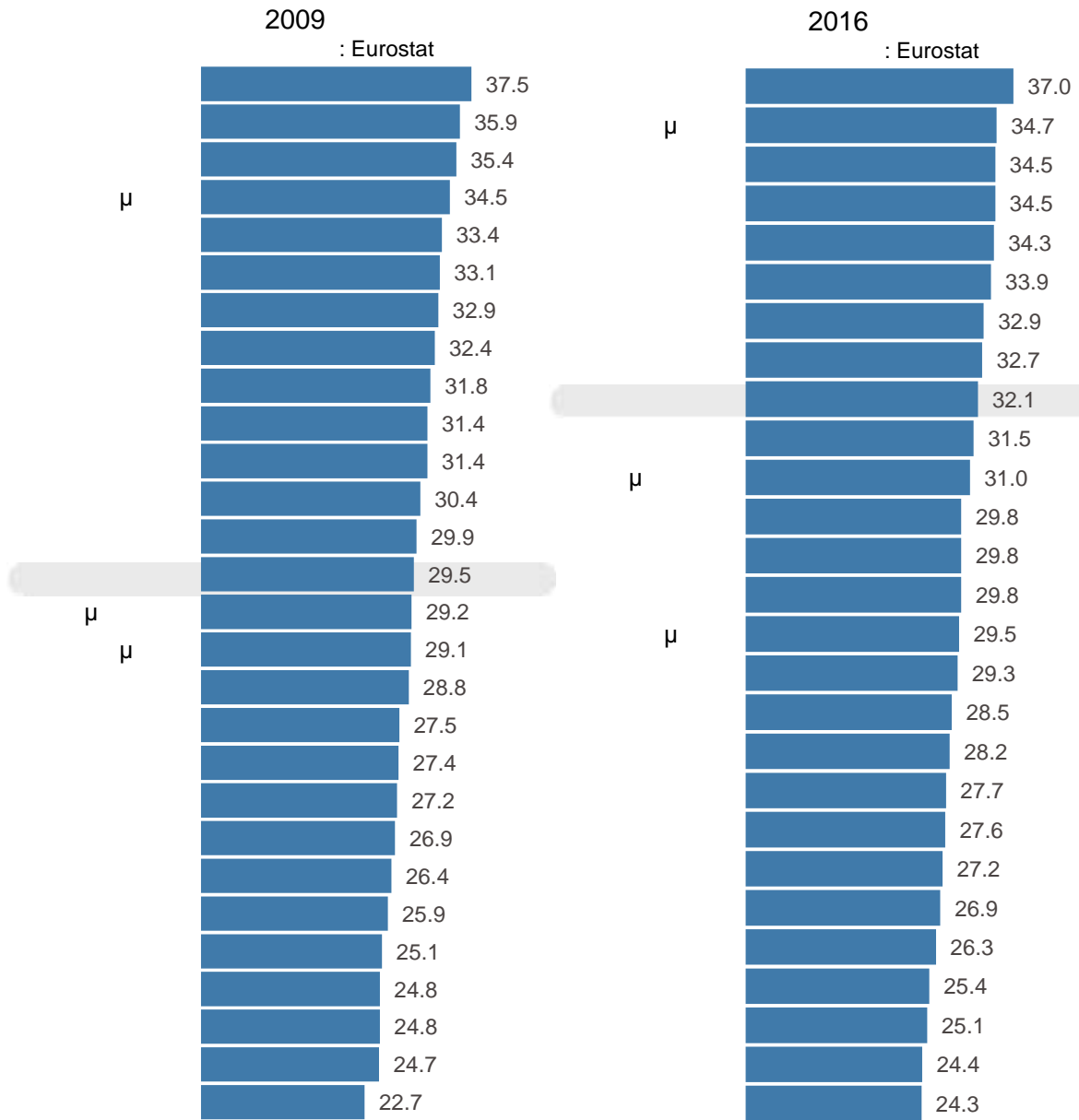

Διαπιστώνουμε από το διάγραμμα 6.2, ότι ο δείκτης ανισότητας S80/S20 παρέμεινε σταθερός από το 2006 μέχρι και το 2011, αλλά αυξήθηκε δραματικά στη συνέχεια, όταν ασκήθηκε η πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και των διαρθρωτικών αλλαγών που βύθισαν την οικονομία στην βαθιά ύφεση της τριετίας 2012-2014. Ο δείκτης S80/S20, που βρισκόταν στο επίπεδο του 4,5 πριν την κρίση, προσέγγισε το 5,5 κατά το 2014, γεγονός που σημαίνει ότι το εισόδημα των 20% πιο πλούσιων ανήλθε σε 5,5 φορές το αντίστοιχο εισόδημα των φτωχότερων 20%. Στη διάρκεια της ανάκαμψης των ετών 2015-2016 υπήρξε εν μέρει διόρθωση στον δείκτη ανισότητας που μειώθηκε στο 5, δηλαδή στο ήμισυ της απόστασης που είχε διανύσει κατά την άνοδό του. Η διόρθωση αυτή αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό της τελευταίας φάσης της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης.

Η έκταση της διεύρυνσης των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ 2009 και 2016 γίνεται φανερή από την μεταβολή του δείκτη εισοδηματικών ανισοτήτων Gini, για τον οποίο διαθέτουμε στοιχεία για όλες τις χώρες της ΕΕ-28. Στο διάγραμμα 6.3, όπου φαίνεται η μεταβολή του δείκτη μεταξύ 2009 και 2016 ανά χώρα, διαπιστώνουμε ότι στην Κύπρο υπήρξε ραγδαία διεύρυνση των ανισοτήτων, διότι στην κατάταξη των χωρών ανάλογα με την ένταση της αναδιανομής υπέρ των πλουσιότερων, η Κύπρος μοιράζεται μία από τις πρώτες θέσεις με την Βουλγαρία, την Ουγγαρία και την Σουηδία, παρά την διόρθωση που υπήρξε στη διάρκεια της ανάκαμψης της Κυπριακής οικονομίας (διάγραμμα 6.2).

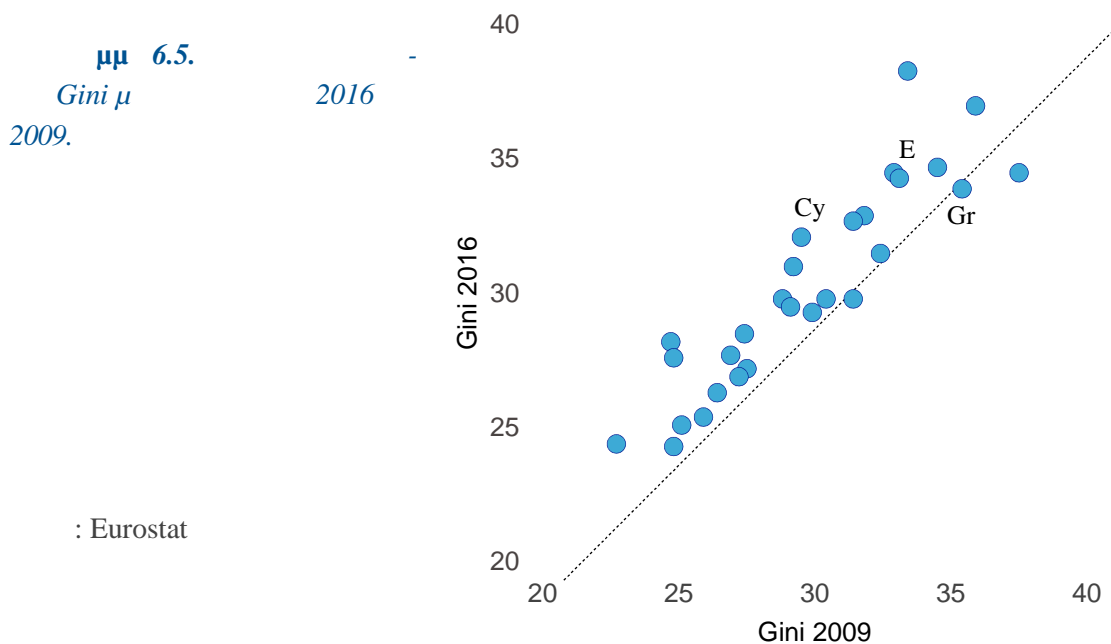
Διάγραμμα 6.4. Δείκτης εισοδηματικών ανισοτήτων Gini το 2009 και το 2016 ανά χώρα.

Στο διάγραμμα 6.4, όπου φαίνεται η κατάταξη των χωρών με βάση τον δείκτη Gini το 2009 και το 2016, παρατηρούμε ότι οι εισοδηματικές ανισότητες στην Κύπρο κατά το 2009 είχαν μια ενδιάμεση (14η) θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2016, αντιθέτως, η Κύπρος καταλάμβανε την ένατη θέση υψηλότερης εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ των 28 χωρών της ΕΕ. Αναφορικά με τις άλλες χώρες, αξιοσημείωτο είναι ότι οι χώρες του νότου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πλην της Πορτογαλίας) έκαναν άλματα στην διεύρυνση των ανισοτήτων.

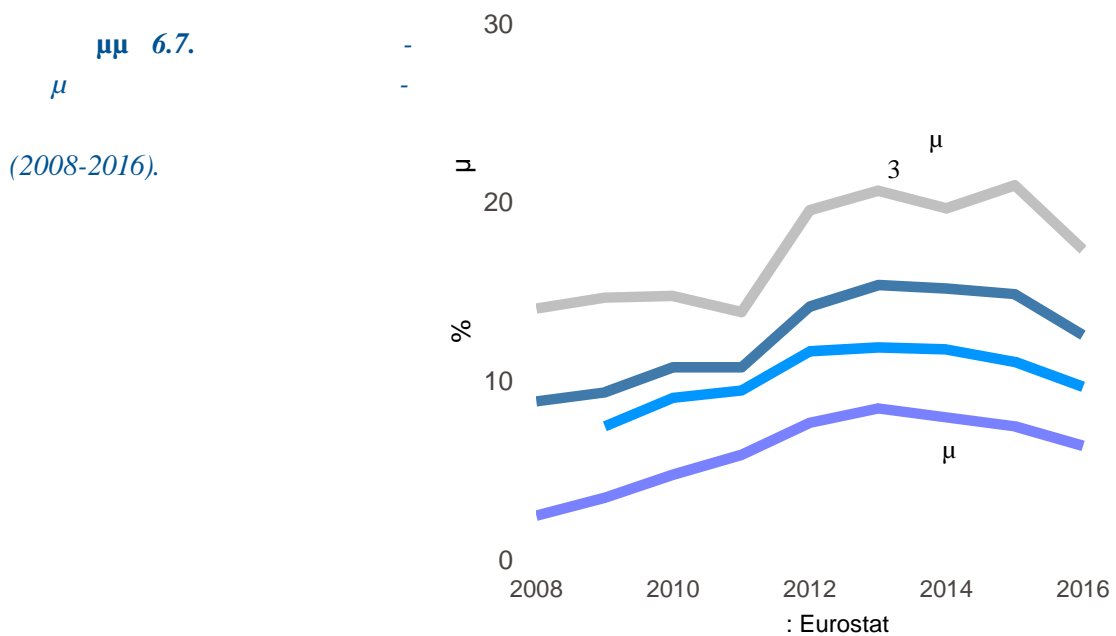
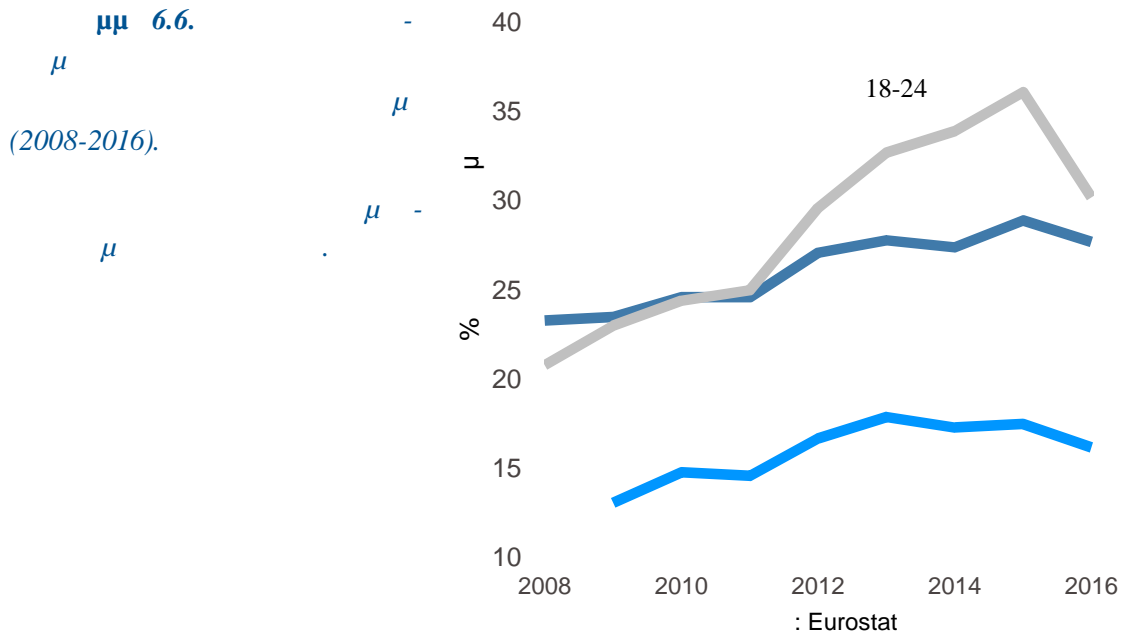
Στο διάγραμμα 6.5 φαίνεται η συσχέτιση του δείκτη Gini μεταξύ των ετών 2009 και 2016. Η μετατόπιση των περισσότερων σημείων επάνω από την διχοτόμο δείχνει ότι στην Ευρώπη πραγματοποιήθηκε κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα γενική αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων.

Ο δείκτης της φτώχειας, ο οποίος αναφέρεται στο ποσοστό του πληθυσμού το οποίο κινδυνεύει από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι ένας δείκτης σχετικής φτώχειας, διότι συγκρίνει το εισόδημα των λιγότερο εύπορων με το μέσο εισόδημα. Επειδή, όμως, στην Κύπρο υπήρξε μεγάλη μείωση του ΑΕΠ και του εισοδήματος, ο δείκτης υποεκτιμά σοβαρά την πραγματική έκταση του φαινομένου. Εντούτοις, έχει την χρησιμότητά του, διότι η αύξηση του δείχνει ότι η μείωση του εισοδήματος για τους φτωχότερους είναι μεγαλύτερη από την μείωση που έχουν υποστεί οι υπόλοιπες κατηγορίες εισοδημάτων. Στο διάγραμμα 6.6 φαίνεται ο δείκτης φτώχειας για το σύνολο του πληθυσμού, για τους νέους 18-24 ετών και για τους μισθωτούς. Ο συνολικός δείκτης παρουσίασε αύξηση από το 2012, στη διάρκεια της

ύφεσης 2012-2014, αλλά και κατά το πρώτο έτος της ανάκαμψης (2015). Έτσι, 29% του πληθυσμού βρισκόταν το 2015 σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού έναντι 24% από το 2006 έως το 2011. Το αντίστοιχο ποσοστό παρουσίασε κάμψη στο 27,5% κατά το 2016. Κατά πολύ περισσότερο από τον μέσο όρο εθίγησαν οι νέοι ηλικίας 18-24 ετών, πλην όμως υπήρξε μεγάλη βελτίωση κατά το 2016 (διάγραμμα 6.6). Όσον αφορά τους μισθωτούς, απειλούνται σε μικρότερο βαθμό από την φτώχεια σε σύγκριση με τον μέσο όρο, εφόσον έχουν σταθερό εισόδημα, αλλά η αύξηση του ποσοστού των μισθωτών που κινδυνεύει από τη φτώχεια αυξήθηκε στη διάρκεια της ύφεσης 2012-2014 παράλληλα με τον μέσο όρο και μειώθηκε το 2016 επίσης παράλληλα με τον μέσο όρο.

Το γεγονός ότι το 17,5% των μισθωτών επαπειλούνταν από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό το 2015 έναντι 13,0% το 2009, αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι υπάρχει και στην Κύπρο, όπως και στις περισσότερες άλλες χώρες του αναπτυγμένου καπιταλισμού, μια ιδιαίτερη κατηγορία *εργαζόμενων φτωχών*, οι οποίοι, μολονότι εργαζόμενοι βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας επειδή οι αμοιβές τους είναι χαμηλές. Επιπλέον, τα στοιχεία του διαγράμ-

ματος 6.6 δείχνουν ότι η κατηγορία των εργαζόμενων φτωχών παρουσίασε στη διάρκεια της κρίσης σημαντική αύξηση (+5% επί του συνολικού αριθμού των μισθωτών, που σημαίνει ότι σε κάθε δύο εργαζόμενους φτωχούς προστέθηκε και ένας τρίτος). Η βελτίωση που παρουσιάστηκε με την ανάκαμψη της οικονομίας, μείωσε το ποσοστό των μισθωτών που επαπειλούνται με φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό πιθανότατα επειδή αυξήθηκε η απασχόληση σε θέσεις ανειδίκευτης ή ημι-ειδικευμένης εργασίας, ιδιαίτερα στο εμπόριο και στον κλάδο του τουρισμού.

Οι δείκτες υλικής στέρησης υπερτερούν του δείκτη φτώχειας κατά το ότι αναφέρονται στην απόλυτη φτώχεια, η οποία μετράται απευθείας με επιμέρους φυσικούς δείκτες, όπως η αδυναμία πληρωμής λογαριασμών ή ενοικίου, θέρμανσης της κατοικίας κλπ.

Προσδιορίζεται έτσι ένας σύνθετος δείκτης *σοβαρής υλικής στέρησης* που αναφέρεται σε συνδυασμό περισσότερων επιμέρους μορφών υλικής στέρησης (στέγαση, υγεία κλπ). Προσδιορίζεται, έτσι, το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε *κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης*.

Στο διάγραμμα 6.7 φαίνονται οι διαχρονικές μεταβολές του δείκτη σοβαρής υλικής στέρησης για επιλεγμένες κατηγορίες του πληθυσμού. Παρατηρούμε και εδώ ότι ο γενικός δείκτης, που αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού, παρουσίασε μεγάλη άνοδο κατά το 2012-2014 και μείωση κατά το 2015-2016. Έτσι, κατά το 2015, βρισκόταν σε κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης το 15% του πληθυσμού, έναντι 9% το 2008, αλλά το ποσοστό είχε μειωθεί σε 12,5% το 2016.

Οι διαχρονικές μεταβολές των επιμέρους ομάδων του πληθυσμού μετά το 2008 ακολούθησαν, γενικά, τις μεταβολές του γενικού δείκτη. Ωστόσο, σημαντικές είναι οι διαφορές επιπέδου μεταξύ αυτών των επιμέρους ομάδων. Το ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ανερχόταν το 2016 σε 7% και των μισθωτών σε περίπου 10%. Η υλική στέρηση είναι κατάσταση που αφορά σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό όσους συμπλήρωσαν κατά μέγιστο την δευτεροβάθμια εκπαίδευση τριών ετών, διότι το αντίστοιχο ποσοστό τους ανέρχεται σε περίπου 1/5 του συνόλου.

μμ 6.8.

(2017).

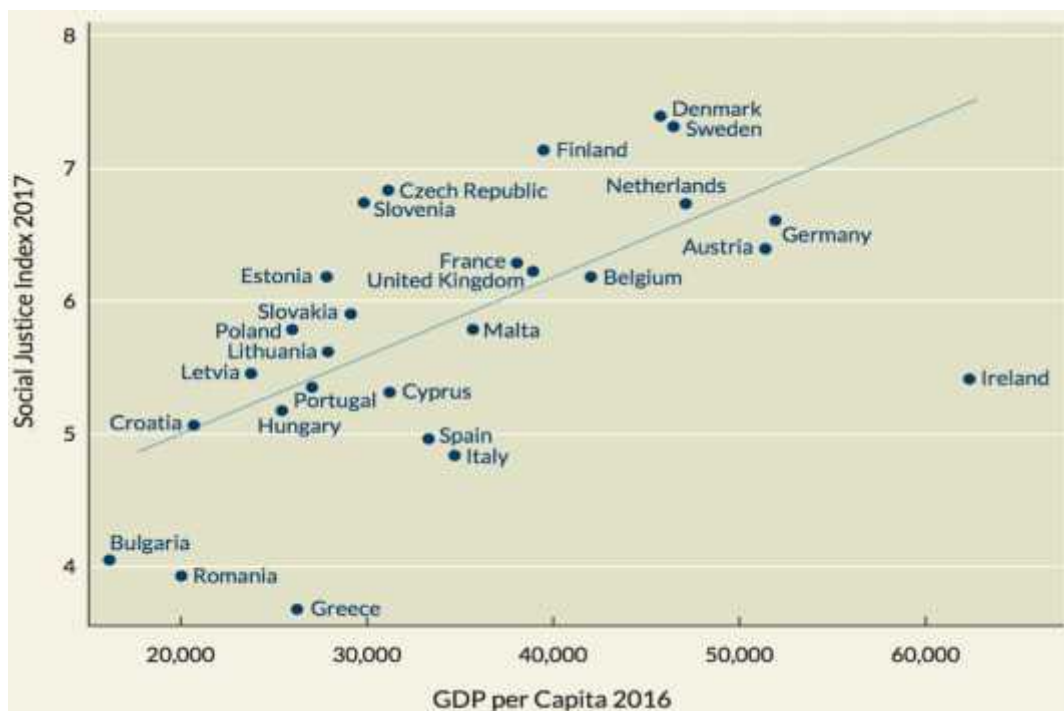
: www.bertelsmann-stiftung.de

Είναι σημαντικό, στο σημείο αυτό, να υπογραμμίσουμε ότι ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται σε κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης όσο και αριθμός των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, είναι υποεκτιμημένοι στα στατιστικά στοιχεία των τελευταίων ετών για δύο λόγους: πρώτον, επειδή το όριο της φτώχειας είναι άμεση συνάρτηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο, το οποίο μειώθηκε στη διάρκεια της κρίσης παρασύροντας προς τα κάτω και το κατώφλι της φτώχειας, και δεύτερον, επειδή από το 2013 αποχώρησε από την χώρα μια μερίδα μεταναστών, στους οποίους οι δείκτες της φτώχειας και της υλικής στέρησης είναι αυξημένοι, και επηρεάζουν επομένως σημαντικά τον μέσο όρο. Έτσι, επειδή το 2016 οι μετανάστες συμμετέχουν με μικρότερο ποσοστό στον υπολογισμό των μέσων όρων φτώχειας και υλικής στέρησης από ό,τι στα έτη πριν το 2013, οι δείκτες παρουσιάζουν στρέβλωση προς χαμηλότερες τιμές.

Επομένως, τα στατιστικά στοιχεία που παρουσιάσαμε στο κεφάλαιο αυτό αποδίδουν μια εξαιρετικά ευνοϊκή εικόνα για την φτώχεια και την υλική στέρηση οι οποίες στην πραγματικότητα είναι δυσμενέστερες.

Μια συνθετική εικόνα της κοινωνικής κατάστασης προσφέρεται από τον *Δείκτη Κοινωνικής Δικαιοσύνης* του Bertelsmann Stiftung, ο οποίος κατασκευάζεται με βάση 44 επιμέρους δείκτες που αναφέρονται στην αγορά εργασίας, την φτώχεια και την υλική στέρηση, την πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην υγεία, την κοινωνική συνοχή κ.ά. Για το 2017, ο δείκτης κοινωνικής δικαιοσύνης ανά χώρα φαίνεται στο διάγραμμα 6.8. Στην κορυφή της κατάταξης βρίσκονται οι χώρες του Ευρωπαϊκού βορρά, ενώ στο τέλος της κατάταξης βρίσκονται είτε χώρες της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης είτε χώρες της Μεσογείου. Η Κύπρος καταλαμβάνει την 21η θέση επί συνόλου 28 χωρών.

Διάγραμμα 6.9. Δείκτης κοινωνικής δικαιοσύνης (2017) σε συνάρτηση με το επίπεδο του ΑΕΠ.

Πηγή: www.bertelsmann-stiftung.de

Επειδή ωστόσο, ο δείκτης κοινωνικής δικαιοσύνης εξαρτάται θετικά από το επίπεδο ανάπτυξης (τουλάχιστον όσο αφορά τις χώρες της Ευρώπης), είναι ορθότερο να λαμβάνουμε υπόψη μας και τον παράγοντα αυτόν. Η εν λόγω εξάρτηση φαίνεται στο σχήμα 6.9, στο οποίο προσδιορίζεται μια γραμμή συσχέτισης που δείχνει την τιμή που θα αναμέναμε να έχει ο δείκτης κοινωνικής δικαιοσύνης μιας χώρας με δεδομένο το επίπεδο ανάπτυξής της. Επομένως, ο διορθωμένος δείκτης κοινωνικής δικαιοσύνης μιας χώρας είναι η απόσταση του τρέχοντος δείκτη από την γραμμή συσχέτισης (δηλαδή από την απόστασή του τρέχοντος δείκτη έναντι του αναμενόμενου, με βάση το επίπεδο ανάπτυξής της χώρας, δείκτη κοινωνικής δικαιοσύνης). Για την Κύπρο, παρατηρούμε ότι βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση κάτω από την γραμμή συσχέτισης, επομένως, παρουσιάζει δείκτη κοινωνικής δικαιοσύνης κατά πολύ χαμηλότερο από αυτόν που θα μπορούσε να δικαιολογήσει το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας. Η ίδια παρατήρηση ισχύει ακόμη περισσότερο για την Ιταλία και την Ισπανία, ενώ ως ακραίες περιπτώσεις μειωμένης κοινωνικής δικαιοσύνης εμφανίζονται στο διάγραμμα 6.9 η Ελλάδα και η Ιρλανδία, αλλά και η Βουλγαρία και η Ρουμανία. Αντιθέτως, χώρες όπως η Πορτογαλία και η Κροατία, παρουσιάζουν χαμηλό δείκτη που εξηγείται από το χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Στην άλλη άκρη της κατάταξης, οι σκανδιναβικές χώρες, η Τσεχία και η Σλοβενία, παρουσιάζουν θετική απόκλιση του δείκτη κοινωνικής δικαιοσύνης έναντι της τιμής του δείκτη που δικαιολογείται από το επίπεδο ανάπτυξής τους.

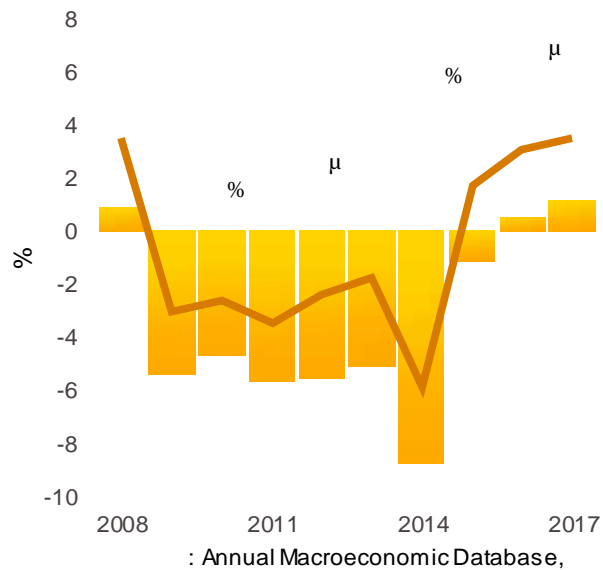
Κεφάλαιο 7.

Δημόσιο έλλειμμα, δημόσιο χρέος και
δημοσιονομική προσπάθεια

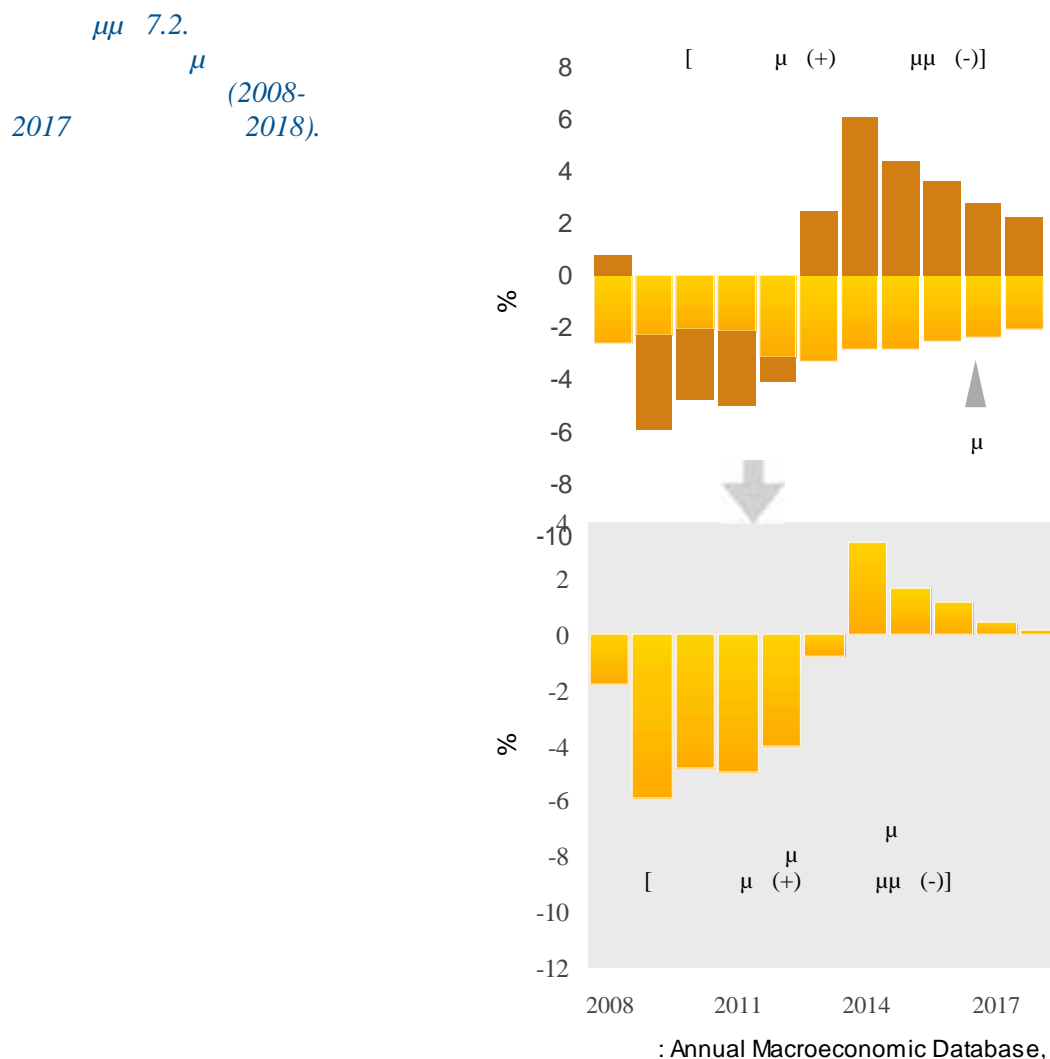
Το πρωτογενές ισοζύγιο του δημοσίου, που είναι το ισοζύγιο πριν από τις πληρωμές των τόκων, ως ποσοστό του ΑΕΠ παρέμεινε αρνητικό από το 2009 έως και το 2014. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 7.1, από το 2015 έχει καταστεί θετικό και ανήλθε κατά το 2017 σε 3,5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το πρωτογενές πλεόνασμα θα διατηρηθεί περίπου στο ίδιο επίπεδο (3,6%) κατά το 2018. Μετά την αποπληρωμή των τόκων, το ισοζύγιο του δημοσίου παρουσιάζει πλεόνασμα περίπου 1% του ΑΕΠ κατά το 2017 (έναντι περίπου 0,5% το 2016) και αναμένεται να ανέλθει σε 1,4% το 2018.

μμ 7.1.

μ
(2008-2017).

Το πρωτογενές ισοζύγιο του δημοσίου δεν περιλαμβάνει τους τόκους πλην όμως περιλαμβάνει ένα τμήμα που μεταβάλλεται ανάλογα με τις διακυμάνσεις της παραγωγής κατά τις διάφορες φάσεις του οικονομικού κύκλου. Το τμήμα αυτό, αποτελεί την *συγκυριακή (ή κυκλική) συνιστώσα του ισοζυγίου*, έχει πρόσκαιρο και ευμετάβλητο χαρακτήρα και συσκοτίζει τις μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες τάσεις μεταβολής του πρωτογενούς δημοσιονομικού ισοζυγίου. Συχνά αποτελεί την αιτία αδικαιολόγητης αισιοδοξίας, διότι πίσω από τις συγκυριακές ικανοποιητικές επιδόσεις του τρέχοντος ισοζυγίου μπορεί να αποκρύπτονται διαρθρωτικές αδυναμίες. Εκτός από την κυκλική συνιστώσα του ισοζυγίου, συσκοτίζουν το τρέχον ισοζύγιο και τα έκτακτα έσοδα ή έξοδα που πραγματοποιούνται από το δημόσιο εφάπαξ για ειδικούς σκοπούς, και ως εκ τούτου δεν πρόκειται να επαναληφθούν στο μέλλον. Επομένως, προκειμένου να καταγράψει το δημοσιονομικό ισοζύγιο την κατεύθυνση και την πορεία της δημοσιονομικής πολιτικής, είναι χρήσιμο να εξαλειφθούν οι στρεβλώσεις στην εικόνα του δημοσιονομικού ισοζυγίου που δημιουργούνται, αφενός από τα έκτακτα και τα εφάπαξ έσοδα ή έξοδα. Για τον λόγο αυτό, τα αφαιρούμε από το ισοζύγιο και υπολογίζουμε διαδοχικά το *πρωτογενές ισοζύγιο διορθωμένο με τις κυκλικές διακυμάνσεις* και το *διαρθρωτικό πρωτογενές ισοζύγιο*, τα οποία και χρησιμοποιούμε στην ανάλυσή μας.

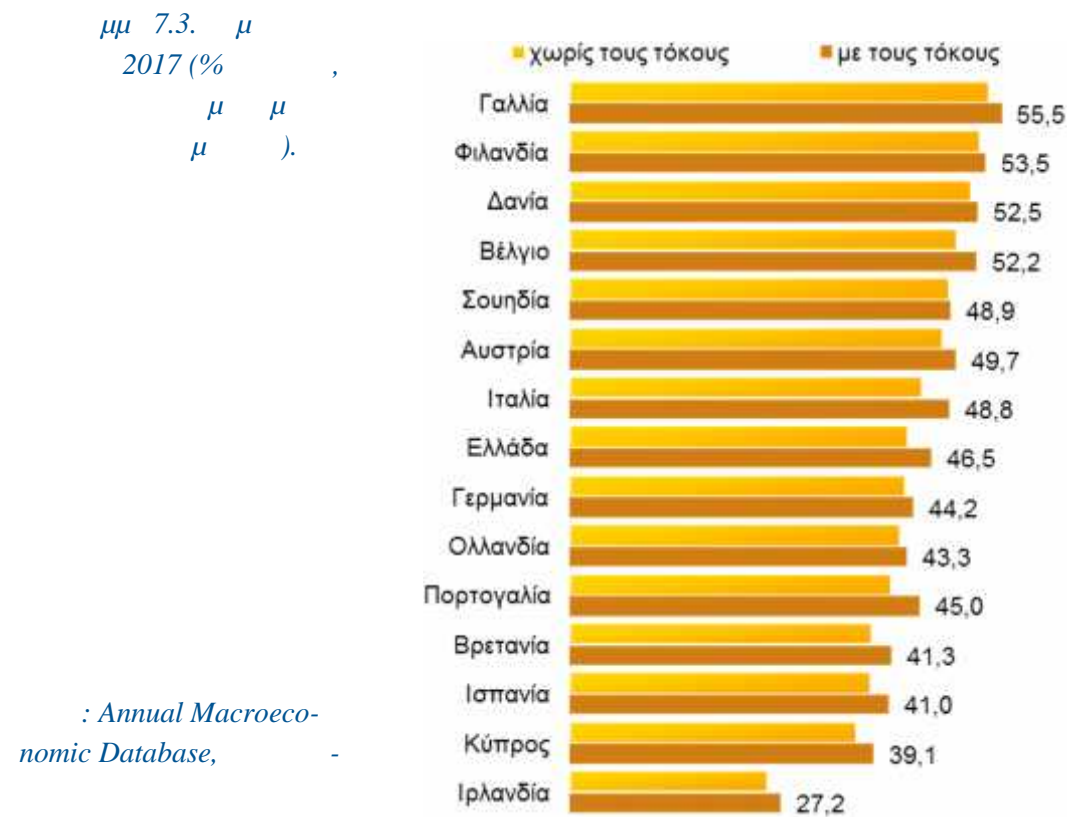

Το *διαρθρωτικό ισοζύγιο* όπως αναλύεται πριν και μετά την πληρωμή των τόκων φαίνεται στο διάγραμμα 7.2. Κατά τα έτη 2009 έως 2012, το Κυπριακό δημόσιο παρουσίαζε πρωτογενές διαρθρωτικό έλλειμμα (δηλαδή έλλειμμα στο διαρθρωτικό ισοζύγιο χωρίς του τόκους), το οποίο όμως από το 2013 μετατράπηκε σε πλεόνασμα που έφτασε στην μέγιστη τιμή του το 2014. Από το 2015 παραμένει θετικό, πλην όμως ακολουθεί πτωτική πορεία η οποία συνεχίστηκε κατά το 2017 (διάγραμμα 7.2 άνω τμήμα του διαγράμματος) και αναμένεται να επιδεινωθεί περαιτέρω κατά το 2018. Η μείωση του πρωτογενούς διαρθρωτικού πλεονάσματος οδήγησε σε μείωση το συνολικό διαρθρωτικό πλεόνασμα (δηλαδή το διαρθρωτικό ισοζύγιο μετά την πληρωμή των τόκων), που θα προσεγγίσει πλέον μηδενικά επίπεδα κατά το 2018 (διάγραμμα 7.2, κάτω τμήμα του διαγράμματος). Οι εξελίξεις αυτές σηματοδοτούν την χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, η οποία, σε συνδυασμό με ευνοϊκούς εξωτερικούς παράγοντες (βλ. στα κεφάλαια 2 και 3) επέτρεψε στην οικονομία να εξέλθει από την ύφεση.

Η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, εάν συνεχιστεί κατά το 2019 θα μπορούσε να οδηγήσει σε διαρθρωτικό έλλειμμα. Το έλλειμμα αυτό θα καλυφθεί ίσως από τα καθαρά έσοδα που προκαλεί η ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου αποκρύπτοντας το γεγονός ότι η ακολουθούμενη πολιτική σπαταλά τα δημοσιονομικά περιθώρια που δημιουργήθηκαν με

την σκληρή δημοσιονομική πολιτική των ετών 2013-2014 στο όνομα της αποπληρωμής του δημόσιου χρέους.

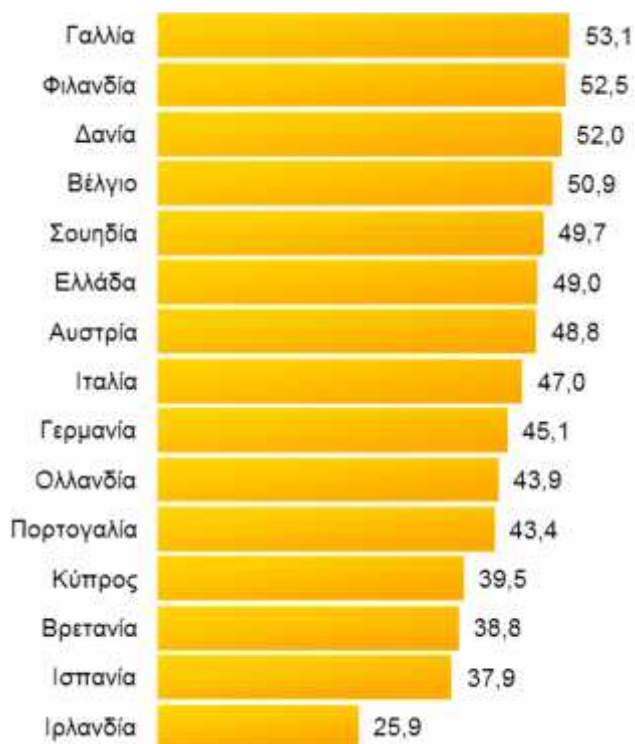
Οι συνολικές δημόσιες δαπάνες του δημοσίου (διάγραμμα 7.3) ανήλθαν το 2017 σε 39,1% του ακαθάριστου προϊόντος (μετά από διόρθωση για τις κυκλικές διακυμάνσεις) και ήταν κατά πολύ μικρότερες από τις αντίστοιχες δαπάνες στις χώρες της βόρειας Ευρώπης και στη Γαλλία ακόμη και στην Γερμανία, την Βρετανία και την Ολλανδία που έχουν περιορίσει κατά πολύ τις δαπάνες τους, ακόμη και στην Ελλάδα και την Πορτογαλία που διήλθαν από συγκριτικά μεγάλες περιόδους λιτότητας. Σε διεθνή ευρωπαϊκή σύγκριση, επομένως, η Κύπρος έχει πλέον τις χαμηλότερες δαπάνες (ως ποσοστό του ΑΕΠ μετά από διόρθωση της θέσης των χωρών στον οικονομικό κύκλο) με εξαίρεση την Ιρλανδία. Μεταξύ των χωρών της ΕΕ-28, εκτός από την Ιρλανδία, χαμηλότερες από την Κύπρο δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ έχουν ορισμένες από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

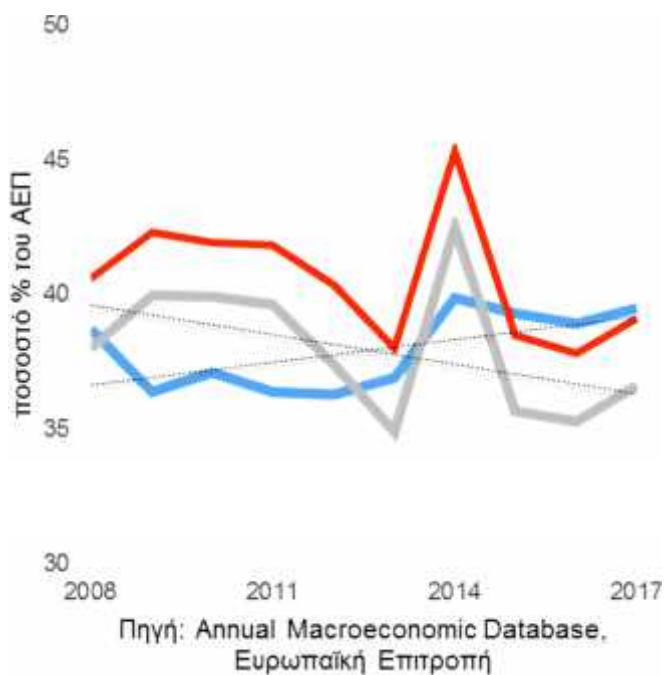
Εκτός από τις δημόσιες δαπάνες, τα δημόσια έσοδα της Κύπρου είναι επίσης από τα χαμηλότερα μεταξύ των πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (διάγραμμα 7.4). Μόνο η Ιρλανδία, η Ισπανία και η Βρετανία έχουν χαμηλότερα δημόσια έσοδα (ως ποσοστό του ΑΕΠ μετά από διόρθωση με τις κυκλικές μεταβολές). Κατά το 2017, ο μέσος όρος δημοσίων εσόδων της ευρωζώνης ανερχόταν σε 46,1% του ΑΕΠ, και επομένως ήταν κατά περίπου 7 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ υψηλότερα από τα αντίστοιχα έσοδα στην Κύπρο. Προκύπτει, επομένως, από τις διεθνείς συγκρίσεις ότι το δημοσιονομικό προφίλ της Κύπρου είναι αυτό μιας χώρας με χαμηλές δημόσιες δαπάνες και χαμηλά δημόσια έσοδα. Από την άποψη αυτή, η Κύπρος ανήκει στην ίδια συστάδα χωρών που ακολουθούν την νεοφιλελεύθερη δημοσιονομική διαχείριση, δηλαδή την Βρετανία, την Ισπανία και την Ιρλανδία.

μμ 7.4. μ
2017 (% ,
μ μ
μ -
).

: Annual Macroeconomic Database, -

μμ 7.5. -
μ (% ,
μ μ -
μ , 2008-2017).

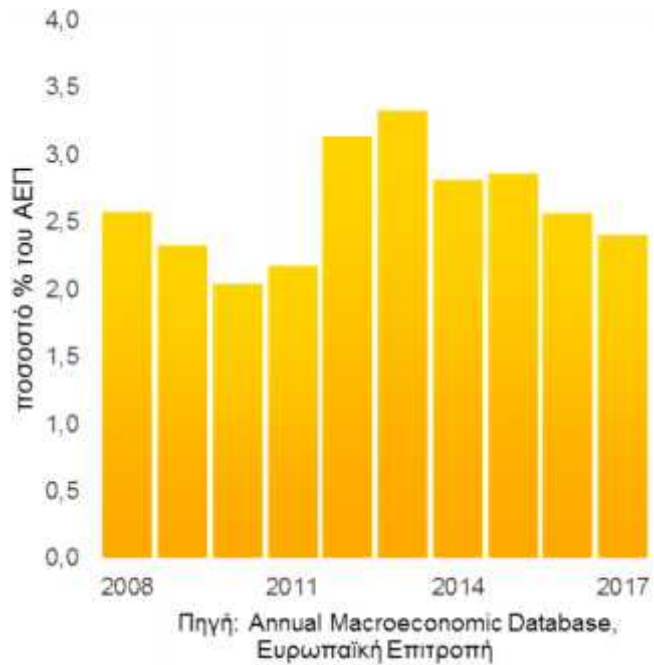

Στο διάγραμμα 7.5 φαίνεται η εξέλιξη των δημοσίων εσόδων και δαπανών στην Κύπρο ως ποσοστό του ΑΕΠ (με ή χωρίς τις δαπάνες για τόκους, στοιχεία διορθωμένα με τις κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομίας).

Διακρίνεται η μείωση των πρωτογενών δαπανών που ανήλθε έως το τέλος του 2016 κατά περίπου 4,5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ σε σχέση με το 2009. Η αντίστοιχη βελτίωση των

εσόδων ανήλθε σε περίπου 3 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Συνεπώς, το 60% της δημοσιονομικής προσαρμογής προήλθαν από μείωση των δαπανών και μόνο το 40% από αύξηση των εσόδων. Κατά το 2017, αυξήθηκαν οι πρωτογενείς δαπάνες του Δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά τι περισσότερο από τα έσοδα, χωρίς όμως αυτό να ανατρέπει την συνολική εικόνα αύξησης των εσόδων και μείωσης των δαπανών όπως αυτή φαίνεται στο διάγραμμα 7.5.

μμ 7.6. μ
μ (%)
, 1998-2017).

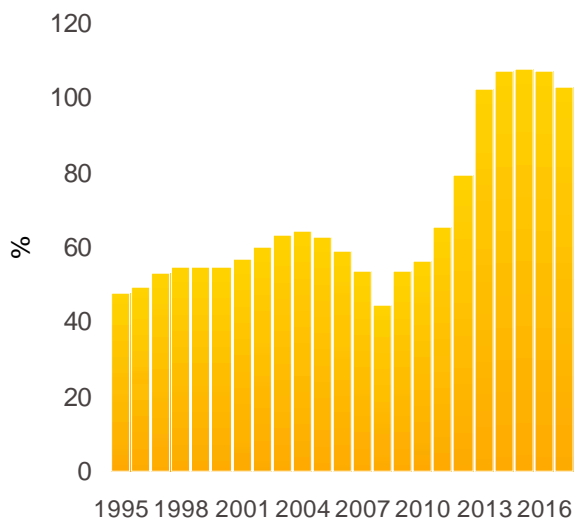

μμ 7.7. μ
μ
15 (% , 2017).

: Annual Macroeconomic Database,

μμ 7.8. μ
(% ,
1995-2017).

: Annual Macroeconomic Database,

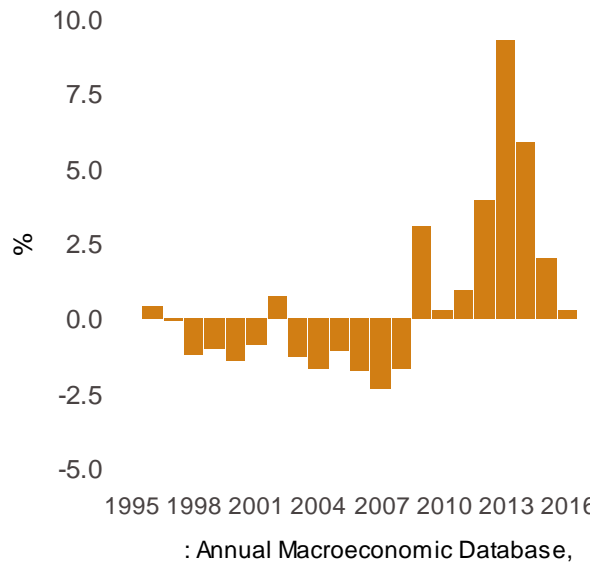
Στο διάγραμμα 7.6 φαίνονται οι τόκοι που κατέβαλε το Δημόσιο. Ενώ κατά τα έτη 2008-2010 παρουσίασαν μείωση ως ποσοστό του ΑΕΠ, στην συνέχεια, και ενώ κατά το 2012 το πρωτογενές έλλειμμα είχε τεθεί υπό έλεγχο, παρουσίασαν αύξηση κατά το 2012-2013 υπό την πίεση της κρίσης εμπιστοσύνης στα δημόσια οικονομικά της Κύπρου, και κυρίως λόγω της τραπεζικής κρίσης (αύξηση του ρίσκου, σειρά υποβαθμίσεων της κυπριακής οικονομίας, αποκλεισμός από τις χρηματοπιστωτικές αγορές, τραπεζική κατάρρευση του 2013). Στο διάγραμμα 7.6 φαίνεται η μακροχρόνια τάση των τόκων που ανέρχεται σε 2,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Κατά το 2016, οι τόκοι που καταβλήθηκαν βρίσκονταν περίπου στο ύψος της μακροχρόνιας τάσης και κατά το 2017 ήταν κατά τι μικρότεροι (περίπου 2,4% του ΑΕΠ).

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 7.7, η Κύπρος ανήκει στην ομάδα χωρών που καταβάλλουν υψηλούς τόκους ως ποσοστό του ΑΕΠ, παρόλο που δεν ανήκει στην ακραία περίπτωση χωρών που διαθέτουν περισσότερο από 3% του προϊόντος τους για πληρωμή τόκων (Ιταλία, Πορτογαλία, Ελλάδα).

Η εξέλιξη του δημοσίου χρέους στην Κύπρο φαίνεται στο διάγραμμα 7.8. Οι περίοδοι που μπορούμε να διακρίνουμε είναι τρεις: Κατά την πρώτη περίοδο, που περιλαμβάνει τα έτη 1995-2004, υπήρξε αύξηση του χρέους από το επίπεδο του 50% του ΑΕΠ στο 65% περίπου. Κατά την δεύτερη περίοδο, που περιλαμβάνει τα έτη ανάπτυξης 2005-2008, επιτεύχθηκε μείωση του δημοσίου χρέους από το επίπεδο του 65% στο 40% περίπου, ιδιαίτερα χάρη στα έσοδα που είχε το Δημόσιο από την «φούσκα» των ακινήτων. Στο εσωτερικό αυτής της περιόδου διακρίνουμε κατά το έτος 2008 μια θεαματική μείωση του χρέους κατά περίπου 10 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Κατά την τρίτη περίοδο, που είναι η φάση της ήπιας διαχείρισης της κρίσης 2009-2011, υπήρξε αύξηση του δημοσίου χρέους από το 45% περίπου το 2008 σε 57% κατά το 2011. Κατά την τέταρτη περίοδο, της όξυνσης της κρίσης (2012-2014) το δημόσιο χρέος εκτινάχθηκε πάνω από το 100% εξαιτίας της τραπεζικής κρίσης και του τρόπου διαχείρισής της. Από το σημείο αυτό και μετά, η αύξηση του χρέους απέκτησε αυτό-

νομη ροπή διόγκωσης (snowball effect)¹. Η ροπή αυτή περιγράφεται στο διάγραμμα 7.9. Παρατηρούμε ότι από το 2015-2016 η αυτόνομη δυναμική διόγκωσης του δημοσίου χρέους εξασθένησε και κατά το 2017 κατέστη αρνητική. Αυτό συμβάλλει σημαντικά στη μείωση του δημοσίου χρέους. Εάν υπάρξει περαιτέρω αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2018-2019, όπως προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ θα μειωθεί στην περιοχή του 95% του ΑΕΠ μετά από την παρέλευση διετίας.

μμ 7.9. μ
μ (snowball
μ effect,
μ
, 1995-2017).

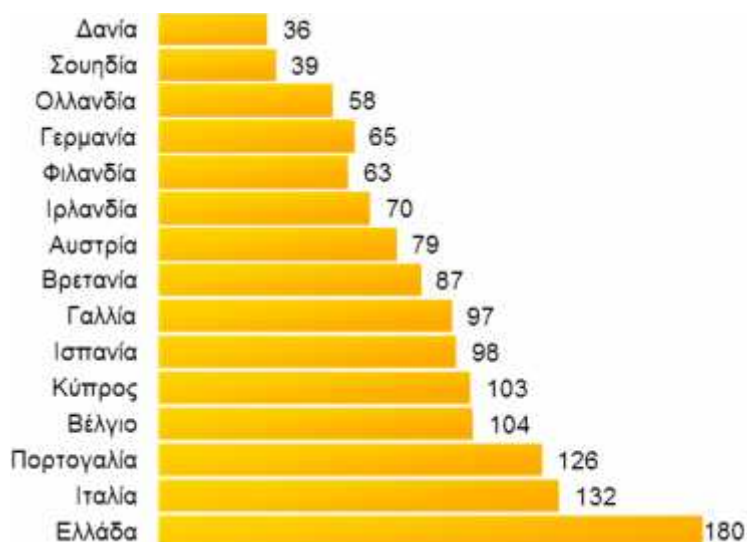
Η σύγκριση του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Κύπρο με το αντίστοιχο μέγεθος στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για το έτος 2017, φαίνεται στο διάγραμμα 7.10. Με κριτήριο το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ στις πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ-15), η Κύπρος ανήκει στην ομάδα χωρών με υψηλό χρέος, παρότι απέχει κατά πολύ από τις τρεις χώρες που βρίσκονται πρώτες στην κατάταξη (Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία). Όσον αφορά την γενικότερη κατάταξη, επαληθεύεται και για το 2017, η πόλωση βορρά-νότου που έχει καταγραφεί επί σειρά ετών: Στο διάγραμμα 7.10, στην κορυφή της κατάταξης βρίσκονται όλες οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου και ως εξαίρεση το Βέλγιο ενώ στην άλλη άκρη της κατάταξης συγκεντρώνονται αποκλειστικά οι χώρες της βόρειας Ευρώπης.

Για τις μελλοντικές μεταβολές του δημοσίου χρέους, σε μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη προοπτική, είναι σημαντικό να υπάρχει διαρθρωτικό πρωτογενές πλεόνασμα και ο ρυθμός μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ να είναι ίσος ή μεγαλύτερος του μέσου σταθμικού επιτοκίου δανεισμού. Ο πρώτος όρος, δηλαδή η ύπαρξη πρωτογενούς διαρθρωτικού πλεονάσμα-

¹ Με τον όρο "snowball effect", εννοούμε μια διαδικασία όπου το υψηλότερο χρέος αυξάνει τις κυβερνητικές δαπάνες για πληρωμή τόκων. Αυτές χρηματοδοτούνται με πρόσθετο δανεισμό που αυξάνουν ακόμη περισσότερο το χρέος, που απαιτεί επιπλέον δαπάνες για τόκους κ.ο.κ. Το χρέος αποκτά έτσι μια *εσωτερική δυναμική μεγέθυνσης, καθίσταται ανατροφοδοτούμενη διαδικασία*. Η διαδικασία αυτή περιγράφεται με την παρομοίωση της "χιονοστιβάδας".

μμ 7.10. μ
(%
, 2017).

: Annual Macroeconomic Database,

τος έχει επιτευχθεί προς το παρόν, πλην όμως παρατηρείται ότι το πλεόνασμα μειώνεται βαθμιαία ήδη από το 2015 (διάγραμμα 7.2), ήταν μικρό κατά το 2017, και προβλέπεται να έχει μηδενιστεί το 2018. Όμως, με πλεόνασμα αυτού του μεγέθους είναι δυσχερές να επιτευχθεί μείωση του χρέους σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Βεβαίως, το τρέχον πρωτογενές ισοζύγιο του δημοσίου περιλαμβάνει εκτός από το διαρθρωτικό πλεόνασμα και μια κυκλική συνιστώσα, δηλαδή τις ευνοϊκές επιπτώσεις που έχει στο ισοζύγιο η ανάκαμψη της οικονομίας και αντίστοιχα τις δυσμενείς επιπτώσεις που έχει η ύφεση. Η κυκλική συνιστώσα στην περίπτωση της Κύπρου, για τα έτη 2014-2017, μαζί με την πρόβλεψη για το 2018 φαίνεται στο διάγραμμα 7.11.

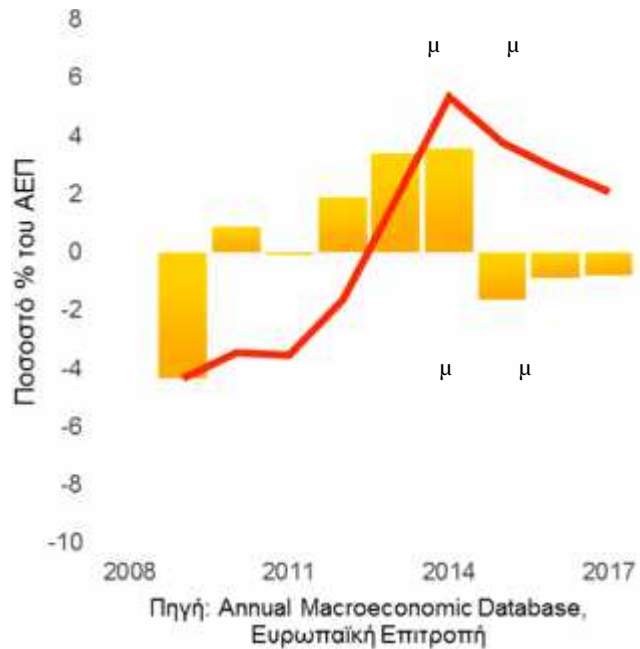
Για το 2017 και το 2018, λόγω της ανάκαμψης της οικονομίας η κυκλική συνιστώσα θα είναι θετική, ιδιαίτερα κατά το 2018, έτσι ώστε το πρωτογενές πλεόνασμα να ανέρχεται σε περίπου μία εκατοστιαία μονάδα του ΑΕΠ. Αυτό θα έχει ως συνέπεια το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ να παρουσιάσει περαιτέρω βελτίωση, πλην όμως, η βελτίωση αυτή, θα οφείλεται κατά κύριο λόγο στην πρόσκαιρη βελτίωση που θα έχει προκαλέσει η άνοδος της παρα-

μμ 7.11. -
μ
μ (%
,
2015-2016
2017-2018).

γωγής πάνω από το επίπεδο του δυνητικού ΑΕΠ και δεν θα οφείλεται σε διαρθρωτικούς παράγοντες, οπότε θα έπρεπε η βελτίωση να καταγράφεται στο διαρθρωτικό πρωτογενές πλεόνασμα και όχι στην κυκλική συνιστώσα του δημοσιονομικού ισοζυγίου (όπως φαίνεται στο διάγραμμα 7.11). Ενώ δηλαδή για συγκυριακούς λόγους επιτυγχάνεται η μείωση του δημοσίου ελλείμματος, οι διαρθρωτικές βάσεις για την μακροχρόνια μείωσή του δεν φαίνεται να έχουν τεθεί. Ο δεύτερος όρος μεσοπρόθεσμης και μακροπρόθεσμης μείωσης του δημοσίου χρέους (που συνοψίζεται στον κανόνα “ρυθμός ανάπτυξης+πληθωρισμός>μέσου επιτοκίου εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους”) εμφανίζεται περισσότερο ως στόχος προς επίτευξη, διότι ο μακροχρόνιος ρυθμός ανάπτυξης του ονομαστικού ΑΕΠ (δηλαδή ο δυνητικός ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ), μετά από την περίοδο αποεπένδυσης, πιθανότατα θα είναι περιορισμένος. Η επίτευξη του δεύτερου όρου εξαρτάται και από τα επιτόκια δανεισμού, και εάν επιτευχθεί μια σημαντική μείωσή τους, η συνακόλουθη μείωση των τόκων θα επέτρεπε την μείωση του δημοσίου χρέους.

μμ 7.12. μ -
μ
(% , 2008-2017).

Στο διάγραμμα 7.12 φαίνεται ότι η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας από το 2015 είναι υπεύθυνη για συνεχόμενες μειώσεις του διαρθρωτικού δημοσιονομικού ισοζυγίου (διάγραμμα 7.12) του οποίου το πλεόνασμα επιτεύχθηκε με την σκληρή δημοσιονομική πολιτική των ετών 2013-2014.